İSTANBULUM

39

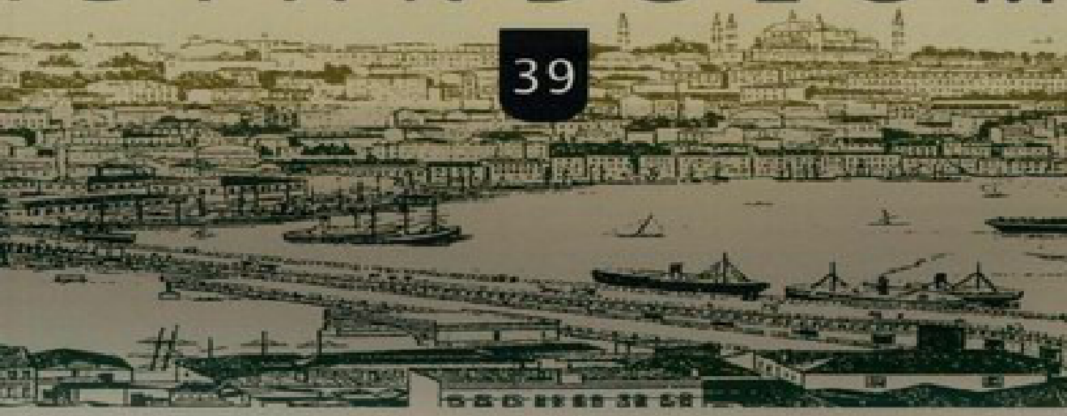

Çamlıca'dan

Yeldeğirmeni'ne

Rüzgârın Peşinde

Melisa Gürpınar

İstanbul 2010 Avrupa Kültür Başkenti

heyamola yayınları

Çamlıca'dan Yeldeğirmeni'ne

Melisa Gürpınar

Heyamola - 2010

Melisa Gürpınar

Melisa Gürpınar 1941'de İstanbul'da doğdu. Yazarlığa lise yıllannda başladı. İlk şiir kitabı 1961'de yayınlandı. İktisat okudu. İstanbul Konservatuarı Tiyatro Bölümü'nü bitirdi. Bir süre, dönemin amatör ve profesyonel tiyatro oluşumlarında, oyuncu ve yönetmen olarak yer aldı. Aynca uzun yıllar tiyatro eleştirmenliğini sürdürdü. Onbeş şiir kitabı yayımladı. Oyunları sahnelendi. Denemeleri, çocuklar için yazdığı roman ve şiirleri de var. Melisa Gürpınar ülkesindeki pek çok sanat ve edebiyat örgütünün üyesidir.

Başlarken…

Sanırım benim İstanbul'la ilgili olarak yazacaklarım, hem 2010 yılının hem de elli yıl öncesinin İstanbul'undan epey farklılıklar gösterecek. Çünkü bendeki İstanbul durmadan anlattığım ve bin bir türlü yorumladığım bir düşe dönüşmüş artık.

Bir İstanbul üçlemem vardı. "İstanbul'un Gözleri Mahmur"du adı. Şimdi düşünüyorum da, uyuyan ve mahmur olan İstanbul değilmiş meğer. Bir İmparatorluğun başkentinde, rastlantıyla da olsa bizler gibi ailesi yüzyıllardır yaşayan İstanbullularmış. Belki de ben İstanbullulara ayıp olmasın diye onların uykuda olma hâlini mahmurluğa çevirerek, sorumluluğu da bu zavallı kentin üzerine atmışım. İstanbul gibi, çekim merkezi bir kente, neden hemen zavallı sıfatını yakıştırdığım ise, ilerleyen sayfalarda belki açıklığa kavuşabilir. Yoksa o, görkemli tarihi, coğrafi özellikleri, bozulan silueti ve yok olan kültürel birikimlerine karşın, hâlâ da gözler kamaştıran eşsiz bir hazinedir. Şu var ki, bu yadsınamaz gerçekliğin korunaklı gölgesinde, gelişmekte olan hiçbir toplum yıllarca barınamazdı. Ve artık şimdi kalkınmaya, olabildiğince sanayileşmeye çalışan ülkemizde, aldığı iç göçle birlikte, özellikle 20. yüzyılın ikinci yarısında, her karış toprağı ranta dönüştürülmüş, kapanın elinde kalmış, çözüm bekleyen onlarca temel sorunu olan bir İstanbul var karşımızda. Artan nüfus yoğunluğu başta olmak üzere, yok olmuş kentsel çevresi ve mimarisiyle, uzmanlardan çözüm bekliyor kendine. Bu satırlarda hiç kuşku yok ki, kentin sosyal, kültürel, siyasal yapılanmalarına, yerel yönetimlerine bir değerlendirme getirilmeyecektir. Dediğim gibi bu bir düş kitabı. Unutulan düşler, anımsananlar, söylentiler bir potada eritilip, genç kuşaklara bir masal tadında sunulmaya çalışılacak. Hepsi bu.

Semtlerden söz açmaksa bir bahanedir burada. İstanbul içindeki değişik yapılanmalara karşın, bütünlüğü olan bir imparatorluk ruhu taşır gizliden gizliye. Geçmişi, onun değişmeyen iklimidir. Her semtinde, her sokağında dolaşan özel rayihalı tarihi bir esinti fark edenlerin başını döndürür. Camilerinde, kiliselerinde, mezarlıklarında, bostanlarında, yalılarında ve çayırlarında, her yerde aynı İstanbul'a rastlarsınız, eğer dikkatlice bakarsanız. Ayrıca bir iki kuşak İstanbul'da yaşamış, İstanbul'u benimsemiş bir İstanbulluyu da hemen tanırsınız davranışlarından. Dini dili ırkı ne olursa olsun, Doğunun ve Batı'nın etkileriyle biçimlenmiş bir edadır, bir duruştur İstanbulluluk. Nesli tükenen kuşlar balıklar ateş böcekleri gibi, onlar da geri dönmemek

üzere ayrıldılar aramızdan. Her konuda değişimin hızla yaşandığı çağımızda, onların ardından ağıt yakmaya zamanımız kalmayabilir ama anılarımızdan da hiç eksik etmeyeceğiz kuşkusuz.

Şimdi bütün çabamız, yeni İstanbulluların, onlara bağrında yer açan bu kente karşı, bir yakınlık duymalarını sağlamak olmalı. Bir yabancı gibi değil, sevgi ve şükranla, bu kenti koruyup kollamalarına yardımcı olmak için, bize kalan acı tatlı anıları da armağan ediyoruz işte onlara. Kalplerdeki hoyratlığı silen, incelikleri hayata taşıyan bir laledanlık gibi.

Artık İstanbul bir dünya kenti. Kültür ve finans merkezi olma yolunda. Umarım ki, bilinçsizlik ve çıkarcılık dönemi kapandıktan sonra, bu kente karşı içtenlikli ve sağlıklı aidiyet duyguları geliştirebilirler. Eski bir yemek adına, akan bir çeşmeye, onarılmış bir dergâha, hatta ahşap bir ev resmine de yer ayırabilirler hayatlarında. Hüsnüyusuf bir çiçek adıdır, öğrenirler belki. Geçmiş zamanın izleri, bugünkü hayatımızın üzerine düşmedikçe ve biz o izleri kovalamadıkça, nasıl alırız sonsuzluktan nasibimizi, kısacık bir insan ömrünün içinde?

Şu sıralar geliştirilmekte olan “İstanbul’um” projesi, önce bir kenti benimseyip, sonra da orada yaşayan ve yaşayacak olanlara benimsetmek amaçlı bir çalışmalar bütünü olacak anladığım kadarıyla. Bir kentin binlerce yıl öncesine, hatta son yüzyılına bile ilgi duymayanların, böylesi çalışmalardan yararlanabileceklerini söylemek zor olsa da, yazarları heyecanlandırdığı bir gerçek. Çünkü İstanbul’dan kalan son bilgiler hep edebiyatın içinde korunuyor. Böyle küçük anlatı kitaplarında bile, karşınıza çıkan anılarda çok şaşıracağınız özelliklerini bulabilirsiniz İstanbul’un, belki gülümsersiniz belki de yüreğiniz burkulur. Genç Cumhuriyetimizin, biraz da yaşlı bir kadın gibi kaderine terk edilmiş bu önemli kentinin kapısı, 1950’lerden sonra çalınmıştı ama bu kez de sandığında sepetinde ne varsa talan edilmişti. Yaşım gereği, ben İstanbul’un son altmış yılına rahatlıkla tanıklık edebildim, daha doğrusu onun yaşadığı zorlu serüvene eşlik ettim. Şimdi ise, betonlar altında kalmış bir geçmişin yalnızca iniltilerini duyabiliyorum İstanbul’da.

I. Bölüm

İstanbul'um benim! Sessiz ve karanlık kentim. Savaşlardan çıkmış yoksul ve onurlu insanların omuzlarındaki tarihsel mirası hiç yere düşürmeden taşıdıklarını anlamaya başladığım 50'li yılların başında, geceye teslim olmuş bu içe kapanık kentin bütün gizemini hiç farkına varmadan duyumsamışım ki, hâlâ etkisinden kurtulamadım. Çocuktum. Her şeyi merak ettim. Susmayı ve katlanmayı erdem sayan İstanbullu ailelerden birinin en küçük bireyi bile olsam, kentte yaşanan sosyal dönüşümleri görebiliyordum. Kentin nüfusu, fiziki yapısı henüz hızlı bir değişime uğramasa da, çevremde hep dağılma, yıkıntı ve çöküş vardı nedense. Ve onu örtbas eden 'modernite' belirtileri. Şarkılar, aşklar, mehtap sefaları, kahkahalar, şıkça giysiler... Çatıları uçmaya başlayan ahşap evlerdeki çok gizli kalmasına özen gösterilen özel hayatlar... Akşamüstlerine dağılan hüzünler...

Biz de 1952'de Küçük Çamlıca'nın Kadıköy'e bakan eteklerinde yer alan Acıbadem'e taşındık. İlk kez denizden bu kadar uzaklaşıyorduk. Denizden 259 metre yükseklikteki Büyük Çamlıca Tepesinde değilsek de, gene de yükseklikten ve sert rüzgârdan başımız dönüyordu. Evimizin en yakın çevresinde o zaman yeni kurulmakta olan biraz çukurdaki Koşuyolu ile henüz açılmamış E-5 karayolu -eski Ankara asfaltı- vardı. Eğer o semtte, terk edilmiş koruların bahçelerin arasında, içinde bekçi ailelerin oturduğu on iki Osmanlı paşasının köşkü olmasa, kente çok yakın, bir o kadar da uzak olan bir 'dağ başı' denilebilirdi Acıbadem'e. Biz de zaten bu nedenle, adı konmamış kederler ve bir bakıma utançlar içindeydik. Yıllar önce, değişik nedenlerle Kızıltoprak'ta ve Sultanahmet'te sahip oldukları her şey yandıktan, satılıp savıldıktan sonra, at arabalarıyla bir kiralık evden öbürüne durmadan taşınan ailem, son on yılda da altı ev değiştirmişti. Bunlardan biri de, Yeldeğirmeni'nden denize inen güzelim sokaklardan biri olan Recâizâde Sokağı'ndaki bir Rum eviydi. Odalarının ikonlarla süslü olduğunu anımsamıyorum kuşkusuz ama orada doğduğumu biliyorum. İşte bu nedenle Acıbadem'deki iki dönümcük bir bahçenin içinde kaybolmuş iki buçuk katlı küçük tahta eve tam bir sığınma ve çaresizlik duyguları içinde canımızı atmıştık. Ne de olsa ev bizimdi. Durumlarıyla ilgili olarak, kimsede ne sevinecek ne de üzülecek bir hâl kalmıştı artık. Gene de gizli bir rahatsızlık, dile getirilemeyen bir tedirginlik hep yaşandı. Zaten yıllar sonra, evin apartmana dönüştüğü o uğursuz tarihte bile bu hoşnutsuzluk sürüyordu ki, dairelerin tümü de, daha alıcı gözüyle

bakılmadan elden çıkanlıverdi. İstanbul usulü bir reddetmeydi bu.

İşte ben de bu nedenle, ev içlerinde yaşananlara hiç girmeyeceğim bu anlatıda. Akan toplumsal hayatın hızı, unutturuyor kendi özelimizi çoğu zaman. İyi ki de öyle yapıyor. Takılacağım rüzgârın peşine, kırlarda sokaklarda dolaşıp duracağım. Rastladığım herkese, anımsadığım her şeye bir 'merhaba' diyerek. İstanbul'u aramak ve anılarda bile olsa onu bulmak, ne de olsa yeniden kanatlanmak demek.

O yıllarda Acıbadem ıssız mı ıssız. Âsûde bir hayat yaşamak için en elverişli yer. Güneşli, rüzgârlı ve alabildiğine açık bir doğal çevresi var. Kadıköy'e bağlanan biricik caddesinden uzun burunlu bir otobüs geçiyor ara sıra. Çok sonra da dolmuş geçecek. Her yere eskiden olduğu gibi hâlâ yayan gidiliyor aslında. Bu, yüzyıllardır kanıksanan ve alışılagelmiş bir ulaşım biçimi. Kente indiğinizi binaların serin gölgesinden, tramvayların çan çanından ve arabaların durmadan çaldıkları kornaların sesinden anlıyorsunuz. Kadıköy'den kalkan tramvaylar Üsküdar'a, Bağlarbaşı'na, Kısıklı'ya, Moda'ya, Bostancı'ya ve Fenerbahçe'ye ağır ağır gidip geliyorlar. Vapurlarda olduğu gibi tramvaylarda da dilenciler ve beyzadeler dâhil, o günlerin bütün tanınan yüzlerine rastlamak mümkün. Bizse sürgünüz Acıbadem'de. Büyük Çamlıca'dan gelip Küçük Çamlıca'da her yöne dağılan rüzgârı arkamıza alarak, ne kadar yürürsek o kadar özgür oluyoruz büyükannemle. Ve daha akşam olmadan kenti bırakıp dönüyoruz evimize. Aklımız hâlâ Kadıköy'deki sinemalarda, Yeldeğirmeni'ndeki sürmeli gözlü, neşeli hanımların kabul gününde... Belki de Söğütlüçeşme ve Azîziye hamamlarında.

Acıbadem'e taşındığımız yıl beni Çamlıca Kız Lisesinin orta birinci sınıfına yazdırdılar. Oysa benim gitmek istediğim okul başkaydı. Neyse. Bir arkadaş bulana kadar sabah kimselerin geçmediği Çamlıca'ya giden asfalt yoldan, yalnız başıma gidip geldim okuluma. Kışın kurtların indiğini duyunca ödüm koptu ama gene de beyaz karların arasında kaybolmayı göze aldım.

Zaten korkuyla tanışmam da o yıla rastlar. Okul binası da, bahçesi de çok büyük geldi bana. Ürktüm. Alışamadım eski debdebeli hayatların koşullarına. Okulun kimi bölümleri yasaklanmış öğrencilere. Öğrenci ablalar çok iri yapılı sanki. Öğretmenler hırçın ve yaşlı. Orta birinci sınıflar bodrum katında yer alıyor. Tavanları basık ve karanlık. Kimya laboratuarlarına alışamıyorum. Tabiat bilgisi dersinde iskeletlerden kaçıyorum açıkçası. En üst kattaki revire gitmemek içinse, hiç hasta olmamayı yeğliyorum. Mermer merdivenler, camdan trabzanlar, avizeler hep bana yabancı geliyor. Oysa büyükannem gençliğinde o

merdivenlerden çok çıkmış konuk olarak. Hatta uzun saç örgüsünün ucuna altın anahtar bağlanan bir hanımefendinin öyküsünü de ondan dinlemiştim. Çok eğlenceli olurmuş anahtarın merdivene çarpıp ezgiye benzer bir ses çıkarması. Hicaz valisi Ahmet Ratıp Paşanın yaptırdığı 1903'te yaptırdığı köşk, 1915'te Maarif Nezareti tarafından satın alınmış, 1939'da ise bu kız okulunun lise sınıfları da açılmış sonra Çamlıca Kız Lisesi olarak kullanılmaya başlanmış. Bir yanda yüksek tavanlar, beyaz panjurlu pencereler, oymalı yüksek tahta kapılar, ulu ağaçlar... Bir yanda benim gibi korkak, baskı altında yetişmiş çocuklar. Yemekhanedeki yemek masaları çok uzun, çatallar kaşıklar kayık tabaklar, karavanalar çok büyük. Duvardaki fotoğrafların boyutları abartılı, aynı haritalar gibi. Bu hayatın bütün nesneleri bana birkaç numara büyük geliyor. Belki de çocuk gözüyle baktığım için her şey büyük gözüküyor gözüme, bilemiyorum.

Aslında yaşadığımız kent de bizler için biraz fazla büyük. O zamanlar farkına varamıyoruz tabii. Yitirilen görkem bir gün geri dönecek duygusu içinde bir şeyler bekliyor herkes herhalde. Belki de yaşanan hoşnutsuzluğun nedeni, eskiye ait her şeyin kaybolduğunun, dönüşsüz bir yola girildiğinin sezilmesinden. Çünkü hiçbir şey geri gelmiyor. Gelmediği gibi, farkında olmadan eksiliyoruz da. Elimizde kalan ne varsa, -umutlar dâhil- çalınıyor, yanıyor, uçuyor. O büyük radyolarımızın hurdaya çıkışı gibi. Boşalıyor sandıkların içi. Çini sobalar dağılıveriyor bir gün. Mücevherler rehinde kalıyor. Bir gün nota defterleri, bir gün el yazması kitaplar, sayfalar hâlinde uçuşuyor dağılmış bahçelerde. Anlatmakla bitmez bu çözülmenin nedenleri ve sonuçları, bir romanda ele alınmadıkça. Bu arada ben de her zamanki gibi korktuğumla kalıyorum tabii. Belki de içimdeki korku, değişmekte olan İstanbul'un gürültüyle çatlayan kabuğundan kaynaklanıyordu.

Bu durumda en iyisi kentteki gelişmelere benim penceremden değil de, daha genel bir çerçeveden bakmak. İstanbul'un elli yıl önceki İstanbullulara sağladığı olanakları gözden geçirmek. Ülkemizde hep bir şans olarak kabul edilir İstanbul'da yaşamak. Öyledir de. İstanbul'a en yakın il ve ilçelerin durumu bile büyük farklılık gösterir, sunduğu yaşama olanakları açısından. Bu durumda kimsenin bir şikâyete hakkı yoktur ve olmamalıdır. Ama İstanbul dışarıdan bakınca, zaman zaman özenilmiş, kıskanılmış, özlenilmiş ve bir o kadar da horlanıp aşağılanmış, içinde yaşayanlarla birlikte bir bakıma küçümsenmiş bir kenttir de. Hem taşı toprağı altındır, hem de kızları 'İstanbul kızı'dır alt yanı. Kapalı çevrelerin güvenemediği bir kentli olma özrü vardır sanki İstanbullulukta. Oysa elli yıl öncesinde de bir tanm toplumuna yakışacak ölçüde her mahallede korunup kollanan sıkı bir yaşama töresi vardı kuşkusuz. Gelenekler, genel âdâp, taşradan görülemeyen pek çok değeri içerirdi. Ve İstanbul çok kısa bir sürede, bir elli yıl

içinde metropolleşeyim derken, bu değerlerini elinden kaçırıverdi doğal olarak.

İstanbul'un çağdaş bir kent olabilmek için kazanmakta geciktiği özellikleri ise, çok daha başka alanlardadır. Alt yapısı çok geç oluşturulmuştur örneğin. Bir üst yapı kurumu olarak, din destek görüp cami sayısı hızla çoğalsa da, sanata özel bir yaklaşım geliştirilememiştir. Bugün bile özgün bir kültür sanat merkezinin yapımıyla Cumhuriyeti taçlandıramamıştır henüz.

Kentin 1950'lerdeki nüfusu bir milyonu geçmediği hâlde, yol, su, havagazı, elektrik, kanalizasyon, telefon hizmetlerinden her semt ve herkes yararlanamaz. Bilmem ayrıntıya inmeye gerek var mı? Zaten yollarda ne araç vardır ne de trafik sorunu. Sandallar hâlâ bir ulaşım aracı olarak kullanılır, aynı at arabalarının değişik türleri gibi. Daha çok yakın bir geçmişte trafik ışıklarını, taksimetreyi ve kuyruğa girmeyi öğrendik biz. Caddelerde atların, tramvayların ve insanların birlikte ilerlediği yıllar dün gibi aklımda.

Nasıl ki ben, büyükannemin İstanbul'da yaşadıklarını öğrendiğimde hep gülümsemişsem, benim anlattıklarıma da şimdi şaşıranlar çıkacaktır mutlaka. Genel olarak hayatın en güzel ve en rahatsız edici bir yanı da bu değişkenliğidir zaten.

Dönüşümü olumlu bir duruma getirebilmeyi, bilgi ve teknoloji çağında yaşanan devrimleri toplum yararına kullanma işini yöneticilere bırakıp, biz sokaklara çıkalım gene. Henüz Arnavut kaldırımı bile olmayan, düzeltilmiş topraktan yapılma, iki yanı böğürtlen çalılarıyla kaplı, karanlık, geceleri yanacak bir lambası olmayan sokaklara. Mucize odur ki, yolunu kesen bir yapı olmadığından her sokakta ayrı bir rüzgâr eser ve hepsinin kokusu birbirinden farklıdır. Belki de geldikleri diyarların özelliklerini taşırlar İstanbul'a. Posta güvercinleri gidecekleri kenti kokularına göre ayırt eder ve yönlerini hiç şaşırmazlarmış. Bugün bile bir posta güvercini kadar olmasa da İstanbul'un kokuları benim de ezberimde. Kokuları ve rüzgârları.

II. Bölüm

Eğer Acıbadem'de çok yakından tanıma olanağını bulduğum dokunulmamış doğayla aramda derin bir bağ kurulmamış olsaydı; ne o ıssız semtle karşılaştığımda yaşadığım korkuları, ne de bir ömür boyu karşılaşacağım hayatın sürprizli zorluklarını kolayca yenebilirdim. Doğa sevgisini, doğa tutkusunu, doğayla bütünleşmeyi orada öğrendim, sonra da bu tutku kişiliğimin değişmez bir parçası oldu ve hep benimle kaldı. Bakımlı bakımsız bütün bahçeler, korular, arkadaş olunan meyve ağaçları, havuzlar, kuyular, papatya tarlaları, derin vadiler, üzüm bağları, harman yerleri, ıssız patikalar... Evcil hayvanlarla, börtü böcekle birlikte yaşamalar...

Otların ve çiçeklerin adlarını aynntılı olarak pek çok kez yazmışsam da, ben gene Acıbadem'de her anlamda bize kalan yaşama alanlarının genişliğini, doğal verimliliği, onlarla olan birlikteliğimizi vurgulamak istiyorum ve bıkmıyorum bundan.

Yalnızca yaz tatillerinde buluşmuyorduk biz doğayla. Bahçemizle de sınırlı değildi yeşil ile olan dostluğumuz. Doğa her zaman her yerde bizimleydi Acıbadem'de. Ağaçlar yapraklarını döktüğünde, geride kalan çıplak iskeletleri ezberimizdeydi. Kasımpatılar açıp bittikten sonra saplarını dibine yakın yerden keserdik ama gelecek yıl gene onlarla karşılaşacağımızı bilirdik. Zambak mevsimi geçince de toprağın içinde gömülü kalan soğanına güvenirdik. Gelecek yaz kavuşacağımıza inancımız tamdı. Dut ağacına dayalı uzun merdiven, onun çevresinden hiç ayrılmazdı kış aylarında bile. Köpek kulübesi, tavuk kümesi, içinde sevdiklerimizin oturduğu küçük evlerdi sanki. Saçak altlarındaki kırlangıç yuvaları da öyle. İlkbahar ve sonbahar aylarında çiğdemler, mantarlar bize şaka yaparcasına bir gece içinde ansızın dünyaya gözlerini açarlardı. Bahçeden toplanan otlar, Giritli büyükbabamızın bir armağanı gibi alırdı sofradaki yerini. Evin ön yüzünü kaplamış pembe sarmaşık güllerini gözlerimizle okşardık gizli gizli. Kararmış tahtaların eskiliğini sanki bir dost içgüdüsüyle örtmek, dertlerimizi neşeye çevirmek isterlerdi. Doğaya gösterdiğimiz her ilgi, çiçekler, meyveler, sebzeler olarak değil, yaşama sevinci olarak da dönerlerdi bize.

Yollara biraz alıştıktan sonra, Çamlıca ve Koşuyolu'na doğru bisikletle çıkacağım gezilerde belki Deli Yani'den başka kimseye rastlamazdım ama özellikle ilkbaharda duyduğum bülbül sesleri, aynı leylak, mor salkım ve filbahri kokuları gibi arkamdan gelirdi. Zaten Küçük

Çamlıca'daki çeşmenin başına da su almak, kuş seslerini dinlemek, ağaçların altında serinlemek için gidilirdi. Şarkılara adını veren, O Ağacın Altında'nın kahramanı olan çınar da yaşıyordu son görkemli günlerini. Sonraları bu SİT alanının nasıl olup da hatırlı kimselere villa yapılsın diye parsellendiğini burada anlatmanın bir yararı yok tabii.

Çamlıca, Altunizade ve Acıbadem'in çok ünlenmiş bir özelliği var. O da sözünü ettiğim eşsiz ve şifalı rüzgârlarla dolu havası! İşte bu nedenle çamlıklar arasındaki sanatoryum ve prevantoryumlar hep bu çevrede kurulmuş. Yakacık ve Heybeliada'dakileri de unutmuyoruz tabii bu arada... Nemsiz, öyle özel bir hava ki bu, bütün akciğer hastalıklarına iyi geliyor. Solunumu rahatlatıyor. Herkesçe kabul edilmiş bir sağaltıcı etkisi var. Gönle verdiği ferahlık da cabası. Acıbadem'in yeraltı suları da bol. Bahçelerdeki kuyu suları bile acı ve kireçli değil. Aynca içilecek nitelikte sular âdeta fışkınyor köşk bahçelerinden. Havuzları dolduruyor, oradan sebze tarhlarına dağılıyor. Ne yazık ki yapılan her inşaatla birlikte o suların bütün damarları kesilmişti 80'li yıllara gelindiğinde. Havası suyu ve meyve bahçeleriyle ünlü bu semtin geçirdiği acımasızlıklarla dolu dönüşüm süreci yazının gücüyle anlatılamaz pek. Hep düşünürüm, acaba tek bir incir ağacını ya da tek bir dut ağacını yeterince anlatmaya kalkışsam ömrüm yeter mi diye. Onların hayatını bizimkinden, bizimkini de İstanbul'un başına gelenlerden ayıramayız çünkü. Bağlıdır yazgımız birbirine.

Evlerde genellikle elektrik var. Terkos bağlanması için durmadan dilekçe yazmak gerekiyor. Ne yerel yönetimler kurulmuş ne de özelleştirmeler başlamış daha o zamanlar. Her işimiz Kadıköy'deki kaymakamlık binasında çözümleniyor. Pek çok değişik ünite var içinde. Nikâh da aynı binada kıyılıyor, sağlık muayeneleri de orda yapılıyor, çocukların çiçek aşısı da. Havagazı yok ama istenmiyor genellikle, ahşap evlere yakışmıyor sanki bu kolaylık. Ancak Kadıköy Mısırlıoğlu ve Yeldeğirmeni'ndeki yeni apartmanlardan hep bir gaz kokusu sızıyor dışanya. Bu da Avrupa yakasındaymışçasına yabancılık duygusu veriyor insana. Başka hayatlardan bir haber var o kokuların içinde. Karaborsa var, savaş zenginleri var... İtici geliyor bize. Ama sokak lambası, Arnavut kaldırımı istemek için rahatlıkla dilekçe verilebiliyor, hem de mahallede yaşayan herkesin imzaları alınarak. Mahalleliden bütün bu hizmetler için katılım payı da alınabiliyor. Aileler küçük bir parayı belediyeye yardımcı olmak için hep hazır tutmak zorunda. Kanalizasyon zaten yok. Her bahçede bir lağım çukuru var. Toprakla örtülü bu çukurun varlığı ancak, üstünde biten azman bitkilerin varlığından anlaşılıyor.

Evlerdeki ısınma, değişik türdeki soba ve mangallarla sağlanıyor... Mutfaklardaysa, maltız, gaz ocağı, ispirto ocağı - kaminato - ya da yeni çıkan pompalı ocaklar var. Geniş davlumbazların altındaki kömür ocakları çoğu mutfakta iptal edilmiş durumda. Çok kötü değil durumumuz yani 1950'lerde. Banyoda ise içinde odun yanan banyo sobası ve mermer kurna var. Hamam tasları, fildişi taraklar hâlâ gündemde. Tuvaletlerde terliklerin üstüne takunya giyiliyor mutlaka. Su ise elektrik motoruyla kuyudan çekilip dağılıyor evin içindeki musluklara. Her sokakta hayrat olarak boşa akıtılan bir kaynak suyu çeşmesi var. Zamanla o çeşmeler de kuruyacak tabii. Oraya su veren köşklerin yeni sahipleri tarafından kırılacak. Mahallemizde yaşanan hayatların düzeyi aşağı yukarı hep aynı. Herkes kuyuya karpuz sarkıtıyor. Yaz akşamları herkes bahçede yiyor akşam yemeğini. Sular testide soğutuluyor, buz çarşıdan kiloyla alınıyor, kışın her şey sobada ısıtılıyor, pişiriliyor, kebap oluyor. Herkes bahçesinde az da olsa sebze yetiştiriyor. Herkesin kedisi, köpeği ve kümes hayvanı var. Ve herkes memur, asker ya da emekli. İstanbullu ticaret yapmayı sevmez genellikle. Esnaf sözcüğünü bile. Paradan fazla söz açılmaz. Ayıp çünkü. Varlık da yokluk da gizli. Aynı ibadet gibi. Gösterişse hiç yok. Ve dayanışma bol. Emekli veteriner bey, gelip tavuklarınızı aşılıyor. Diğer emekli albay gelip güllerinizi buduyor... Teravih namazına giderken gemici fenerleri, köpekleri kovalamak için kalın değnekler hep konu komşudan tedarik ediliyor.

Komşular da epey uzakta birbirinden. En az bir sokak ötede, dönümlerce bahçenin içinde gizlenmiş gibiler. Ama böylesi bir yalnızlık da bir yolu bulunup paylaşılıyor işte. Mahallede alışveriş yapılabilecek kasap, manav, eczane, vs. yok kuşkusuz. Karakol durağında, ana caddenin üzerinde küçük bir bakkal var. Ona da benim gibi çocuk olanlar kolaylıkla gidebilir ancak. Çünkü aramızda, kışın metrelerce kann anaforla biriktiği dik bir yokuş var. Yazın düvene bindiğimiz buğday tarlası boyunca uzanıyor. Daha çok bir patikayı andıran yokuşta, sıcak bir yaz günü uzanıp yatmış bir yılana rastlamak da mümkün. Bu nedenle oradan koşarak ve yere fazla basmadan sıçrayarak geçmek gerek. Bakkal veresiye de verir. Sigara içki satar, gazete satamaz. Sonradan ekmek satmaya başladı, tahta kapaklı at arabası her sabah ekmek getirirdi dükkâna ağır ağır. Ama dükkânda tenekelere şişelere her mevsim durmadan gaz doldurduğu için bakkalın elleri ve o dükkândan alınan her mal biraz gaz kokardı. Sanınm dükkânın belli bir müşterisi de vardı. Çünkü Karakol durağından Çamlıca'ya doğru çıkarken ilk gelen Örnekbağ, sonra Lise ve sonra Sanatoryum duraklarında da başka bir bakkal yoktu. Hele Kadıköy yönüne doğru aşağıya inmeye başladığınızda gene bir dükkâna rastlayamazdınız. İlkin Kuruçeşme -İstanbul'da kuruyan ve

kurutulan çeşmelerin bir simgesi gibi yıkık duvarlarını ve yalağını ancak koruyordu- İkbâliye, Sakızağacı, Dörtyol durakları bir umut vermezdi. Ama Yıldız Bakkal'a gelince, tren yoluna Mısırlıoğlu ve Yeldeğirmeni'ne yaklaştığınızdan olacak, yan yana küçük dükkânlar belirirdi. Gene de alışveriş için Kadıköy'e inmek esastı. Alışılan her yer, her yaşama biçimine yanıt veren alışveriş olanağı oradaydı. Aktarlar, kolonyacılar, masrafçılar... Manifaturacılar ve hele ki halkın vazgeçilmezi olan Sümerbank. Basma, pazen, tülbent, döşemelik kumaş... Oğlan çocukların, babaların, karda kışta giyebileceği dayanıklı ayakkabılar... Ve sonra pantöflü terlikçiler, kuru kahveci, Bulgar sütçü, turşucu... Lâkerdacı... Pastaneler, sinemalar... Bir kentten daha ne istenebilirdi ki. Acıbadem'den Kadıköy'e inmek yanm saati geçmezdi. Bir araçla üç beş dakika sürerdi yolculuk. Boş yollardan uçar gider istediğimiz her şeye kavuşurduk. Tebrik kartı mı alınacak, tavukçudan bir tavuk mu kestirilip yoldurulacak, makas mı bileyletilecek, okul için defter, etiket, kap kâğıdı mı alınacak, her şey elimizin altındaydı Kadıköy'de. Bir anda unutulurdu Acıbadem'deki ıssızlık. Eczanede tansiyon ölçtürülürdü, fınndan anasonlu galeta ve halka alınırdı belki. Belki de yaşlılar için kişniş şekeri, bulantı çekenlere nane şekeri... İstanbul usulü çarelerdi bunlar. Kendini biraz kötü hissedenler gül suyu da içerlerdi. Zaten mahallenin biricik doktoru Hâdi Bey yetişirdi herkese ve her hastalığa. Onun yaşı yoktu. Ölümsüzdü sanki. O her şeyi bilir, her derde bir çare bulurdu. Mahalle doktoruna bu denli güvenilmese, yaşamak herhâlde daha da zorlaşacaktı Acıbadem gibi kıyıda köşede unutulmuş semtlerde.

Aslında pek de kimsesiz sayılmazdık. Güzel havalarda, özellikle hafta sonlarında birkaç ahbap ve akraba hiç aksatmadan gelirlerdi ziyaretimize. Bütün gün bahçede yer içer, salıncağa biner, ağaçların altında uyur, çiçeklerini ve meyvelerini yüklenip dönerlerdi evlerine akşam olunca, tabii gene yürüyerek. Önceden haber vermek koşuluyla gece oturmasına da gelen olurdu. Radyodaki bilgi yarışmaları dinlenirdi hep birlikte. Gece yatısına gelenlerse bütün gün tavla oynarlardı, yarım kilo kuru üzümüne. Acıbadem'de kimsenin camdan sokağa bakmak gibi bir alışkanlığı yok. Çünkü neyi göreceklerdi baksalar. Hep aynı bahçeler, ulu ağaçlar ve çayırlar. İşlek bir sokak görüntüsünün oluşması için bir otuz kırk yıl geçmesi gerekecekti. Kimi zaman yol denilen toprak bölümden geçenler bahçeye girer, kapıyı çalarlardı. Bunlardan biri de at arabalı çöpçü olurdu genellikle. Ayda yılda bir uğrardı işte. Ya da kuru otları biçmek isteyen orakçılar, odun kesen baltacılar, lağımcılar, baca temizleyicileri şöyle bir uğrarlardı eski müşterilerine mevsimi gelince. Kışın bir yoğurtçu geçerdi ikindi üzeri. Tahin pekmez de satardı ama rüzgârın uğultusundan sesini duyuramazdı pek. Aynı kişi yazın da evde çevirerek kendi yaptığı

dondurmaları satardı. Geçeceği saati bildiğimizden yolunu gözler ve onu hiç kaçırmamaya çalışırdık. Ne bozacılar ne de ramazan davulcuları uğrardı sokağımıza.

Ara sıra gene bir at arabasıyla kavun karpuz satanlar gelir, onlarca kavun karpuzu mutfağın taşlarına bırakır giderlerdi. Sütçü gelirdi her sabah. Gene at arabalarıyla hasır kılıflarının içindeki damacanalarda Kayışdağı suyu gelir küpe boşaltılırdı her hafta. Hep kararsız kalırdık "Çamlıca'nın mı, Yakacık'ın mı, Kayışdağı'nın mı suyunu alsak acaba?" diye. Biz karar verene dek, o sular da sucular da yok oldu zaten bir elli yıl içinde. Suların arasındaki tat farkını çoktan unuttuk. İlkbaharda eşeğine yüklediği küfelerle gelen adam zerzevatçı değil marulcu olurdu daha çok. Marulu, enginarı bırakırdı mutfağa. Yılbaşına doğru hindi sürüleri geçerdi sokaktan, biz bunu hindilerin tümü de dikenli tellerin arasından bahçeye dalınca fark ederdik. Aynı kurbanlık koyun sürüsünü kapımızın önünde bulduğumuz günler gibi. Bir müşteri bulurum umuduyla değil, biraz da hayvanlarını otlatmak için bizim sokağa sapardı mutlaka bu satıcılar. Gene de ses olurdu işte. Heyecan yapardık kendimize. Gece mahalle bekçisinin düdüğünü duyunca da bir güven yerleşirdi yüreğimize. Ne de olsa sahipsiz değildik. Şu var ki, ara sıra geceleri sırtında çuvalıyla bir adamın bahçemizde gezindiğini de dehşetle izliyorduk. Üstelik adamın silueti, gündüz eski pantolon karşılığı tahta mandal aldığımız eskiciye de çok benziyordu. Ne yapalım, sonuçta yalnızdık çaresizdik, işte tam da bu nedenle tenha sokaklardan hep kurtulmak istedik. Sonuçlarını aklımıza bile getirmeden.

Zamanla sokağın yalnızca başlangıcına tek bir elektrik direği dikildi ve gecelere ışık düştü biraz. Hele karlı gecelerde o ışığın altında bir ceylanın durduğunu öğrenince sokağa dökülürdük hepimiz o eşsiz kartpostal görüntüsünü seyredebilmek için. Ceylanı bir köşk bekçisi beslerdi. Şimdi ise açık hava garajı hâline gelen sokakların artık yok birbirinden bir farkı. Benzer apartmanların yarattığı kasvet veren çirkinlikler yetmiyormuş gibi, bir de dizili arabaların yarattığı görüntü kirliliği yaşanıyor. Hava kirliliğini söylemeye zaten gerek yok. Ama sonuçta çirkinliğe de alıştık galiba. Kanıksadık onu. Güzellik kavramına en küçük bir yakınlığımız kalmayınca çirkinlik de sınır tanımadan geldi yerleşti kentin her yanma.

Arnavut kaldırımına benzer biçimde biraz taş döşenince sokaklarımıza, caddedeki Karakol durağında ayakkabı değiştirme sorunu pek kalmadı. Nispeten azaldı çamur ve toz. Satıcılar da çeşitlilik göstermeye başladı. Örneğin seslenişlerine o çok alıştığımız musluk tamircileri, hallaçlar, seyyar lehimciler, bileyciler geçmeye başladı sokaktan, pek seyrek aralıklarla da olsa. Delinen kazanlar,

batyalar lehimletildi, yünden pamuktan yataklar attırıldı balkonda. Kör bıçaklar bileyletildi. Bohçacı kadınlar da çat kapı gelmeye başladı artık, “Haaanım” diyerek. Yüzyıllardır İstanbul’da evden eve haber ve mektup da taşıyan bohçacılar, artık yalnızca işlemeli yatak takımları, örtüler, pikeler, çarşaflar satıyorlardı. Sanki bu işi de genellikle Roman vatandaşlara devretmişlerdi. Bu kişilerin hırsız da olabilecekleri düşünülerek mallarına kapı önünde bakılırdı. Vesveseli yaşlı hanımlar kimseyi kolayına içeriye almazlardı nedense.

Ve günün birinde evdeki kızlar için bir ara bulucunun kapıyı çalmayacağını kim garanti edebilirdi. Süet şapkalı ufak tefek Rum madam, çantasında fotoğraflarla gelir, tatlı heyecanlar estirip, umutlar bırakıp giderdi. Ama yıllardan beri o da görünmez olmuştu. Çünkü erkek ve kadın eşini seçmek için özgürce muhallebicide ya da iskele meydanındaki saatin altında buluşabilme olanağına sahipti. Bu konuda anlayış ve hoşgörü hızla gelişmekteydi toplumda.

Ben o ıssız Acıbadem’de eve gelip gidenlerle, alışveriş sorunlarıyla değil, en çok bahçeyle ilgiliydim. Sonra da mutfakla. Çocukluğumdan beri hiç unutmadığım çiçek kokuları, rüzgâr kokuları gibi yemek kokuları da hep belleğimde. Şimdi kentte rastladığım küçücük şeyleri bile onlara benzetip avunuyorum işte. Kışınsa tavan arasıydı en büyük ilgi alanım. Ahşap bir evde oturmuş olan herkesin tavan aralarıyla ilgili olan unutulmaz anıları vardır mutlaka. Orada hızla biriken, çoğaldıkça yok olmaya da başlayan eşya, küçücük nesneler eğer konuşabilseydi, dünyalara sığmayan belgeseller kalabilirdi geriye. Ama eski eşyalar ketumdur, alıngandır, aynı İstanbullular gibi. Başlarına gelen her şeye sessizce katlanmışlardır, yolları bir bitpazanna düştüğünde bile.

Çarşamba günü öğle üzeri koşarak eve gelir, giysilerimi değiştirir ve büyük annemle birlikte Kadıköy’e gitmek üzere yola çıkardık. Sokağımızdaki görece canlılık, Sultanahmet’teki fayton sefalarından, Fenerbahçe’deki kadınlar hamamının telâşesinden, harp yıllarının koşuşturmasından ve Ankara’da Ata’nın ardına düşmekten yorulmamış büyük annem için, bir yaprak kıpırdaması değerinde bile değildi. O hareket isterdi. Gazete okusun, sinemaya gitsin, türlü vesilelerle eşini dostunu dolaşsın, sonra elinde bir dal sardunya ya da ıtır gibi dikebileceği çer çöple geri dönsün. Sonra da kedisi Tarzan Bey’i kucağına alıp uyuklasın sobanın karşısında. Ben de öyleydim. Durmadan dolaşmak, çevremi gözlemek isterdim. Yürürdük. On iki on dört yaş arasındayken beni gören her falcı kadın hemen yolumuzu keserdi. O da Roman olurdu tabii. Kulağının arkasındaki çiçeği ve dallı güllü şalvarıyla neşe içinde yere oturur, kuru bakla torbasının içindekileri saçıverirdi toprağa. “İstemez hanım,” derdi büyükannem;

“o daha çocuk, ne falı olacak?” Kadıncağız falıma bakamazsa mutlaka bir maşa satardı bize. Küçük, kara bir mangal maşası. Bir bakıma canımızı kurtarıp ilerlerdik.

Kuruçeşme durağında bir bankanın yaptırdığı ikramiye evler vardı. Bahçeli ve ikişer katlıydılar. Aynı yeni yapılan Koşuyolu evleri gibi fazla yan yanaydılar ve küçük bahçeler kişinin özeline saldırır gibiydi. Ama gene de sahiplerinin şansına herkes gıpta ederdi. Evler kagirdi çünkü. O sıralarda Levent denilen bir yerde tarlalar parsellenmiş satılıyordu. Çok ucuzdu, herkes alabilirdi. Ama annem Levent denilen yerin uzaklığından korktu üç yüz liraya bir evlik arsa almaya cesaret edemedi. Bu kadar kısacık bir ömürde bu kadar uzak semtlere gitmeye değmezdi.

Bir sonraki Sakızağacı durağında ise, yolun sağ yanında uçsuz bucaksız bir tarla ve ortasında da yaşlı bir sakız ağacı vardı gerçekten. Sonra bir başka bankaya ait olan o arsaya da kural dışı imar izinleri verecek ve bir bölümünü de kendi işinde kullanacak belediye başkanları çıkacaktı aramızdan. İşte o arsanın önünden geçersek, falcıyı savuşturwhile bile mutlaka bir ayı oynatıcısına rastlardık. Görmemezliğe gelmek olanaksızdı. Çünkü ayıyı oynatan iş sahibi hemen arkamızdan koşar, elindeki tefin içine para atmamızı isterdi. Bu arada hamamda bayılmış kadın taklidi yapan şişman boz ayı ise, sopayı yemeden uzandığı yerden kalkmazdı kolayına. Otobüse vermediğimiz parayı ayıcığa verirdik genellikle. Karşıdan gelen kâğıt helvacıdan bir koz helva almak istesem de, yolda bir şey yemek ve çiklet çiğnemek ayıp sayıldığından teklif bile edemezdim. İstanbul gizli açık özgürlüklerin ve örtülü yasakların cennetiydi. Kimse kendinden büyüğünün yanında ayak ayak üstüne atamaz, baş köşeye oturamazdı örneğin. Ama sonradan bunun tam tersini Amerikan ticari filmlerinden öğrenecektik. Sigara içmenin nasıl havalı bir şey olduğunu herkesin öğrendiği gibi. 70’lere gelindiğindeyse İstanbul artık gecekondunun, arabesk şarkıların, kaçak sigara ve viskinin krallarına teslim olmuş gibiydi ruh olarak. Siyasal olarak ise, sokaklarda kan gövdeyi götürüyordu.

Çocukluğumdan kalma bir alışkanlıktır, yolda yürürken eğilip bir kır çiçeği koparı vermek. Sakızağacı’nda da tarladan yabani bir bezelye çiçeği koparmak, Kadıköy’e kadar onların değişken, ebruli renklerine bakmak, ilkyaz günlerinde bir keyifti benim için. Elimde solan çiçeği cebime koyardım sonra. Arkadaşlık ettiğim sansına moruna hayranlık duyduğum bir çiçeği, boşluğa bırakıvermek kolay değildi. Ayrıca ailemde herkes eline geçen kırık bir dalı atmaz, daldırırdı toprağa. Ve kimisi de yeşerirdi gerçekten. Atamayıp durmadan diktiğimiz meyve çekirdekleri gibi.

Yol boyunca kimselere rastlamazdık. Ancak Halit Ağa Caddesi'nden Altıyol'a ya da Çarşı durağına indiğimizde, mutlaka Fenerbahçeli futbolculardan biri karşımıza çıkıverirdi. Duyduğum heyecanı büyükanneme pek belli edemesem de, ertesi gün okuldaki arkadaşlarımla doya doya paylaşırdım bu rastlantıyı. Ama eğer Kadıköy'e inmemiş de Mısırlıoğlu'ndan Yeldeğirmeni'ne giden Karakolhane Caddesi'ne sapmışsak, gezimiz daha ölgün geçecek demekti bu. Mısırlıoğlu'nda tam köşe başında Cumhuriyetten sonra yapılan Gazi Mustafa Kemal Paşa İlkokulu vardı. Ve gene bu dönemde demir borularla Kayışdağı suyu da meydandaki bir çeşmeye bağlanmıştı. Ben Talimhane Meydanı'nın geniş olduğu zamanlara yetişemedim. Mısırlıoğlu'ndaki ünlü gazinoları da bir masal gibi dinledim hep. 50'li yıllarda bile Yeldeğirmeni'nin sosyal dokusu enikonu değişmişti çünkü. 1856 ve 1878'deki büyük Kadıköy yangınından sonra, azınlıklarca Batılı şehircilik kurallarına göre geliştirilen o planlı mimari ve içinde barındırdığı kozmopolit hayatlar örseleniyordu galiba yavaş yavaş.

Hanımların her toplantısında sokaklardaki hoyrat insanlardan yakınılırdı. Yeldeğirmeni'nde kendisine bakma vaadiyle elinden köşkü alınan ve sonra da sokağa atılan kimsesiz şair hanımefendinin acıklı öyküsü pek ünlüydü. Herkes biraz da pişmanlık duyardı, çok iyi tanıdıkları o hanımın bakımını üstlenemedikleri için. Ama mal ve çıkar sağlamak uğruna iyilik yapmak da ayrı bir ayıptı İstanbul'da. İstanbullular ancak bağış yapmayı bilirlerdi. Almanın her türlüsü gurura dokunurdu. Çocukluğumda hanımlar arasında öğrendiğim ilk ders buydu zaten. O zamanın yaygın kanısına göre, 'dışarlıklılar', her verileni rahatlıkla kabul edebilirlerdi. Yabancı bir kentte tutunabilmenin ilk koşulu gururu ve kibiri bir yana bırakmayı gerektiriyordu belki de. Sonuçta İstanbul'du burası, kim kime dumdumaydı bir bakıma. Onlara çevre baskısı yoktu henüz. Bütün verilenleri aldıktan, gidenlerden kalanları da sofra artıkları gibi toparladıktan sonra, sıra zaten hâzinenin sahipsiz sanılan mallarına el atmaya gelecekti. Ama gelişmekte olan demokrasi uğruna yeni konukların karşısına hiçbir yasal engel çıkarılamadı. Ben çocuktum, büyüdüm; Yeldeğirmeni'nde yaşamış, adı sanı unutulmuş İstanbullu bir şair hanımın şiirini yazabildim ancak, bireysel bir tepki olarak. Doğaldır ki, bu tepkinin de topluma ulaşma, onu etkileme şansı yoktu.

1950'lerden sonra Yeldeğirmeni'nde oturanların çoğu kiracıydı artık. Bu kiracıların ilk bölümü devlet demiryollarında görevli işçi ve memurların aileleriydi ve zamanla her bölgeden ve her kesimden insan da Yeldeğirmeni'ne yerleşecekti tabii. Demiryolcular çoğunlukla Anadolu'nun değişik yerlerinden gelmişlerdi ve kim bilir gene nasıl bir atamayla belirsiz bir tarihte bozkırdaki bir tren istasyonuna savrulup

gidecekti kimileri. Çocukları saymazsak, büyükler hep çökük yüzlüydü. Erkek çocuklarını ise ya okuturlar ya da bir meslek öğretirlerdi. Modern bir hayatın gereğini yerine getirircesine kızlar da sanat okuluna giderdi genellikle. Bu demiryolcuların bir romanının yazılmayışına hep üzülmüşümdür. Ama öyküleri yazılıyor şimdilerde. Sözcüğün tam anlamıyla fedakâr ve cefakârdılar çünkü. Dürüsttüler, çalışkandılar; pek çoğu da Kurtuluş Savaşı şehitlerinin, gazilerinin çocukları olmalıydılar. Şimdi tam da burada ülkemizde sürdürülen demiryolu politikalarına sözü getirip anlatıyı zedelemenin bir anlamı yok. Yok, ama kara yolu ulaşımına geçilmek için açılan yollar, gelişen lastik montaj ve araba üretiminin ülkemize kazandırdıklarının yanında, ille de raylı sistemi feda mı etmek gerekiyordu diye, her zaman düşünmek ve nedenlerini kavramak gerek. Hem kalkınmanın hem de ulusal bilincin bir simgesiydi demir ağlarımız çünkü.

Ama ben o zaman çocuktum, bu tür tercihlerin ne ekonomik siyasal nedenlerinden ne de dünyada olup bitenlerden haberim vardı. Bildiğim tek şey gelecek bir iki yıl içinde dayımla evlenecek olan Erzurumlu genç kızın da o zamanki deyimle demiryolcu bir aileden olması ve Yeldeğirmeni'nde oturduğuydu. Her pazar günü, ailecek semâverleriyle birlikte bize gelirlerdi. Bahçede oturulur sohbet edilir, ileriki yıllarda olması beklenen kaynaşmanın ilk adımları atılırdı bir bakıma. Bu vesile ile hemen şunu da eklemeliyim, bir özeleştiri olarak. İstanbullularla kaynaşmak çok zordur, olanaksızdır belki de!

Biz büyükannemle Yeldeğirmeni'ne doğru sapınca ne Altıyol'a ne de Rıhtım'a gitmeye niyetimiz var demektir bu. Uzun, geniş gölgelice bir caddeden eskilerin La Blankeria dedikleri İbrahim Ağa Çayırı'na kadar inmek mümkündür. Kaldı ki benim çocukluğumda, o ünlü çayır da artık yok sayılabilirdi. Haydarpaşa Çayırı gibi bütün boş alanlar tellerle çevrilmiş, içi vagonlar, lojmanlarla dolmuş resmi bir kimlik kazanmıştı. Büyükannem bu ağaçsız semtin eskiden kavun karpuz ekilen bostanlarla kaplı olduğunu söylediğinde inanamazdım. Hayalim o kadar geniş değilmiş demek ki. Ama sonraları yel değirmenlerinin çokluğu nedeniyle bu adı aldığını öğrenince inandım. Karadeniz üzerinden Büyük Çamlıca tepesine gelen ve oradan dağılarak aşağılara inen kuzey rüzgârlarını tanımıştım ne de olsa. İlkin Üsküdar Şemsi Paşa sırtlarında, sonra da Acıbadem'de. Üstelik bırakınız ötelerdekini, Acıbadem'deki evimizin çevresinde bile buğday tarlaları vardı 50'lerde. Az mı düvene binmişliğim var. Kırsal alanlarının çokluğu anlamında İstanbul her zaman biraz da köyü andırırdı. Bugün de başka bakımlardan büyük bir köy durumunda zaten. Sözü uzatmayalım, çevrede üretilen bütün buğdaylar Yeldeğirmeni semtinde öğütülürmüş yüz elli iki yüz yıl önce. Semtin başka adı da var mıymış yok muymuş bilinemiyor. Ama denize yakın oluşu, ürünün

Kadıköy'den sandallarla karşıya geçirilişine kolaylık sağlıyormuş belli ki. Zaten Yeldeğirmeni'ne yerleşimi destekleyen bir özelliği de denize yakın oluşu. Biraz yüksekte kalıp, korunaklı oluşu da cabası.

Bugünkü aklım olsa sorardım büyükanneme, "Bu unları kim alıyor, kim satıyor, nasıl nereye taşınıyor nerede korunuyor?" diye. Sonradan öğrendim ki öğütülen unların üçte biri saraya gidermiş; ama o zaman kemikleşmiş bir yanıt vardı, her soruya büyüklerin verdiği. "Âhiret suali sorma!" Meğer o sorular bu dünya için de ne kadar gerekliymiş.

Bizde yazıya geçirmemek, kayıt altına almamak gibi bir gelenek var yaşanılanları. Kültür, türküler gibi sözlü olarak kulaktan kulağa dolaşacak kadar yalın değil her zaman. Derin ve karmaşık. Kil tabletlere yazabildikleri için Sümerlerin kaç yüz çeşit ekmek yaptıklarını biliyoruz da, elimizde belge olmadığı için şu yel değirmenlerinin izini kovalayamıyoruz. Ne zaman yıkıldılar bilemiyoruz. Bildiklerimizi de hemen unutuyoruz zaten.

Örneğin Kınar Hanım Yeldeğirmeni'nde otururmuş. Sorarlar bugün, "Kim Kınar Hanım?" diye. Ya da sorarlar " Nerede otururmuş?" "Kadıköy Mısırlıoğlu'nda, Meltem Sokak'ta otururmuş." Bu kayboluşta zamanın hiçbir suçu yok. Suçlu, belleksiz bir toplumu destekleyen, Kınar Hanım'ın ilk kadın tiyatro oyuncularından olduğunu nasıl saklayacağını bilemeyen bilinçsizliktir.

Şamran Hanım büyük annemin gençliğinde omzuna şallar atıp şarkı söyleyerek taklit ettiği bir kantocudur örneğin. Kuşdili Çayın'ndaki her konserinden sonra hayranları onun gibi olabilmek için çırpınıp dururlar kafes arkalarında. Ya Kel Hasan? Büyük dayımın sünnet düğününe çağrılı değil miydi arkadaşlarıyla birlikte. İsmail Dümbüllü'nün daha dün gibi çocukluğumdaki anıları. Denizkızı Eftelya'nın hâlâ yankılanıyor olmalı sesi, Fenerbahçe'de, Belvü'nün önünde. Kadıköy'ün yıllar boyu onlarla şenlendiğini, canlandığını söylesem abartmış olmam herhâlde. Ama gene de onları karanlığa düşmekten kurtaran yazarlar çıkıyor aramızdan. Ben en güzel Yeldeğirmeni anılarını, öykücü-şair Feyyaz Kayacan'dan dinlemiştim, 60'lı yıllarda Londra'da. Yeldeğirmeni, çok uzaklardaki bir masal diyarıydı onun için, evleri sanki periliydi, ailesi çoktan ruhlar âlemine karışmıştı. Durmadan anlatır, çocukluğunu yeniden yaşar ve biraz da gözyaşı dökerdi tabi. Sonunda 1992'de Çocuktaki Bahçe adlı tek romanını yayınladı. Bence Çağdaş Türk Edebiyatında çok özgün bir yeri olması gereken bu roman, gerçekten de gözyaşına sığmayacak kadar yazılması gerekli ayrıntılarla yüklüydü. Yeldeğirmeni'nde 1920'lerde, 30'larda yaşanan hayatları olanca gerçekliğiyle içinde barındınyor ve biraz da gerçeküstü bir biçimde anlatıyordu. Ben şimdi

İstanbul için çokça roman ve yazı kaleme aldıysa da, Yeldeğirmeni'ne de özel bir alan açacağını umduğum yeni bir kitap bekliyorum değerli yazar Mario Levi'den de. Çünkü yeniden Yeldeğirmeni'ne taşındığını duydum. Yeldeğirmeni kendisine geri dönülmeyi hak eden bir semttir. Ne kadar değişse, sosyal dokusunu yitirse de, sokakları, yaygın mimari anlayışı iyi kötü korunmaktadır. Belki de bütünüyle teslim olmamıştır yapsatçılara. Acıbadem gibi apartmanlar ve kaçak katlarla rüzgârını, havasını doğasını sözde SİT olarak korunan özelliklerini tatlı kârlarla değiş tokuş etmemiştir hiç olmazsa. Kıyıda köşede yaşamayı sürdüren bir ruhu duruyordur belki de.

Ama biz nerden nereye geldik şimdi? Hani ben çocuktum, bir çarşamba günü Acıbadem'den Kadıköy'e yürüyerek inmiş, Yeldeğirmeni'nde Karakolhane Caddesi'nde ilerliyorduk ağır ağır. İlkyazdı. Elimdeki bezelye çiçeği solmuştu ve onu bir yere atamıyordum. Kimlere misafirliğe gittiğimizi ise tam olarak bilemiyorum kuşkusuz. Eğer gittiğimiz evde kabul günü yoksa ev sahiplerini bulamama olasılığı çoktu. Ama ne gam. Kapının anahtar deliğine ileride açıklanacak bir işaret olarak, bir yapraklı dal sokar yolumuza devam ederdik. Kaç kapı yapacağımızı Allah bilirdi. Ben çok daha küçükken Karacaahmet'e yaptığımız mezarlık ziyaretleri ise bilmem ki neden seyrekleşmişti artık. Eğer büyükannemin elinde gazete kâğıdına sarılı bir küçük çapa varsa, mezarlığa gidiyoruz demekti bu. Ezberlediğim ince toprak patikalardan, rüzgârda gıcırdayan selvilerin altından geçer, büyükbabamın başucuna varırdık. Toprak çapalanır, susamların kökleri ayrılır, sırayla dizilip yeniden dikilir, orada yatana bir ölüm alanı çizilirdi sanki. Bunun da baş mimarı her zaman büyükannemdi. Ama biraz ötedeki antik parselde anne ve babasının kameriyesi menekşe gülleriyle örtülmüş kabrine varınca, sıkıntıdan terlemeye başlardı. Çünkü her seferinde kameriyenin devrilmeye yüz tuttuğunu, demirlerinin biraz daha çalındığını görür, bir gün ailesinden hiçbir iz kalmayacağını düşünüp isyan ederdi. Nitekim öyle de oldu. Bir gün annesinin üzerinde görkemli bir mermer mezara rastladıktan sonra daha az gider olduk Karacaahmet'e. Dönüşte gene yürüye yürüye Selimiye'de oturan çok yaşlı hanımlara uğrardık mutlaka. Hanımların alçak sesle dereden tepeden konuşması bir ezgi gibi gelirdi kulağıma. Konuştukları o güzelim Türkçe'yi hiçbir yerde dinleyemedim bir daha.

Yeldeğirmeni'ne giderken eğer elimizde gene gazete kâğıdına sarılı bir cam şişe varsa, bu, çamaşır suyu alacağız demekti. Cam şişe az bulunur bir nesne olduğundan götürürdük yanımızda. Aslında şişeler atılmaz, biriktirilir, tanesi birkaç kuruşa eskiciye satılırdı. Ev ekonomisi işte. Gittiğimiz çamaşır suyu imalathanesinde ambalajlanmamış açık çamaşır suyu satılırdı. Evin tahta kapısından

dışanya çıkarılmış bir teli çektik mi, içerde bir yerde ince sesli ziller çalardı. Kavruk bir kız gelir, kapıyı aralar karanlık taşlığa alırdı bizi. Orada beklerdik. O şişeyi kaptığı gibi aşağıya yukarıya bir yerlere iner, çıkar, elinde dolu şişeyle geri dönerdi. Parayı verir, o nemli taş evden canımızı sokağa atardık. Zaten kezzap ve çamaşır suyu evlerin demirbaşıydı o zamanlar. Bir de Öküz Baş marka çivit, yeşil sabun, arap sabunu, soda... Sabunları korumak içinse fare kapanı olmadan olur muydu? Filit makinesi, D.D.T. tozu, güller için göztaşı, reçeller için kireçkaymağı; sobacıdan alınacak dirsek, şapka, nalburdan soba yaldızı, kınnap... Saymakla bitmez. Bunlar Kadıköy'e inmeden Yeldeğirmeni'nden tedarik edilecek nesnelerdi. Çukurdaki bir aktarda çengel sakızı da bulabilirdiniz, sülük de. Eczaneden tam donanımlı bir iğne kutusu da alabilirdiniz eğer gerekiyorsa. Evdeki ispirto ocağının üzerinde bir iğne kutusu kaynarken, cesaretini koruyabilen çocuk yoktur sanırım. Sonraları iğneciler kendi kaynamış hazır iğne kutularıyla gelir oldular. Onlar kişiye uygun boy boy iğneleri seçerken "Bak korkma" derlerdi bana. "Senin için bu, küçücük, incecik, canın hiç yanmayacak!"

Ne olurdu sanki o gün sinemaya gitseydik. Reks'te, -Hale'de- Süreyya'da, Opera'da bir Ester Williams filmi oynuyor olabilirdi. Zaten o zaman filmler başrol oyuncularıyla anılırlardı. Perdede görünmeyen yok sayılıyordu herhalde. O güzel aktris havuzda yüzdükçe ben de yüzerdim. Giydiği tuvaletler benim olurdu belki. Sevgilileri de görkemli evleri ve arabaları da... 50'li yıllarda bize sunulan Amerikan rüyası filmlerle yerleşiyordu bilincimize, bir daha hiç çıkmamacasına. Hayrandık her şeylerine. Karşılaştırmaya kalkarsak ne kadar zavallı olduğumuzu daha iyi anlıyorduk. Filmlerde yaşanan hayatlar hayallerimizi bile zorluyordu. Ancak onlara özeniyor ve belki de gizli gizli benzemeye çalışıyorduk. Neyse ki gündelik giysilerimiz biraz andırıyordu onlarınkini. Ama daha elektrikli ev aletleriyle bile tanışmamıştık doğru dürüst. Filmlerle görgümüzü ve bilgimizi arttırıyorduk işte. Ne yazık ki her hafta da gidemiyorduk sinemaya. Giden arkadaşlar, okulda öğle tatilinde hep film anlatırdı birbirlerine, herkes ağzı açık kalarak dinlerdi. Bir bakıma da eğlenirdik.

O gün de şişe onlardan olmak koşuluyla çamaşır suyumuzu aldıktan sonra, tren yoluna bakan çıkmaz bir sokağa girdik galiba. Bir akasya ağacının altına serilmiş şiltenin üzerine yatalak bir kadın oturtulmuştu. Büyük annem bir temennah etti, kısaca hatırını sordu tanımadığı bu yaşlı kadının ve ilerledik. Sokak süpürülmüş sulanmıştı. Kadınlar kapılarının merdivenlerinde oturmuş yün örüyorlardı. İleriki yıllarda Nezihe Meriç'in romanlarıyla, öyküleriyle tanışınca onun örneğin Kadıköy'de Çarıkçı Mahallesi'ndeki bir sokağı anlatışındaki ustalığa hayran kalacaktım. Kendi evleri de oralardaydı. Ve ben üç beş

yaşlarındayken sıklıkla giderdim onlara. Gene büyükannemle tabii. Ama Nezihe Meriç eve geldiğinde, beyaz pilili eteklikleriyle, bir melek gibi uçarak çıkardı evin üst katına. Ben alt kattaki oturma odasında, gene hanımların arasında, duvardaki kilimlere, sazlara baka baka kendimce oyalanırdım. Hanımların sonsuz sohbeti ise hiç bitmezdi. Evini, evinin kapısının önünü ve hatta sokakları da temizleyen hayatı tümüyle omuzlamış, yorulmak bilmez gayretli kadınların yaşama sevincini, eğer Nezihe Meriç'in kitaplarını okumasaydım, o sokaklardan bin kere de geçsem anlayamazdım sanıyorum. Bu vesileyle, bir yazı ustamıza da selam sarkıttık işte.

Büyükannem de uzun zamandır yoklamak istediği eski emektarı Kevser Hanım'a uğradı, belki yastığının altına küçük bir para bıraktı, -zarf daha doğrusu- belki bırakmadı bilmiyorum ama yüreği rahat olarak dönüş yolunu tuttuk. "Cumartesi günü rıhtıma ineceğiz." dedi. "Berbere." Berbere bensiz gitmezdi nedense. Ben de onun saçları yapılırken çocukluğumdan beri kapıya asılmış ipe dizili boncuklarla oynar, denize bakardım berber dükkânında. Denizin durmadan değişen renkleri, kıpırtısı daha o zamandan dikkatimi çekerdi. Kimi zaman sinekleri kovalardım, tramvayları izlerdim, hava rüzgârlıysa rıhtım yosun ve balık kokardı. Bu kokuya kapılır giderdim. Lodosta dalgalar berberin vitrinine sıçrardı. Kapıları kapatırlardı. İçerisi maşayla kıvrılan saçların yanık kokusuyla dolardı. Yanılmıyorsam berberin sırasında pek çok da muhallebici dükkânı vardı.

Rıhtım, Yeldeğirmeni semti için bir mucizedir. Bir armağan da denilebilir. Yukarılarda dolaşırken, denizin bu kadar yakın olacağını düşünemezsiniz bile. Taa ki, rıhtıma inen o sokakların birinin başına gelene kadar. İnsana kanatlanma duygusu veren sokaklardır bunlar. Bayır aşağı bir solukta uçarcasına iner ve denize kavuşursunuz. Her sokağın ucunda sizi çağıran bir sevgili gibidir deniz. O denizin Kadıköy'ün ruhu olduğunu, sizi bekleyen vapurları, kayıkları sonsuz hareketliliği bilirsiniz. Orada, içinde kaybolacağınız bir kent vardır artık. Düş gibi, şarkı gibi büyüleyici bir kent. Olsun varsın. Kadıköy, Yeldeğirmeni'nin hayata açılan en büyük kapısıdır. Sokak aralarında içine kapanmış gibi duran, varlığını yokluğunu kültürünü kendinde saklı tutan, sessiz örtülü ve kendi hâlinde hayatlar rıhtıma indiğinde, canlanır coşar başkalaşır sanki.

Rıhtım, dünyanın her yerinde bir veda mahallidir bence. Yeldeğirmeni'nde yaşamış nice insan, rıhtımdan geçerek bir daha dönmemecesine uçmuştur uzaklara belki. Aslolan evden çıkıp rıhtıma doğru yokuş aşağı inebilmektir. Uçarcasına. Sonrası belli mi olur. Herkes başka bir yöne savrulur gider. Nedeni alın yazısı mı, çaresizlik mi, zorunluluk ya da mutluluk mu, belli değildir. Adı hayattır, alır

götürür.

III. Bölüm

Gitmek düşüncesi biraz da büyümekle eş anlamlıdır. Çocuklukta önce yanındakinin elini bırakmak, kendi kendine yürümek istersin. Bıraktığında ise, önde ya da arkada kalarak kendi kendine yürüyormuş taklidi yaparsın. Durursun, koşarsın, seslenirler duymazsın. Yanındakilerle aranı açarsın. Gitgide açarsın. Özgürsün ya, bağlarını kopardın ya bir anlamda, yürürken gerekli gereksiz her türlü yanlış yöne sapabilirsin. Ve bir süre sonra da yanında kimse olmadan, gerçekten tek başına sokağa çıkabileceğin günler gelir. Ergenlik çağına gelmiş bir kız çocuğu İstanbul'un orta yerinde de yaşasa sokakta giderken sayısız kurallara uymak zorundadır. Yürürken hep önüne bakmak gibi. Yürürken kendisine laf atan her sınıftan erkeği engelleyemez ama susup adımlarını hızlandırması gerekir biraz. Tanımadığı bir erkek tarafından evine kadar takip edilmesi durumunda ne yapabileceğine dair genel bilgi yoktur, ama yapılmayacaklar bellidir. Arkanı dönüp seni takip eden erkeğe, evin küçük hanımını korumak için 19. yüzyıl Arap bacılarının yaptığı gibi, saldırgan bir ifadeyle "Her kuşun eti yenmez!" demek mümkün değildir artık. Otuz yıl önceki genç Cumhuriyet kızlarının kendilerini takip eden pelerinli subayları yüreklendirmek için yaptıkları gibi utangaç gülümsemeler de yollayamazsın omzunun üzerinden geriye doğru. Ancak adımlarını hızlandırırsın, bir dükkâna, sır paylaşan bir tanıdığın evine sığınırsın yoluna çıkarsa. Genç kızların sokaklarda dolaşması özlenen bir özgürlük olsa da heyecanlı anlar yaşatabilir ona. İletişim, kaçıp kovalama üzerine kuruludur çünkü o yıllarda. İlişkilere teknoloji karışmamıştır henüz.

Ben de işte bisikletsiz olarak yalnız başıma ilk sokağa çıkış serüvenlerimi Yeldeğirmeni'ne gidip gelerek yaşamışımdır. 1955 yılının yaz aylarında ortaokul son sınıfta İngilizce dersinden bütünlemeye kaldığım için çok yakın bir ahbabımızın kızı olan kolej mezunu Nüveyr abladan ders almak üzere keder ve utanç içinde gittiğim Yeldeğirmeni, karmaşık izler bırakacaktır yüreğimde. Yeldeğirmeni'nde Karakolhane caddesindeki Tevfik Tura Apartmanı, belki de tanıdığım en büyük apartmandır o tarihte. Aslında, Anadolu yakasındaki gerçekten büyük sayılacak apartmanlar Yeldeğirmeni'nde de yapılmıştır. Haydarpaşa koyuna bakan sırtlardaki Kehribarcı -fotoğraf sanatçısı İzzet Keribar'ın ailesi- Menase, Valpreda Apartmanı bunlardandır ve sahipleri de kiracıları da genellikle Musevi'dir. O devirde Türk aileler ister zengin olsunlar ister orta hâili, ahşap bir evde oturmayı, apartman dairelerinde oturmaktan daha fazla

seviyorlar ki, Yeldeğirmeni'nde yalnızca tek bir Türk'ün apartmanı vardı. Onu da, sonradan Rıhtımiskele adını alan Çınar Sokak'ta Dr. Celâl Muhtar yaptırmıştı. Ve bir de Karakolhane Caddesi'nde Demirciyan Apartmanı bulunuyordu. Nüveyr abla ise kayınpederinin adını taşıyan Tevfik Tura Apartmanı'nın orta katında oturuyordu ve yeni evliydi. Kocasıyla geniş ve sütunlu salonda gülüşerek kovalamaca oynar, bu arada bana da bir iki alıştırma verirlerdi yapmam için. Büsbütün bocalardım. Bütünlemeye kalmış bir yeni yetmenin korkularıyla onların neşesi, mutluluğu, soğuk ve sıcak bulutlar gibi çarpışırdı havada sanki.

Geçtiğimiz yıl Tevfik Tura Apartmanı'nın önünden geçerken bir an durup baktım. Nüveyr abla yıllar önce Moda'ya taşınmıştı. Değerli eşini de bir yıl önce yitirmişti. Biricik oğlu da Almanya'da yaşıyordu. Zaten Yeldeğirmeni'ndeki mali durumu iyi olan hemen herkes Moda'ya, Caddebostan'a -Cadı Bostanı'na- taşınmışlardı zaman içinde. 70'li yıllardan sonra, Yeldeğirmeni'nden hızlı bir uzaklaşma yaşanmıştı. Çünkü eski yazlık semtler apartmanlarla dolmuş, yaz kış oturulabilen, gelir getiren -prestijli- yerler hâline gelmişti. Evet, apartmanın bitişik komşularıyla arasında ufak bir fark vardı ama elli yıl önce bana göründüğü kadar da büyük bir yapı değildi. Çocukluktaki bu yanılsamaları hepimiz biliriz. Anlatının başında Çamlıca Kız Lisesini yeniden algılamaya çalışır ve belleğimde korurken, işte böyle abartılı bakışların etkisinde kalmış, gitgide küçülmüştüm aynı çocukluğumdaki gibi. Bugün düşünüyorum da aslında en nitelikli eğitim o güzel köşkte yapılıyormuş meğer. En donanımlı okul orasıymış. Bugünün özel okullarında bile bulunamayacak özellikler, yenilikler taşıyormuş. Spor salonları, resim ve müzik odalarıyla, sanatı sporu desteklemesiyle... Denizin içinde, denizi görememişim. Aynı Acıbadem'deki ahşap evin değerini bilemediğimiz, apartman olacağı günü iple çektiğimiz gibi.

Salgın bir hastalık gibiydi ahşap düşmanlığı ve satmak hevesi, İstanbul'da. Bugün her şey satılmalıydı, yarına Allah kerimdi. Gününü gün etmek telaşı ve derin bir memnuniyetsizlik de bu hastalığa eşlik ederdi. Şimdi de ülke çapında pek çok şeyimizi satıyoruz ama sevincini övüncünü ya da pişmanlığını torunlarımız toplayacak herhâlde.

Yıllar geçti. Her zaman her yerde olduğu gibi ölümler doğumlar düğünler oldu. Yeldeğirmeni'nde de. Dayımın Kadıköy evlendirme dairesindeki nikâhı epey kalabalıktı. Düğün de daha sonraki bir tarihte yapılacaktı. Yeldeğirmeni'ndeki kız evinde akşam aile için verilen nikâh yemeği ise yalnızca mantıdan ibaretti. İstanbullu erkek tarafı, yadırgadı tabii bu yemeği. Ve sonra yarım yüzyıl içinde nice

farklı kültürler geldi eridi birbirinin içinde. Niceleri koptu gitti. Bugünse İstanbul'a ait bir renk, bir özellik aramak boşunadır. Gökdelenlerin yaydığı küresel izlerin, kubbelerin ve minarelerin siluetlerini çoktan gölgede bıraktığı gibi.

Bu arada ben de büyüdüm. Artık o nasıl bir büyümekse. Dolmuşlara biner oldum. Liseye, üniversiteye gitmek için her gün Avrupa yakasına geçtim. Bir anlamda koptum Acıbadem'den. Yaşadıklarımı ancak yaşlılığımda anımsamak üzere, dondurdum sanki belleğimde. Aklımda başka ülkeler vardı. Gittim, döndüm. Ne yazık ki ben toplum için gelecek düşleri kurarken, toplum ben vapurda alt kata inerken hâlâ bacaklarıma bakma aşamasındaydı. Aldırmadım. Yarın diye yoğun bir beklenti vardı içimde. Zamanı kavramaya başlamıştım. Hızı sevdim. Artık hiç yürüyerek inmedim Kadıköy'e. Yeldeğirmeni'nin ara sokaklarına tavuk yemi almak için sapmadım. İbrahim Ağa'dan geçmedim. Sanatoryumdan atılan küllerin içinden, yanmamış kömürleri toplayan Romanların arasından geçip Karacaahmet Mezarlığı'na ya da İranlıların dövünmelerini seyir için Seyid Ahmed deresindeki tekkeye Muharrem ayında hiç gitmedim bir daha. Koşuyolu'ndan Altunizade'ye çıkan yoldaki tarihi ulu ağaçlar kesildikten ve yer gök apartman olduktan sonra oraya da gitmediğim gibi. İstanbul ile aramdaki kendi kendime yaşadığım gizli küskünlükler sürüp gitti. Unutmakla sonra yeniden anımsamanın arasından uzun bir zaman geçti.

Şimdi kimse Acıbadem'deki Karakol durağından sonra gelen, bugünkü Marmara Üniversitesi'nin bulunduğu yerde, Örnek Bağı durağındaki, gerçekten örnek alınabilecek üzüm bağını anımsamıyor bile. Güz gelince konu komşu toplanıp, bağın gazinosuna üzüm yiyip gazoz içmeye gidişimiz bir benim aklımda galiba. Hatta bir keresinde gazinonun küçük pistinde uydurma bir orkestrayla yapılan dans yarışmasına zorla itelenip, sonunda bir ruj kazanan çocuk da ben olmalıyım. Bağdaki o ince kabuklu, kokulu pembe çavuş üzümlerinin kökü nasıl kurutuldu, bağa ne oldu bilemiyorum.

Emirgan'daki pilot Vecihi Bey'in üzüm bağına da giderdik. İstanbul içi gezintileri olanaklar ölçüsünde hiç aksatmadan yapardık zaten. Kâğıthane Deresinin biraz temiz aktığı 40'lı yıllarda, orada da ağaç altında çekilmiş bir aile fotoğrafımız olmalı. Küçüksu Çayın'nda, Kısıklı'da, Selamsız Yokuşunda, eski adı Bağhamamı olan Fıstıkağacı'nda, Sultantepe'de... Ne de olsa büyük babamın Mısır'dan getirdiği Kodak marka bir fotoğraf makinemiz var. Saymakla bitmez çocukken dolaştığım eski İstanbul semtleri ve özellikle de Rum, Ermeni, Musevi dostlarımızdan edindiğim izlenimler. Doğanın cömertliği, insan ilişkilerindeki içtenlikler unutulmuyor asla. Bir de

bugünkü iletişim çağındaki sanal avuntulara bakalım. Televizyonda, bilgisayarda, yok gibi varlarla, var gibi yokların ortasında bir tatlı sarhoşluk yaşanıyor -herhâlde- bu kadar alışkanlık yaptığına bakılırsa.

Yaşım ilerledikçe, ben de kent değiştirenler gibi, İstanbul'un içinde başka yeni İstanbullar aradım kendime belki. İstanbul'a olan ilgi ve merakım gitgide tazelendi. İstanbul bitmiyordu çünkü. Hangi semtine gidersen git, tarih başını kaldırıyor, bir kırık taş kıpırdanıp konuşuyordu. Dört bir yönden buralara inmiş insanların değişik aksanları çarpıyordu kulağıma. İnsan eğer arasa, merak etse bugüne ve geçmişe ışık tutacak bilgiye ve izlere her yerde ve her zaman rastlayabilirdi İstanbul'da. Günümüzde yapılan Yenikapı kazılarında sekiz bin yıl öncesinin ayak izlerine rastlanması gibi. Daha geçenlerde Marmara ile Kadıköy-Kartal raylı sistemini birleştirecek olan İbrahim Ağa Ayrılık Çeşme istasyonundaki kazılar sırasında da tarihi bir namazgah ortaya çıkarıldı. Kadıköy Belediyesi namazgâhı aslına uygun olarak restore etmek için çalışmalar başlatmış basından öğrendiğimize göre. Aynca Ayrılık Çeşmesi'nin bulunduğu alandaki tarihi dokunun ortaya çıkarılabilmesi için kazı çalışmaları da devam ediyor. Gerekirse Marmaray'ın güzergâhı bile değiştirilebilecekmiş. Yeldeğirmeni ile ilgili tarihî bilgilerin azlığına karşın yeri gelmişken bir iki küçük ekleme yapalım. Ayrılık Çeşmesi ve çevresini Osmanlı padişahları ordularıyla sefere çıkarken bir veda yeri olarak kullanırlarmış. 17. yüzyılın başlarında yapıldığı tahmin edilen Aynlık Çeşmesi'nin İbrahim Ağa'da bulunan yerinin tartışmaları sonlandıracak kadar gerçek olduğu bu kazılarda anlaşılmış. Padişah 4. Murat'ın ünlü Bağdat Seferi'ne çıkışından itibaren de çeşme Ayrılık Çeşmesi olarak anılmaya başlamış zaten. 1844'te Abdülmecit bir de Karakolhane yaptırmış yakınına. Osmanlı padişahları da Topkapı'dan Üsküdar'a geçer, Üsküdar'dan Menzilhane-Karacaahmet Türbesi yönünü takip ederek çeşme başına gelirlerdi. Burada Haydarpaşa Çayırı'nda ordugâhı olan askerleriyle buluşur, ailelerle vedalaşıldıktan sonra Anadolu yoluyla Doğu seferine çıkarlardı.

Ayrıca Ayrılık Çeşmesi'nin Sürre-i Hümayun için de önemi büyüktü. Her yıl Mekke ve Medine halkına dağıtılmak üzere para ve çeşitli armağanlar bu çok özel Sürre Alayıyla gönderilirdi. Sürre Alayı Bab-ı Hümayun'dan çıktıktan sonra Bahçekapı'dan Kireç iskelesine iner ve buradan da Üsküdar'a geçip gitgide büyüyen bir seyirci ve uğurlayıcı kalabalıkla Hicaz'a doğru yollanırdı.

Son durak da gene Ayrılık Çeşmesi'ydi. Sürre Alayı, II. Meşrutiyet dönemi gazetecilerinden Sadri Sena'nın yazdığına göre "renkli, eğlenceli, bayraklı, atlı, katırlı, tahtırevanlı, kılıç ve kalkanlı, sırmalı, yaldızlı süslerle donatılmış bir alaydı." Benim de büyükannemin

büyükbabası hattat Hacı Kamil Efendi, Sürre Emini de olduğu için bu konuda okuduklarım hep dikkatimi çekmiştir.

Ne yazık ki kendi ailemin izlerine her yerde rastlayamıyorum artık. Hacı Kamil Efendinin el yazması kitapları dağılıp gitmiş. Ulaşamıyorum daha doğrusu. Deri üzerine yazılı bir şeceremiz varmış. Aslı şimdi hayatta olmayan kuzenlerimizde kalmış. Annemin eski yazıyla çektiği bir kopya var bende. -O da nerede?-. Eski İstanbullularda aynı ilgisizlik var. Geçenlerde benimle üçüncü kuşaktan kuzin olan bir akrabam "Benim annemin babası Yeldeğirmeni camisinin imamıymış" dedi. "Adı neymiş, hangi camide imamlık yapmış, ne zaman yapmış?" diye soramadım. Yoksa Rasim Paşa Camisi miydi sözünü ettiği? Çünkü bir iki kuşak öncesine ait bilgiler bile ya hiç bilinmez, ya da bilinen bilgi hiçbir vesileyle kullanılamaz. Sözde kalır. Ve sonunda uçar gider. Aynı eski evlatlıkların bankalarda hiç harcamadan biriktirdikleri paracıklarının, görünürdeki onca korumaya karşın, zaman içinde eriyip kendi kendine yok olması gibi. Yalnızca bireyler değil, ülkemizde kurumlar da çok savruk çalıştı yıllarca. Ailemize ait pek çok tapu kaydının aslı "selüloz" oldu gerekçesiyle bulunamadı. Ve Anadolu'daki gayrimenkuller de kapanın elinde kaldı doğal olarak. Evraklarımızı bulamadığımız gibi, özel aile geçmişimizi de bilmiyoruz. Örneğin kilise kayıtlarındaki sağlamlık yok bizde. Bir bebeğin doğum tarihi Kuran'ın sayfasına not düşülüyor ve o Kuran ne kadar korunabilirse, o insan yetişkinliğinde doğum tarihini öğrenebiliyordu eskiden. Bu nedenle kimse ailesinin birkaç kuşak öncesine dair bilgi sahibi değil. Hayatlarımıza bugünün bize sağlayabileceği kısa erimli çıkarlar açısından bakıyoruz yalnızca. Ve hep aynı kolaycılığı yeğliyoruz. Hiçbir olayın öncesi ve sonrası ilgimizi çekmiyor.

Sözü Yeldeğirmeni'nden açtık, oradan da fazla uzaklaşmayalım isterseniz. Geçmişi unutturmamak üzere yapılan önemli bir çalışmayı da yeri gelmişken analım, övelim. İstanbul'da Aralık 1999'da yayınlanmış "Haydarpaşa'da Geçen 100 Yılımız" adlı bir kitap var elimde. Yalnızca 1000 adet bastırılmış, Kadıköy, Hemdat İsrael Sinagogu Vakfı Yönetim Kurulu tarafından. Büyük boy, ciltli, içinde resimler belgeler haritalar olan, özenle hazırlanmış bu renkli kitaba, içerdiği özel ve genel ayrıntılı bilgi nedeniyle özendim doğrusu. Derleyen Anri Niego'nun çabaları pek çok içten katkı ve katılımla birleşince, böylesine değerli bir belge-kitap çıkmış ortaya. Gelecek kuşaklar için bir başvuru kaynağı oluşurken, zamana yenik düşmek istemeyen insanoğlunun hem hüzünlü hem de gülümseten anıları da korunmuş bir bakıma. Kitap Hemdat İsrael Sinagogu'nun 100. kuruluş yıldönümü nedeniyle hazırlanmış ama Haydarpaşa Yeldeğirmeni -bugünkü adıyla Rasim Paşa Mahallesi- ve yöresindeki Yahudilerin yüz

yıl içindeki hayatları belgelere dayanılarak eğitimden evliliğe, ölüme kadar adım adım izlenmiş. Anıları ayrıntılar, akıllara durgunluk verecek ölçüde incelikli. İnsana "özel hayat bu kadar da sevgiyle korunamaz" dedirtecek türden. Ama korunmuş işte. Karneler, davetiyeler, diplomalar, yazışmanın her türlüsü ve fotoğraflar... Sosyal gerçeklikler, onun arasına sıkıştmlmış özeleştiriler, tarihle barışık, geleceğe güvenle bakan bir açılım.

Bu kitapta, İstanbul'un tümüyle ilgili olarak da yazılmış, hiçbir belgede bulamadığım bir ayrıntılı bilgi bolluğu var. İnsana verilen değer, anılan işte böyle her an canlı kılıyor. Ve de çok uzun bir zaman yaşatmayı amaçlıyor.

Yeldeğirmeni'yle ilgili kimi bilgilere rastlayacağımı umduğum diğer değerli kitap ise Fenerbahçe Spor Kulübü'nün unutulmaz futbolcusu Halit Deringör'ün "Ödünsüz Bir Yaşam Serüveni" üst başlığıyla basılmış bir anı kitabı. "Kolay mı Fenerbahçeli Olmak" adını taşıyor. Yeldeğirmeni'nde doğup büyüyen yazar, o semtte yolunun kesiştiği kişileri bir fon olarak kullanmış ve az da olsa, bir semt bilgisini birinci elden aktarmış bize. Hiç kuşku yok ki Adnan Giz'in "Bir Zamanlar Kadıköy" adlı kitabının Yeldeğirmeni'yle ilgili bölümü kısa da olsa önemli bir kaynakçadır. Dr. Müfit Ekdal'ın, Niyazi Ahmet Banoğlu'nun, Osman Celal Kaygılı'nın İstanbul'un Kadıköy yakasıyla ilgili olarak anlattıklarında yirminci yüzyıl maceralarına rastlamak ve değişik ipuçları bulmak mümkündür. Gene de gerçek bilgi olsa olsa her zaman söylediğim gibi edebiyatın içindedir ve orada aranmalıdır. Romanların, şiirlerin öykülerin içinden İstanbul sonsuza kadar kendini bize anımsatacaktır. Yeldeğirmeni'nde yaşamış müzisyenlerden Sadun Aksüt, tamburi Rıdvan Aytan, neyzen Ekrem Erdoğan, tamburi Akın Özsu ve Orhan Gencebay da anılmaya değer tabii, bu semtle birlikte. Ve ailemden küçük bir Yeldeğirmeni anısı; teyzem gençliğinde sinekeman Nuri Doğruer'in öğrencisiydi. Şifa Yokuşu'ndaki evine gidip ondan yıllarca keman dersi almış, fasıllara katılmıştı. Yeldeğirmeni'nde Recaizâde Sokağı'nda otururken de üçüncü kattaki sokağa bakan bir odada keman çalmayı sürdürmüştü doğal olarak. Ve karşıki evde onun gibi keman çalan bir genci de istemeyerek de olsa âşık etmişti kendine. Ağabeyi askerdeydi. Yaşlı pederi Kadıköy İskelesindeki çardaklı kahvede bütün gün tavla oynayıp savaş haberleri dinliyordu. Bu gönül yangınıysa koşulları uygun bulup, evin önündeki sakız ağacını aşıp girivermişti pencereden içeriye. Sonradan anlatıldığına göre keman çalan genç, subaymış, ama "düz" subay. Yani doktor, yargıç filan değil. Bu nedenle teyzemi istemek için eve gelen ailesi nezaketle savuşturulmuş ve belki de bu üzüntüyle Yoğurtçu Park'taki eve taşınılmış apar topar. Kız Sanat Okulu'na ve sinekeman Nuri Bey'in evine de daha yakın olan bir yere.

Bu örnek İstanbul kızının gururlu yalnızlığının nedenlerini, seçiciliğini, nitelik arayışını bir ölçüde açıklayabilir mi bilmem. Ama Recaizâde Sokağı'ndaki bu kadar iç içe ve yan yana yaşamaları, sonra da onun sonuçlarına katlanmayı beceremezmişler. Ve ömürleri boyunca da beceremediler zaten. Onların ruhundaki azadelik, bir sokağa bir mahalleye sığdırılamazdı. Geride kalan bir payitahttı hâlâ kucaklamak istedikleri. Atlar, arabalar, göçler, savaşlar, büyük kayıplar, büyük aşklar... Geniş açılımlı, saltanatlı bir hayat. Nitekim Recaizâde Sokak'ta otururken o yoksul ve neredeyse düşkün günlerinde bile gene kiracı olarak Bağlarbaşı'na yazlığa gidiliyormuş. Dar zamanlara kolayca alışamamak da bir başka özellikleriydi onların.

Bir sohbet sırasında teyzemin kimi öykülerini anlatırken ondan "keman çalan teyzem" diye söz açmıştım. Konuklarımdan biri olan Selim İleri hemen atılmış, "Aman ne güzel bir roman adı bu." demişti, "Keman Çalan Teyzem!" Tam bir edebiyat ve İstanbul sevdalısı olan bu usta yazar, aslında beni yazmaya kışkırtmıştı ama ben hiçbir zaman anlatı sınırlarını aşan edebi bir türe doğru yelken açamayacaktım. Rüzgâr eksikliğinden belki de. Ayrıca aileme bir eleştiri getirmeye de kıyamıyordum. Yüzlerce yıllık imparatorluk mirasından elde ettikleri düşünce kodlarını kıramıyorlardı bir türlü. Trajikomik bir durumdu yaşadıkları. Onlar taşradan kaçıyorlar, taşra onları kovalıyordu. Tam taşra saplantısını yenip bir taşralıyla ilişki kurduklarında ise bu kez taşra onları kesinlikle reddediyordu. Ve kuşaklar boyu süren mutsuzluk zincirine halkalar ekleniyordu durmadan.

Neyse, hepsi serçelerin şarkısını dinleyerek tatlı bir uyku çekiyorlar nasıl olsa şimdi. Kemanları, notaları kim bilir dünyanın neresine savruldu geride kalanlar tarafından. Evrenin bir kuralı değil miydi zaten bu dağılmalar.

IV. Bölüm

Büyükannem, “Hafta sonunda rıhtıma iner, berbere gideriz.” demişti ya, biz şimdi gene onun tanımıyla rıhtıma inelim ama yalnız başımıza. Kentte bir birey olabilmeyi ve gereken her türlü yalnızlığa alışmayı öğrendik nasıl olsa, yirminci yüzyılın ikinci yarısında. Tutmayalım artık büyüklerimizin lavanta çiçeği kokan öpülesi ellerini, bizi gülümseten, içimizi acıtan anılarını da bir yana koyalım. Bugünlere gelelim ya da bir yirmi yıl öncesine. Bırakalım Yeldeğirmeni de iyice başkalaşsın. Azınlık dediğimiz, aslında her zaman taşıdıkları önem bakımından, çoğunluk kadar etkileyici olabilmiş Rum, Ermeni, Musevi vatandaşlarımızın İstanbul’un başka semtlerine, çok daha başka ülkelere gidişlerini analım. Yaşadığımız hayat aynıdır, tektir ama dünya siyaseti insanları ayrıştırarak kazançlı çıkmak gibi bir yöntem benimsediğinden göçler, sürgünler, kaçışlar; kısacık insan hayatına ne acılı senaryolar sığdırmıştır. Bu bilgilerin ötesi de tarihçilere emanettir kuşkusuz.

Varsayalım 80’li yılların sonundayız. Yeldeğirmeni, Anadolu’nun her yöresinden aldığı iç göçle ağzına kadar dolmuştur. Oysa Cumhuriyetin ilk yıllarında, Yeldeğirmeni’nde eşit sayıda Türk ve Musevi ve daha az sayıda da Rum ile Ermeni yaşardı. Yerleşim planı çoğu Musevi’nin geldiği Balkanlar örnek alınarak yapılan, bitişik nizamdaki üç dört katlı kagir evler, bugün artık kat kat oda oda kiralanmaya elverişlidir. Her sınıftan insana, her keseye uygun bir ev, başını sokacak bir sığınak bulmak mümkündür Yeldeğirmeni’nde. Yarı yıkıntı durumuna gelenlerse nedense yıllarca yıkılmaz ve her yerde olduğu gibi içinde garibanlar barınır. Eski yangınlardan canını zor kurtarmış ara yerde kalan tek tük ahşap evler de vardır, ama onları bir müteahhit hemen apartmana çevirivermiştir. Bu yapsat inşaatlarda, klasik Yeldeğirmeni evlerinin insanı hep davet eden mermer merdivenli yüksek girişleri yoktur. Pencerelerinin içinde saksılarla birlikte oturup ayağını demirlerin arasından aşağıya sallandıran, sokakla bütünleşmiş çocuklara rastlayamazsınız artık. Kutu gibi dairelerin pencerelerindeki yeni moda tüller, apartman dairesinin içinde yuvasını seven, özenen bir ailenin varlığına işaret eder ama o yeni apartmanlar çok çabuk eski bir yüz kazanacaklardır. Eski, çirkin ve uyumsuz bir yüz.

Benim arabalara ve apartmanlara, çağdaş yaşama getirdikleri kolaylıkların yanı sıra, kent yaşamından ölçüsüzce kapıp götürdüğü değerler nedeniyle, biraz karamsar bir gözle baktığım söylenebilir. Gene de böylesi yapı bozuntularının ortaya çıkmasına karşın,

Yeldeğirmeni kuruluş mimarisinin ana hatlarını korumaktadır hiç olmazsa. Bu semte kaç yıl sonra gelirseniz gelin, tanırsınız onu. Aradığınız evin yerini belki tam olarak bulamayabilirsiniz ama sokağını mutlaka bulursunuz. Yüzyıl içinde sokak adları, sokakların konumu çok fazla değişmemiştir. Acıbadem'de ise, Kadıköy Çamlıca arasındaki her karış toprağa bir apartmanın temelleri gömülmüştür sıkı sıkıya. Her vadiye asfalt dökülmüştür yol niyetine. Yaşlı bir dut ağacına yer yoktur artık oralarda. Bir öbek katırtırnağını ya da gelecek kuşaklar içinde, güllerin yapraklarında birikmiş ve bize bülbülün gözyaşları olarak öğretilen minik yuvarlakların varlığını, bilen gören çıkmayacaktır. Belki bir eksiklik değil ama sanal âlemde maruz kalman hırçınlıkları zaman zaman eriten bütün bu duyarlıkları, doğadan başka nereden toplayabiliriz acaba?

Zaten bugün, değil kentimizin, dünyanın geleceğini kurtarmak için de, doğayı sevmek gerekiyor. Üstelik kuru kuruya sevmek de yetmiyor artık. Etkin ve yaygın bir çevre bilincinin de aşılanması gerekiyor insanlara, özellikle de bizim insanlarımıza. Devletlere uygulanan yaptırımların yetersiz kalması çok doğal, çünkü devletler de insanlar gibi öncelikli olarak kendi güncel ekonomik çıkarlarını düşünme aşamasındalar henüz.

Ama biz rıhtıma inmiyor muyduk? 80'li yılların sonu değil miydi? Ben nerdeyse yarım yüzyıllık bir ömrü hep Kadıköy'ün çevresinde yaşayarak ve değişimleri şaşkınlıkla izleyerek geçirmemiş miydim? Artık İstanbul için öykü, oyun, şiir yazmak zorunda olduğumu, hiç olmazsa sanat yoluyla olanlar karşısındaki suskunluğumu bozmayı düşünmüyor muydum?

O yıllarda kimi akşamlar Kadıköy'deki Hatay Restaurant'ta buluşurdum şair yazar sanatçı dostlarımla. Kimi ikindilerde de Yeldeğirmeni'nden rıhtıma inen sokakların birindeki bir kahvehanede, şair Cemal Süreya ve gene o sıralar sağlığı enikonu bozulmuş olan şair Tevfik Akdağ ile buluşurduk. Bir çayı içemez soğuturduk ama sohbeti ve dertleşmeyi koyulaştmrdık. Loş ve serin kahvehanenin sokağa bakan yüzü dardı, içiyse epey derindi. Masalarında 70'li yıllarda çok kullanılan kilim desenli bol lekeli örtüler olurdu. O mekâna hiç kadın gelmediği halde Cemal Süreya'yı biraz tanıyıp saydıklarından olacak, beni de kabullenirdi oranın müdavimi olan erkekler. Zaten içine hiç güneş girmeyen bu kahvehane her zaman tenha olurdu. Yaşlı emeklilerden beni rahatsız edecek bir sigara dumanı da yükselmezdi pek. Biz aramızda alçak sesle konuşurduk. Gündelik sorunlar, ülke sorunları, aile sorunları... Bu bir dert ortaklığıydı. Şiirse, konuşurken birbirimizi daha iyi anlamamızı sağlayan, gösterişsiz bir üst dildi yalnızca. Çünkü Yeldeğirmeni'ne çıkan bir sokağın -yokuşun mu

demeliyim- hemen başlangıcındaki bu kahvehane edebiyatla ilgili sohbetler için epey kasvetli bir yerdi ve gündüz kadromuz dardı. Kıyıdaki yeni açılan günlük güneşlik çay bahçelerinin yerine, Cemal Süreya'nın hep buraya gelmesi, içindeki kapanıklığa, kendini saklama duygusuna bir karşılık veriyordu belki de. Özellikle sabah ve ikindi üzerleri, eğer o sıralar bir işe gitmiyorsa arkadaşlarını, gençleri hep buraya çağırırdı, Cağaloğlu'ndaki Gazeteciler Cemiyetinin lokalini saymazsak. Ya da sonradan çalışacağı bir derginin idarehanesini.

Peki ben o kahvehanenin bulunduğu sokağın adını neden anımsayamıyorum şimdi? Yanımda büyükannem yok diye mi? Yoksa ezeli dalgınlığımdan mı? Sayalım isterseniz eski adıyla Kadıköy rıhtımından yukarıya Yeldeğirmeni'ne çıkan sokakları. Çarşı durağından sonra iskeleye inmeyip de sağa saptınız mı Haydarpaşa'ya giden caddenin başında bulursunuz kendinizi. Sol yanınız deniz olduğuna göre, - tabii yüz elli yıl içinde kaç kez doldurulmuş, uzaklaşmış bir denizdir bu- sağınızda kalan ilk sokak Başçavuş Sokak'tır. Kıvrılarak dolaşır, nalburlara yapı malzemecilerine, müzik ve sonra da teknoloji satan dükkânlara kucağını açmıştır. Ardından Yoğurtçu Şükrü Sokak gelir. Artık Kadıköy'ün otelleri rıhtımdan biraz içeriye doğru da sıralanmaya başlanmıştır. Sonra Reşit Efendi Sokağı... Bağrından yüzlerce minibüs geçer her gün. Ve sonra Misak-ı Milli Sokak gelir. Minibüsler bu yolu da kullanırlar. Eski adı, Hristovargi'dir. Sokağın başında dönüşümlü olarak Acıbadem dolmuşları durur. O zamanlar küçük sarı taksilerden dolmuş da olabiliyordu. Sonradan kaldırılmıştır. Ardından gelen sokağın adı Recâizâde'dir. Doğduğum sokak. Onun da eski adı Piassa Sokak'tır. Sokağın ne denli gezilip dolaşılmaya uygun olduğunu anlatır bir bakıma. Aziziye Hamamı bu sokaktadır.

Rıhtımda hiçbir yere sapmadan dümdüz ilerlerseniz, eski adı Aziziye olan İzzettin Sokak vardır sırada. Ve belki bizim 'devam ettiğimiz' kahvehane bu sokaktadır. Kim bilir. Cemal Süreya'nın ölümünün üzerinden bir yirmi yıl geçtikten ve pek çok şair arkadaşlarımın ölüm tarihleri bile belleğimden uçuştuktan artık onlarla gittiğim mekânları saptayabilmenin de bir anlamı kalmamıştır. Şimdi çok ağır adımlarla zorlukla geçebildiğim o sokaklardaki konukluğum, nasıl olsa benim de bitmek üzeredir. Biraz daha ilerlersek Uzun Hafız Sokak gelir. Bence bu sokak, hemen girişinde solda kalan küçük bir işkembeci dükkânıyla anılmalıdır. Otuz kırk yıldır işletilmekte olan bu dükkân yeni İstanbullular tarafından 'tarihi işkembeci' olarak anılmakta ve rağbet görmektedir. İşkembe çorbası içmek istemezseniz biraz daha yürür Nemlizade Sokak tabelasını okursunuz.

Artık rıhtım bitmek üzeredir. Araç bolluğundan solunuzda kalan

denizi isteseniz de göremezsiniz. Yeldeğirmeni'ne çıkan en dar ve son yokuş İskele Sokak'tır. Aksine bir zamanlar kendisine Düz Sokak da denilmiştir. Eğer ona da sapmazsanız, Çayırbaşı'na geldiniz demektir bu. Burası eski bir tramvay durağı adıdır, ortada çayır filan kalmadığı hâlde. Sola sapan ve sizi Koşuyolu'na Altunizade'ye Acıbadem'e, sonraları Karacaahmet'in içinden dolaşarak Üsküdar'a Bağlarbaşı'na götürecek olan Şahap Gürler Caddesi'nde bulursunuz kendinizi. Yoğun trafikten kurtulmak istediğinizde küçük tren köprüsünün altından geçmeden önce Yeldeğirmeni'ne sapıvermek gibi bir şansınız hep vardır. Eğer sapmazsanız günümüzdeki ünlü bir alışveriş merkezine de ulaşabilirsiniz. Alışveriş hayatın bir vazgeçilmezi, gelişmenin kalkınmanın bir gereği olarak allanıp pullanıp zaten her caddede, her köşede bizi baştan çıkarmaya hazırdır artık.

Sokakların adını saydım saymasına da, bakalım o sokakların ruhunu anlatabilecek miyim? Somut şeyleri anlatmak kadar kolay değil bu. Nasıl ki rüzgârların kokusuna toz, egzoz gazı ve kalorifer dumanı sinmişse, sokakların ruhuna da hoyratlık, gürültü, özensizlik, pislik sinmiştir. Her türlü belediye hizmetinin temizleyemediği bir pislik. Tepesinde yolluk kilim kadar bir gökyüzü serili, etek ucunda kararsız bir deniz parçacığı çırpınan, en az Beşiktaş'taki Serencebey Yokuşu kadar içine kapalı, kendi dünyasıyla banşık bu sokaklar, 90'lara gelirken artık değişik hastalıklara yakalanmışlardır sanki. Kıyıya yakın uçları, toplumsal değişimlerin yaralarıyla kaplıdır. Yüzyılın başında denize girilebilecek bir kumsalken ve hatta denizin dalgaları bugünkü çarşının içlerine kadar vururken sonraları iskele alanı doldurulmuş. Benim çocukluğumda ise Rıhtım Caddesi denilen daracık bir cadde çoktan oluşmuştu. 1930'da çalışmaya başlayan elektrikli tramvayın geliş ve gidiş rayı ancak sığardı. Yolun denize bakan yanı dalgalardan korunmak için dizilmiş birkaç sıra kayadan ibaretti. Caddedeki dükkânlar lodoslu günlerde denizin işgaline uğrarlardı. Sular kargacık burgacık kaldırımı hemen aşar, içeriye dolardı.

Ah ömrüm yetseydi de bir başka kez de Kadıköy'de yaşanan sis ve lodos olaylarını anlatabilseydim keşke. O ünlü sisleri ve lodosları. O iletişimsiz günleri... Vapurlar çalışmayınca alanlarda biriken yolcuları, sabahlanan iskeleleri, çatırdayan vapurları, çığlıkları... Bir kahır ve eğlenceye dönüşen doğa olaylarını...

Ama İstanbul düşleri çok değişiktir. Biz şimdi yokuş aşağı inmesi düşlerdeki kadar kolay, çıkması ise hayat yükünü uzun zamandır taşıyanlar için epey zor olan yokuşları, Yeldeğirmeni'nin biraz da yozlaşan ruhunu konuşuyorduk. Bütün sokaklarda evlerin giriş katları dükkâna dönüşmüştü zamanla. Ticaret önem kazandı, satacak mal bollaştı, halkın alım gücü arttı ya, herkes bir küçük iş yeri açtı önce

kendine. Market sözcüğünün bile hiçbir yerde kullanılmadığı o dönemde, bu iş yerleri mahalleye bir canlılık getiriyordu tabii. Zaten yüzyıllardan beri ticaret yapmayı içine sindiremeyen İstanbulluların oranı da gitgide azalmaktaydı kent nüfusunun içinde. Kente yakın, kentin içinde ama bir o kadar da içine çekilmiş kendi âleminde yaşayan, moderniteye pek açılamamış Yeldeğirmeni'ne kapağı atanlardan genellikle işsiz, mesleksiz olup da, kolay para kazanmanın yollarını arayanlar, zamanla kendi restaurantlarını, otellerini, kırmızı ışıklı barlarını kuruverdiler. Sokakların alt uçlarında turşuculardan, dönercilerden, biracılardan publardan, midyecilerden gelen karmakarışık kokular insanların yollarını kesiyordu âdeta. Belki de kabadayılık, şiddet, alkol, müzik, eğlence ve iş aynı anda yürütülüyordu. İşadamları için her kalitede otel yapımı hızlanmıştı rıhtımda. Eğer sokak içlerine sapmazsanız Rıhtım Caddesi'nde genel olarak toplumu yönlendiren fast food da bulabilirdiniz, kuru yemiş de, ilaç da... Zaten herkes yavaş yavaş bir uyum ve kaynaşma içinde caddedeki kendi yönünü, alışverişini ve niyetini belirlemek zorunda kalıyordu. Aslolan yan yana yaşayabilmekti. Sonraları açılan simit saraylarında, hanımlar; otobüslere, otomobillere, minibüslere bakarak ve belki de bütün bu trafik yoğunluğunun arasında uzaktan denizi görebildiklerini varsayarak sigaralarını tellendireceklerdi. Ama simit sarayına ulaşabilmek için bir iki ekonomik kriz daha gerekti. Rıhtıma rengini veren, şehirler arası otobüs işletmeleriydi daha çok. Rekabet, canlılık ve reklamın gücü oralardaydı. Şık ve ışıklı yazıhaneleri güven verirdi. Gece kalkan otobüsler, vedalaşanlar, rıhtıma iyi niyetli bir canlılık ve insani bir sıcaklık aşılarlardı.

Yeldeğirmeni'nde oturan ve evine Kadıköy'den yürüyerek dönen herkes, sokakların ortasına kadar sızmaya çalışan, iç karartıcı -ama kimilerine de çok iyi gelen- bu yeni yaşama alanlarını, herhâlde görmemezliğe gelip yukarıya kadar tırmanır, Karakolhane Caddesinde rastladığı seyyar balıkçıdan bir kilo hamsi alıp evine seğirtirdi.

Yeldeğirmeni'nde yüzyılın başından beri bir cami, bir sinagog, bir kilise hep var. Ama küçük de olsa bir kültür merkezi, bir kurs, bir halk eğitimi çalışması yok sanırım. Neyse ki geçtiğimiz yıl Yeldeğirmeni Sokak Çocukları Rehabilitasyon Merkezi'nin varlığını ve o çocukların Türkiye Kitap Okuyor kampanyalarına katıldıklarını öğrendim. Çayırlar ortadan kalktıktan sonra halkın park ihtiyacı boşlukta kalmış kuşkusuz. Ve çocuklar için bir küçük çocuk parkı bile yapılamamış. Bir kapalı sinema, eski yazlık sinemalar ve Mısırlıoğlu gazinoları ortadan kalktıktan sonra herhâlde gereksiz görülmüş Yeldeğirmeni'ne. Hele ki çok kanallı televizyonların ortaya çıkışından sonra sinema, tiyatro sözünün edilmesi bile abes düşmüş. Bilmiyorum hâlâ hamama gidenler yaşıyor mu Yeldeğirmeni'nde. Müslüman ve Musevi

hanımların hamam tutkunu oldukları bilinen bir gerçekti eskiden. Gene Yeldeğirmeni'nde oturulup çay kahve içilecek ferah bir mekân var mı, ya da yemek yenilecek? Ben göremedim.

Ah bu televizyon dizileri, kapı önü muhabbetlerini bile yok etti. Yıllardan beri hiçbir ağaç fidesi dikildi mi acaba Yeldeğirmeni'ne, bir güzellik yaratıldı mı? Esintiye davetiye çıkaran yapraklar neden oynaşmıyor her kapının önünde. Gene de Yeldeğirmeni'nde yaşayanların ve de onların taşıdığı incelmiş duyguların hakkını yemeyelim. 2009'un baharında, trafiğin yönlendirmesine göre bu sokaklardan arabayla şöyle bir geçeyim dedim. Çevreme bakındığımda rıhtımdan itibaren açılmaya başlayan iş yerlerinin yukarılara, sokakların sonuna kadar yayıldığını gördüm. Ve iki sıra karşılıklı park etmiş arabalar sokakları birbirinden ayırt edilemeyecek bir duruma getirmişti. Birden gözüme, bir evin zemin katındaki iki basamakla inilen küçük ama çok küçük bir tesisatçı dükkânı ilişti. İçerde elektrik yanıyordu. Tam öğle üzeri bu aydınlık dükkânın önünde hiçbir arabanın durmaması dikkatimi çekmişti. Çünkü dükkânın sahibi kaldırımın hemen önündeki yolun araba park edilen kısmına büyük gül saksıları dizmişti. Ve doğal olarak önlemişti dükkânının önünde arabaların park etmesini. Gül saksılarındaki güllerin tümü de açmıştı mevsim nedeniyle. Pembe bir kraliçe gülü, kırmızı bakara gülü görebildiklerimdi. Ne yazık ki içinde bulunduğum arabayı durdurup o gülleri koklayabilmeme trafiğin akışı izin vermiyordu. Üzerimdeki şaşkınlığı uzun bir süre atamadım. Yaratıcılığın ve duyarlığın her sınıftan her meslekten herkeste bulunabileceğinin bir kanıtıydı, bu sırıklara bağlanmış uzun boylu dik duruşlu nöbetçi gül fidanları.

Şair yazar kardeşimiz Enver Ercan, Yasak Meyve şiir dergisini ve Komşu Yayınları adlı yayınevini Yeldeğirmeni'ndeki bir mekândan yönetiyor. Bu e-posta çağında geleni gideni var mı acaba, eski usulde şöyle bir uğrayanı. Ahmet Miskioğlu da Türk Dili dergisinin yönetim yeri için Yeldeğirmeni'ni seçmişti. Acaba Yeldeğirmeni'nde yaşayanlar bir sanat tüketicisi durumunda mı? Yalnızca Yeldeğirmeni'nde değil, bütün semtlerde, bütün kentlerde ve ülkemizde dergi satışı çok düşük düzeylerde. Neyse ki şimdi rıhtımda büyük bir kitabevi de açıldı, çarşı içindeki yerini bırakıp. Rıhtımın kültüre dönük aydınlık yüzü, karışık ve kalabalık yüzünü her alanda örtmeye eğilimli bir durum alacak nasıl olsa. Bizim 50'lerde Acıbadem'de arayıp da bulamadığımız her türlü dükkân her yerde açıldı zaten. Bizi en çok şaşırtan mal tükenmez kalem ve pilli radyo olmuştu ilkin. Sonra da plastik eşya. Naylon çamaşır, vs. Televizyonu söylemeye bilmem gerek var mı? Hele 80'lerden sonra bakkallarda bile ithal muz satılmaya başlayınca ne kadar zengin sanmıştık kendimizi. Ne de olsa hiçbir şey üretmeyenler bile apartman zengini olmuşlardı İstanbul'da. Gecekondu zenginleri

ise hem akıllı hem şanslıydılar. Alın yazılarıyla Rus ruleti oynamış ve kazanmışlardı. Sonuçta yara alan hep kentti tabii ki.

V. Bölüm

Madem Haydarpaşa Çayırı, papatya tarlaları, Haydar Baba'nın türbesi tren raylarının arasında kaldı, İbrahim Ağa Çayırı, Talimhane Meydanı, Ayrılık Çeşmesi durağı, Küçük ve Büyük Paris Mahalleleri bir hayal oldu, anlatacak ne kaldı demeyin. Önce demiryolları geçmişti. Cumhuriyetten sonra da Sürre Alayları ortadan kalktı, Kadıköy Haydarpaşa arasında 25 kuruşa sizi taşıyan sandallar da yok artık. Tramvaylar uçtu gitti, deniz doldukça doldu. Üzerine kurulan tesisler durmadan sahip değiştirdi, insanlar karalara denizlere sığamadı bir türlü. Çamlıca'nın rüzgânnı betonlar yuttu, yepyeni insanların öyküleri yaşandı ve bitti bile belki. Ama gene de olmuş ve olacak olanları değerlendirmeye çalışmalıyız. Tarih bilinci olmadan bugünü de kavramak mümkün mü? Örneğin yüzyılın başından beri İstanbul'da yayınlanan Apoyevmatini Gazetesi, 1972'de üç öğrencisi kaldığı için Yeldeğirmeni Rum İlkokulunun kapandığını yazıyor. O gazetede değişik tarihlerde ne ayrıntılı haberler çıktığını, Orhan Türker'in "Halkidona'dan Kadıköy'e" adlı kitabında bulabilirsiniz, eğer geçmişe ilgi duyuyorsanız. Bu arada Kadıköy'ün çok uluslu yapısındaki, Rumlarla ilgili öykülere de tabii.

Yıllardır Çamlıca Kız Lisesinin eski binasında da eğitim verilemiyor. Onarımı bir sorun olmuş durumda. Bugünlerde ise satışı düşünülüyormuş. Yeni okul binasının adından başka özelliği yok, Çamlıca Kız Lisesine benzeyen. Acıbadem'deki evimizin yakınlarında bulunan gene bir akrabamızın yaptırdığı Faik Paşa Camisi'ne gidebilme olanağım da hiç kalmadı gibi bir şey. Onun yanı başındaki Acıbadem Hastanesi ise, bir doktor, bir iğneci ya da küçük bir eczaneyi serap görürcesine özlediğimiz mahallemize bir talih kuşuydu. Ama kimse göremedi ailemden. Görselerdi bile sosyal güvenceleri orada tedavi olabilmelerini karşılar mıydı bilemem. Değişim sürecinde, alışkanlıklarımızdan ayrıldık, özlediklerimize yeterince kavuşamadık. Bu Acıbadem'de de böyle oldu, bütün başka yerleşim alanlarında da. Yarınımızı daha güvenli kılmak için gene de geçmişle bağlarımızı koparmamamız gerekiyor galiba.

Bir tarım toplumunda, her dönemde zenginlik ve yoksulluk yaşanmıştır kuşkusuz. Ama iletişimsizlik nedeniyle kimse kimsenin durumundan bugün olduğu kadar haberdar değildi. Şimdi yaygın zenginliği ve gene yaygın yoksulluğu, işsizliği öğrenip anlayışımıza göre değerlendirebiliyoruz. Herkes bir hız, bir atılım peşinde, sanayi toplumundan yüksek teknolojiye sıçramak istiyoruz bir hamlede. Ama

Doğuda zaman hep tökezletilir. Çark ağır ve zor döner nedense. Tüketim çılgınlığı bile, istenilen küresel mutlu sona taşıyamaz herkesi.

Küçük ev ekonomisinde saklanılan cam şişelerin eskiciye satıldığını yazmıştım. Hiçbir şeyin atılmadığı çöpçünün ayda bir uğramasından anlaşılırdı zaten 50'li yıllarda. İkinci Dünya Savaşı'nın yorgunluğunu atmak için yalnızca demokrasiye geçmek yetmiyordu tabii. Planlı bir ekonomik kalkınma da gerekiyordu. Bilenler bilir, paltoların eskiyince ters yüz edildiğini. Pabuçlara pençe, çoraplara örgü ve pek çok giysiye yama yapıldığını. Eski yün hırkaların sökülüp yıkanıp boyanıp tekrar örüldüğünü. Saymakla bitmez ama belki gençlerden bilmeyenler çıkabilir. Bütün kuru kabuklar, gazete parçaları, çekirdekler koçanlar sobada yanar, kozalaklar gibi tutuşturucu olarak kullanılırlardı. Çiğ sebze artıkları, yumurta kabukları tavuklara, karpuz kavun kabukları kazlara yedirilirdi. Yağ, yemek ve ekmek artıkları kedi köpeğe papara olurdu. Tenekeden konserve kutuları saksı olarak kullanılırdı. Elma armut kabuklarından tükenmez yapılırdı her kış. Yerelması kabukları atılmaz, tekrar toprağa gömülürdü, gelecek yıl ürün almak için. Kurşun kalemler sonuna kadar kullanılır sonra bir uç takılıp geride kalan bir iki santimlik bölümünden yararlanılırdı.

Turfanda bir meyve sebze pahalıdır diye hemen alınmazdı, hazır giyim sanayi henüz gelişmediğinden orta halliler terziye gitmez kendi giysilerini kendileri diker, ancak tayyör palto için eve gündelikçi terzi çağırılırdı. Herkes ömür boyu kendine gerekebilecek çeyizlerini nakışlarını sabırla işler, dantellerini örerdi. Küçük teyzem kurban derilerini tuzlar yıkar, o posttan seccade yapardı. Hatta diğer zamanlarda kırkılan koyun yünlerinden iyice temizledikten sonra iğ ile iplik büker ve yaşlılara çorap yelek gibi şeyler örerdi. Üstelik bunu yapan bir İstanbul kızıydı. Çünkü orta halli bir hayat ancak israf çizgisine girmeden korunabilir ve belli bir düzlemde sürdürülebilirdi. Bugünse kredi kartı sayesinde herkes 'yüksek halli' bir hayat peşinde koşuyor. Yol kazalarının da önü alınamıyor bir türlü.

Bilmiyorum, o eski zamanlarda, bir elli altmış yıl öncesinde ne gibi değerler korunuyordu ki, o değerlere duyduğum özlem sözlerimi hep geriye doğru çekiyor. Belki de ben daha doğmadan önceki günlere götürüyor. Annem beyaz şemsiyesi, eldiveni, çantasından zaman zaman çıkardığı yelpazesiyle Kuşdili Çayırı'ndan geçiyor sanki. Emprime elbisesi bakla çiçeği renginde. Üstünde solgun çiçekler uçuşuyor. Yaz. Gazhane'den gelip yeni açılan Yoğurtçu Park'a doğru gidiyor. Ama yüreğinde hep bir çarpıntı var. Acaba Kavuncu Güzeli onu hâlâ izliyor mu diye. Ama Kavuncu Güzeli bir kabadayıdır, öyle incelikli 'takip' işlerini beceremez pek. Fikirtepesi'nde nâra atar, gazel söyler kendi kendine. Annemse ürkektir, heyecandan hiçbir şeyi

düşünemez olur. Büyükannem gibi yanında dadılarla, Arap bacılarla dolaşmamak Cumhuriyet kızı için bir onur ise de, zaman zaman böyle mahzurları olabilir özgürlüğün. Belki de sahipsiz güzelliğin.

Bu düşten uyanalım isterseniz. Annemin gençliğinden bir yirmi yıl sonrasının Acıbadem'ine dönelim. Ben gene anlatının başındaki gibi, her şeyden korkan çocuk olayım. Ve bu kez doğayla olan ilişkileri değil de, yaşadığımız sevgi dolu insan ilişkilerini anımsamaya çalışalım. Bugünlerde pek taşıyamadığımız o sevgi iklimi; bağlılığı, içtenliği, dürüstlüğü, fedakârlığı ve daha nice insani değeri barındınyordu içinde. Yaşadığımız sıcaklığı, bugün iç içe olduğumuz sanal dünyada ne kadar yakalayabiliyoruz bilmiyorum. Bilgisayarın bütün yararlarının dışında kâğıt tüketiminde de olumlu bir tasarruf sağladığı ve ağaçlarımızı kurtardığı bir gerçektir. Ama iletişim teknolojilerini kullanarak oyunlarla ve yanımızda olmayanlarla böylesine yanıltıcı bir birliktelik, hayatın ciddiyetini ortadan kaldırmıyorsa eğer. Bizse, ne geçmişin ne de bugünün koşullarına bir uyum sağlayabilecek durumdayız. Tam anlamıyla zamanların ortasında kaldık. Önceleri belki bir düş görmüştük, uyandık. Geride kalan ömrümüz o düşü yorumlamakla geçiyor artık. Kuşaktan kuşağa sürdürülen evrensel bir yorumculuk olsa gerek bu da.

İstanbul'da her evde bir sabit telefonun bile olmadığı dönemlerde, dostluk, ahbaplık, akrabalık, komşuluk ilişkileri hep türlü vesilelerle yahut da içten gelen yoğun bir istek sonucunda gidip gelmelerle gerçekleştirilirdi. 'Hâl hatır sormak', 'hatırını almak', 'hasta yoklamak', 'kaç kapının ipini çekmek', 'sabah kahvesine, gece oturmasına gitmek' gibi deyimler, insanların durmadan dolaşarak birbirini ziyaret etmesi gerçeğine dayanılarak türetilmiştir. Kentte de kırsal kesimde de bu alışkanlıklar ufak tefek ayrımlarla mutlaka yerine getirilir. Bugün de yapılmadığını söylemek haksızlık olur. Ama varoşlar dışta tutulursa büyük ölçüde kent merkezinde bu tür yüz yüze iletişimi sürdürebilecek zamanı bulanlar enikonu azalmıştır.

Aramızdan ilk ayrılan mektup olmuştur. Yılbaşı ve bayramlarda herkesin birbirine yolladığı tebrik kartları da sanki zarflarıyla birlikte bir şeye küsüp uçup gitmişlerdir. Postacı beklemenin heyecanı, tasası, sevinci, unutulmuş duygular arşivinde tozlanmaktadır belki şu an.

Ardından vefa eksilmiştir toplumdan. Zaten o eksilince kimsenin kimseyi aramasına bir gerek de kalmamıştır. Bu arada cömertlik de görünmez olmuştur. Aranmaya değer, bize emeği geçmiş pek çok kişiyle doludur hayat. Eskiden köşklerdeki emektar kalfalar, dadılar, sütnineler, Arap bacılar, büyütülüp evlendirilen evlatlıklar, arabacılar, bahçıvanlar ve onların aileleri ömürlerinin sonuna kadar ev

sahiplerinin sorumluluğu altındaymışçasına hep ziyaret edilir, nezaketen de olsa ihtiyaçları sorulurdu. Bolluk zamanında yapılan mal mülk bağışlarınınsa adı bile anılmazdı. Yardımlaşma ve iyilik, gizliydi çünkü. Bugünse yaşayan öğretmenlerimizden, aile büyüklerimizden, meslektaşlarımızdan küçücük bir ilgiyi bile esirgiyoruz. Bir çıkar ilişkisi olmadan kimsenin kimseyi evine çağırmadığı, gidip görmediği, aramadığı gibi.

Kimsede sebil, hayrat kavramı kalmamış. Kimse kimseye bir yudum su vermeye teşne değil. Onca akar çeşme aynı hoyratlıkla kırılıp kurutulmadı mı İstanbul'da. Tanımadık kişilere, her yoldan geçene bile yapılan eski usul ikramlar, herkese açık iftarlar olmasaydı bir mahalledeki onca yoksul, derviş ve goygoycu nasıl yaşardı. Gerçekten, benim çocukluğumda da herkes bir neden bulup birbirine yiyecek güzel şeyler dağıtırdı. Bir neden olmasa da paylaşma isteği, başlı başına bir gerekçeydi zaten. Din farkı gözetilmeksizin yapılırdı mahallede bu dağıtım. Bayramlarda kurban eti, kandillerde lokma, simit, akide şekeri, muharrem ayında aşure, ölümlerde helva, aynca ölü evlerine ya da yeni taşınan komşulara tepsiyle gönderilen yiyecekler... Denizden amatörce tutulan balıkların bile bir bölümü o avdan haberdar olanlara mutlaka verilirdi. 'Göz hakkı' diye bahçede yetişen meyve ve sebzeden bir miktar yollardı komşular birbirine. Mevlitlerdeki külah şeker, yurt dışından ya da başka bir kentten getirilmiş küçük bir hediye, hastaya çorba, bebeğin ağzındaki kabarcıklar için karadut şurubu, kedinin yaralarına özel bir merhem, gebe kadınlara koktu diye o an kızarmakta olan bir şey, dağıtılanlardan yalnızca birkaçı. Gidilen her yere götürülen bahçeden derlenmiş çiçek demetleri ya da saksı çiçeği... Saymakla bitmez. Bu, vermek üzere kurulmuş bir yaşama biçimidir. Günün her saatinde karşılaşılan herkese bir gerekçeyle yapılan küçük ikramların dışında bir de ritüele dönüşmüş gelenekleşmiş hediyeleşme olayı vardır. Paranın ortalarda çok az göründüğü o dönemlerde ufak da olsa bu hediyeleri alabilmek için herkes kim bilir nasıl zorlardı bütçesini. Almakta gecikilirse bir ayıp işlemiş kadar üzülünürdü gizli gizli. Ya da eğer uygun düşerse çok özel bir şey sandıktan çıkarılıp verilirdi.

Hediye gerektiren en önemli günler dini bayramlarla birlikte gelirdi. Evdekilere, mahalledekilere ve eve gelebilecek büyüklere, küçüklere verilecek hediyeler durumlarına göre ayrı ayrıydı. Biraz şeker, bir mendil ve bozukluk parayla geçiştirilenler de olurdu tabii. Ama özellikle şeker bayramlarında, bayram ziyaretine giderken de lokum götürmek esastı. Tatlı ve çikolata sonradan olanaklar arttıkça gündeme geldi. Yaşlılara, gelinlere, yeni giysiler diktirilir, herkese bir terlik mutlaka alınırdı. Çocuklar zaten süslenirdi tepeden tırnağa. Kitap ve oyuncak bol olsaydı, onlar da alınmaya çalışılırdı. Ama kıttı

ne yazık ki.

Bugünse hediyeleşmek için biraz yılbaşını, biraz da Anneler, Babalar ve Sevgililer Günü'nü beklemek gerekiyor. Ekonominin hatırına herkesin birbirine hediye vermesi bir zorunluluk olarak pompalanıyor bu özel günlerde. Oysa eski hediyeleşmelerde hiç gösteriş olmazdı. Zaten hayatın her alanında, her türlü gösteriş, övünme, hoş karşılanmazdı. Varlık da yokluk da örtülü tutulmaya çalışılırdı. Ne sevinir ne de yerinirdiniz durumunuza. Ne memur ağlardı ne esnaf. Çünkü hoş karşılanmazdı yakınmak. Ama hâlden anlayanlar birbirlerinin durumunu kavrayabilirlerdi.

Doğum günleri de pek kutlanmazdı benim çocukluğumda. Doğum günü pastası sayılabilecek turtalar da pastanelerde yapılmıyordu henüz. Ancak baton ve tane pastalar vardı. 50'li yıllardan sonra belki de Kore Savaşı bitince bizlere bir künye takma modası da geldi. Altın ya da gümüşten yapılan o künyelere adınızla birlikte doğum tarihinizi de yazmak gerekiyordu. O yıllarda bizim çocuklarımızın gençlerimizin savaşta ölecek kaybolacak hâlleri yoktu ama Amerikan askerleri gibi künye kullanarak kimlik belirlemek zihnimizi çelmiş ve toplumda hemen yaygınlık kazanmıştı. İşte o anda herkes nüfus kâğıtlarına dönüp bakmaya, doğum tarihini öğrenmeye girişti. Yoksa o tarih, ilgilenilen bir konu değildi. Eğer yaşınızı küçültecek gençlik hevesinde bir hanım değilseniz. Ya da askerlik sorununuz yoksa. Bu olay nedeniyle, doğum tarihiyle sorunu olan bir sürü masum çocuk çıktı ortaya sanırım. Çünkü yanlışlıkların hepsi de aile tarafından yapılmıştı. Bu konuda şaşıranlardan biri de benim. Annem doğum tarihime "12 Aralık" diyor, nüfus kâğıdımda da 9 Aralık yazıyor. Neyse ki bugün doğum günlerini doğru tarihlerde kutlayabilen, ailelerinin hediye alabildiği şanslı bir çocuk nüfusu oluştu kentsel yerleşim merkezlerinde.

Hiçbir sevinç, çayırlarda kurulan bayram yerlerinin sevincini söküp alamazdı içimden. Bugünün çocukları elektrikli salıncaklarla dolu lunaparklarda, alışveriş eğlence ve oyun merkezlerinde kitaba, oyuncağa, CD'ye doymuş olarak dolaşıp eğleniyorlar. İlerde neyle doyuma ulaşacaklar, nasıl mutlu olacaklar pek belli değil. Okullarda daha çok küçük yaşlarda öğretilen paylaşma kavramı bunca meta bolluğunda acaba onların naif ruhlarında karşılığını bulacak mı? Yoksa daha da aç bir duruma mı gelecekler? Aynı hırslı büyükleri gibi.

Sahi Acıbadem'de, Yeldeğirmeni'nde bayram yeri kurulur muydu acaba eskiden? Çayırlar her zaman mesire yeri niteliğini korurdu ama çocuklar için nereye nasıl bir şenlik kurulmuştu. Ben Kadıköy'de Kuşdili Çayırı'ndaki bayram yerini anımsıyorum en çok. Ah, Ahmet

Rasimler, Hüseyin Rahmi Gürpınarlar burada yaşayacaklardı ki, bu ve benzeri soruların yanıtları bilinebilsin. Gürpınar'ın "Nimet Şinas" adlı kitabında anlattığı bir Kadıköy vapurunun içi gibi anılar cıvıl cıvıl olsun. Her dilden konuşulsun orada.

Hiç kuşku yok ki insanların yaptığı bu ziyaretlerin, hediyeleşmelerin en önemli nedeni, iletişim bağlarını koparmadan, toplum yaşamının içinde kendini de bir tür güvenceye almaktır. Buluşup konuşma, yalnızca can sıkıntısına iyi gelmez, insanın anlatım olanaklarını da geliştirir. Her buluşma yerinde bir oyun sahnesi kurulmaktadır sanki ve herkes kendine göre biraz meddah olmak hevesindedir. Anlatırken kendini de yeniden yaratma çabasıdır bu. Bugün bile çevresinde konuşacak kimse olmadığında, kedisiyle, kuşlarla, saksıdaki çiçeklerle konuşan kadınlar aslında sağlıklı davranmaktadırlar. Çiçeklerin sözden anladığı da bilinen bir gerçektir.

Bütün bunlara karşın, 50'li yıllarda insanlar bir yandan da çok ketum ve suskundurlar. Fazla konuşanlara 'çenebaz, çalçene, çenesi düşük' denir. Bu, 'mahallevâri' sayıları, küçümsenen bir özelliktir. Ama özde herkes birbirini ziyaret etmek, görmek, özlem gidermek, bir çift laf etmek isteğindedir. Gece yatısı ziyaretleri bu isteğin en göze batan biçimidir. Zaten evlerde yüklükteki şilteler, kaplanmış hazır bekletilen yorganlar, şehir içinden, şehir dışından gelen bu tür ziyaretçileri hep beklemektedir. 'Gece yatısı misafirliği', gelen için de ev sahibi için de zorlu, keyifli, heyecan verici bir değişikliktir. Önceden haberleşme mümkün olmadığından, pat diye gerçekleşir. Yeter ki 'çamaşır gününe' rast gelmesin bu tanrı misafirleri. Geceden ıslatılan kazanlarda kaynatılan, el ile yıkanıp çalkalanan çamaşırların bu çok özel günü, evin her yanını karmakarışık eder ve ev hanımının yorgunluğu günler sürer. Ama diğer bütün günler herkes her türlü çat kapı uğramalar için müsaittir. 'Geçerken uğramak' çok yaşanan bir olaydır, sabah kahvesine gelmek ve gitmek de öyle. Bir fal baktırılır, gece görülen düş anlatılır, yorumlar alınır, bir iki dedikodudan sonra dönülür eve.

Komşuluk ilişkilerinin, akrabalıktan da ileri boyutları vardır. Komşularla kimi aile sırları bile paylaşılabilir. Dayanışma yapılır. İncelmiş sezgiler, her iki tarafın da birbirinin imdadına koşmasına neden hazırlar. Eski komşular taşınıp gitseler de unutmazlar birbirlerini. Ve ömürlerinin sonuna kadar birbirlerinden haberdar olmak isterler. Çünkü iyi komşu da hayatın bir kazanımıdır. İlk tanışma, belki bir taşınma olayıyla, hoş geldiniz yemeği ve ziyaretiyle başlar. Ve eğer yıldızlar barışmışsa sürüp gider tanışıklık ve ardından dostluk. Herkesin hayatı, bir bakıma izlenilen bir televizyon dizisi gibidir birbiri için. İçinden çıkarılacak dersler, ibretler, ağlanacak, gülünecek olaylar vardır.

Komşu olsun olmasın herkes yakınlarıyla çok sıkı ilişkiler içindedir. Bu bağ hiç gevşetilmez. Bugün, birine bile katlanmakta zorluk çekeceğimiz gerekçelerle kapı kapı dolaşır İstanbullu hanımlar. Çalışan kadınlar da dolaşır aslında zaman bulurlarsa. Bir yakınımızın çocuğu mu doğdu, gideceksiniz loğusa ziyaretine. Tabii altın ya da bir nazarlık takacaksınız bebeğe. Oğlan çocuk sünnet olunca da öyle. Kol saatinden tahta kamyona uzanan bir hediye seçeneği var önünüzde. Gençler nişanlandı mı, gideceksiniz kutlamaya. Onlar da size gelecek, el öpmeye. Nikâh ve düğünde de hediyeli olmak üzere aynı kutlamalar yapılacak. Ve gene el öpmeye geri dönülecek. Bir yakınınız uzak bir yoldan mı geldi, Bursa'dan Ankara'dan 'Hoş geldin'e gideceksiniz. Çünkü o da giderken size 'Allaha ısmarladık'a gelmişti. Evdeki ve hastanedeki hastaları ziyaret, limon kolonyası götürmeler... Çok sık yaşanır bunlar. Ayrıca, önemli bir hastalık, kaza ve ameliyat geçirenlere 'geçmiş olsun'a gitmeden olur mu hiç?

Ya ölü evine mümkün olan en kısa zamanda yapılan taziye ziyaretleri... Dualar, hatimler, mevlitler, yedinci, kırkıncı, elli ikinci geceler, ölüm yıldönümlerinde evde, camide okutulan mevlitler ya da başka yemekli toplantılar, Halil İbrahim sofraları... Askere gidene, dönene, tayin olana 'göz aydınına', 'Allah kavuştursun'a gitmek gerekir. Önemli bir okul bitirenler de kutlanır kuşkusuz.

Biri bir ev mi aldı, 'Hayırlı olsun'a gideceksiniz. Ev hediyesi olarak kahve fincanı, likör takımı, biblo, vazo götürebilirsiniz. İçinde gösteriş olmamak koşuluyla iftar yemeğine de çağırabilirsiniz yakınlarınızı. Hacca gidenlere, dönenlere karşı da görevleriniz var.

Kabul günlerine de gitmek gerekir kuşkusuz. Toplumsal örgütlenmenin ilk basamağıdır bu toplantılar. Kuralları bile vardır kendine göre. Örneğin kimsenin evindeki kullanılmış terlik giyilemeyeceğinden, sivri burunlu ince topuklu fantezi ayakkabılarınızı da, el yapımı şık bir torbaya koyup götüreceksiniz yanınızda, kahveyi çayı höpürdeterek içmeyeceksiniz... Biliyorsunuz ne naylon ne de karton poşetler var o devirde. Yaşlı erkekler iç ceplerinde siyah zembillerini hâlâ taşıyorlar. Eve dönüşlerinde eğer çarşıya uğramışlarsa ne aldıklarını kimse görmesin diye. Ama yeşil salata bu konuda zararsız sayılmalı ki, çocukluğumda rafya iple birbirine bağlanmış yeşil salata, soğan ve kırmızıturpu erkekler hiç çekinmeden evlerine getirebilirlerdi. Ya da buz kalıplarını... O saatlerde hanımlar da zaten yeni dönmüş olurlardı gezmelerinden.

Bu sıcakkanlı, sokulgan, incelikleri gözeten ve aynı ölçüde edepli hayatlar kabuk değiştirdi zamanla. Karartma gecelerini, tombala oynayarak geçiren mahalleliler, savaşın bitiminden sonra, üretimsiz

uzun askerlik yıllarının, yoksulluğun, veremin, yaşlılığın etkisiyle koptular uzaklaştılar birbirlerinden. Benim çocukluğum o dağılmış dostlukların öykülerini dinlemekle geçti. Ve büyüklerin onlardan bir haber alabildiklerinde nasıl sevinçten ağlaştıklarını gördüm gözlerimle. 50'lerde ise, artık kimse eski günlerin geri geleceğine dair bir umut taşımıyordu.

'Ayaklar baş oldu' diye bir söz dolanmıştı dillerine. Büyük sosyal dönüşümler İstanbul halkının dilinde anlatımını böyle buluyordu demek ki. Ben bu karamsar günlerde yapılan ziyaretlerin en önemlisi olan, âdeta gelenekselleşmiş evliya ziyaretlerinde de gene büyüklerinin yanından hiç ayrılmayan bir hevesliydim. İstanbul evliyalarına belki de çocuklukta yaptığım bu ziyaretler nedeniyle hep eski bir tanıdık gözüyle bakanm hâlâ. Onları geniş kültür ailemin unutulmuş bireyleri olarak bilirim ve hangi kente gitsem, ziyaret etmek için hemen bir Anadolu evliyasının kabrini aranm. Bu bir alışkanlık mıdır, ruhsal bir gereksinim midir yoksa çocuklukta öğretilmiş bir oyun gibi hiç unutamadığım bir eylem midir bilmiyorum. Büyük Çamlıca Tepesinin düzenlenmesi sırasında, orada Taş Baba adlı bir evliyanın kaybolmuş mezarını bulan Çelik Gülersoy, ona güzel bir kameriye yaptırtmıştı. Bilenler bilir, Kısıklı'daki Selami Dede'nin bulunduğu küçük mezarlıktan bir taş alıp hemen yokuşun tepesindeki Taş Babaya götürüvermek çok eski bir âdettir. Baştan aşağı hurafe ve yararsız bile olsa, ruhun bu yolla beslenebilmesinin gerçekçi hayata fazla bir kötülüğü yoktur.

Ramazan ayında hanımların cami gezmeleri de ünlüdür. Hırka-i Şerif, Sakal-ı Şerif ziyaretleri çok istenilen, gitmek için nice zorluklar göze alman bir serüvendir âdeta. Bu serüvenlerin daha zorlarına eğlence adına da katlanılır. Hele ki tatil kavramının hiç bilinmediği dönemlerde hafta sonlarını evde geçirmek çok zordur. Üstelik evin bağı bahçesi yoksa. Bizim yaşadığımız dönemde Acıbadem'de hafta sonlarında at arabalarına, kamyonlara doluşarak İstanbul'un ünlü kaynak sularının bulunduğu mesire yerlerine, orman alanlarına giden ailelere rastlanmazdı hiç. Ama güz gelince birkaç aile önceden sözleşir, pazarının kurulduğu cumartesi günü, ceviz almak için Yalova'ya gidebilirlerdi. Ya da önceden davetiye bulmak, evde uygun yemekler hazırlamak koşuluyla, Moda Koyu'nda düzenlenen 1 Temmuz Kabotaj Bayramı kutlamalarına katılınabilirdi. O zaman henüz jilete dönüşmemiş birkaç ünlü büyük yolcu gemimiz lüks salonlarını, güvertelerini bayram nedeniyle katılımcılara açardı. Gemilere Karaköy'den binilirdi, Moda Koyu'na kadar sanki uzun bir yolculuğa çıkmışçasına keyif sürerek gidilirdi. Yapılan her türlü spor gösterisini, yarışları, yelkenlileri, kikleri, piratları, dürbünlerle merakla izleyenler, bu coşkuya doyamaz, her yıl 1 Temmuz'un

gelmesini iple çekerlerdi. Kuşkusuz böyle bir neden dışında Akdeniz'e, Karadeniz'e Ege'ye ve de başka Avrupa limanlarına sefer yapan bu gemilere binme olanakları yoktu. Şimdi ne o gemiler, ne o iç dış seferler var. Ne de kaç yerinden delinmiş bu ulusal bayramın adı okunuyor. Birlikte sevinme alışkanlığımızı ülkemize, yarınımıza güvenme yetimizi mi yitirdik acaba? Belki hepimizin, yelkenimizi yeniden şişirecek umut dolu güzel bir rüzgâra ihtiyacı var.

Diyelim hiçbir yere gezmeye gitmediniz de, yakındaki -varsa eğer- bir bakkala gittiniz, iki tane mum almak için. Tam da burada, Acıbadem'de Ankara asfaltının (E-5) açılmasından önce o caddenin içinden geçeceği Kuruçeşme durağı dolaylarındaki Esat Paşa Sokağı'nda, Esat Paşa'nm bahçesi hemen hemen bütün bir sokağı kaplayan köşkünün, müştemilatından bir odanın kapısı sokağa açılarak oluşturulmuş, belki de dünyanın en küçük bakkal dükkânını anmadan geçemeyeceğim. Dükkânı işleten, yani canı istediği saatte tek penceresindeki tahta kepengi açıp kapatan aynı aileden çok yaşlı, çok kısa boylu, zamanında ya oğul ya damat olan ama şimdi ufalıp maskota dönüşmüş bir zattan başkası değildi. Ağır hareket eder, alçak sesle konuşur, satacağı üç beş kalem maldan birini bulup size vermesi, hesap işlerini çözmesi dakikalar alırdı. Ama o bakkal dükkânında, bizi gülümseten orada bir oyun oynanıyor duygusu veren ve herkesi çağıran sevimli bir hava vardı. Dişlere yapışan bir karamela almak için bile uğranmaya değerdi, eğer açıksa tabii. Tepesinde dalgalanan ulu ağaçların ve durmadan esen Çamlıca rüzgârlarının altında her an ezilecek gibi olan, belki de bir ahırdan ya da uşak odasından bozma bu alçak ve karanlık odacık, köşkte ölümü beklemektense burada çalışmayı seçen bir kişinin çok özel mekânı gibiydi. Sonuçta bu seçimini ailesine de mahalleliye de kabul ettirmişti. İnsan yüzü görmek, birileriyle konuşmak, ara sıra da olsa o dükkân nedeniyle mümkün olabiliyordu ancak. Yaşlılara çocuklara eğlencelikler, ağız oynatabilecekleri bir şeyler satmak da cabası.

Ama büyük annem gibi konuşkan yaşlılar ve benim gibi meraklı çocuklar o ıssız mahallede çok sayıda bulunamıyordu ne yazık ki. Yukarda sözünü ettiğim, büyükannemin aldığı mumlar, sık sık kesilen elektrikler nedeniyle evde de kullanılabilirdi, ertesi gün ziyaret edilecek olan Mahmut Dede'nin türbesi için de gerekli olabilirdi. Yanımıza almayı unutmamak için bu mumlar akşamdan çantaya konurdu. Unutulduğunda ise, olmuş olanlar tam bir İstanbul efsanesidir aslında. Ve bakkaldan eve dönerken eskiden beri tanıdığınız yaşlı ve ruh sağlığını yitirmiş, bahçe kapısının önünde bir gelip geçen arayan eski bir hanımefendiye de rastlayabilirsiniz. Kendini evden kuş uçmaz kervan geçmez sokağa atmış, bu saçı başı dağınık aklı karışmış kadın, eğer birine rastlarsa onunla sonsuza kadar

konuşabilecek güç taşımaktadır. Ayıp olmasın diye, durup onu dinlersiniz, sizin söyleyeceğiniz sözün fazla bir önemi yoktur, onun beyni durmadan anlatmaya, herhalde biraz da çarpıtarak anlatmaya programlanmıştır. Sabırla, içtenlikle, şefkat ve sevgiyle durup dinlersiniz onu; eski günlerin, geçmişte kalanların hatırı için. Bu da bir tür akşam sohbetidir. Ve hayatın içinde yerini alır. O günlerde hasta ve yaşlılar huzurevlerinde değil, aramızda, bizimledirler çünkü.

Ve küçük çocuklar da öyle. Anaokulu olmadığından çalışanların çocuklarına büyükanneler bakar. Ve o çocuk büyüse de, ilkokula ortaokula da gitse, yaşlıların verdiği biçimden kurtulamaz. Bunun en canlı örneği benim. Bir şikâyetim de olmadı yaşadıklarımdan. Ama günümüzdeki eğitim anlayışı okulun gerekliliğini iki üç yaşa kadar indirdi artık. Yabancı dil de o yaşta başlanılıyor öğrenilmeye. Bense teyzemin çaldığı keman ve tiz sesiyle söylediği alaturka şarkılarla başlamıştım ana dilimi öğrenmeye. Onun da bir yararını görmüşümdür belki.

Ailece ve komşularla birlikte yaşamanın incelikli yanlarından biri de, küçük, ‘nezih’ kır gezintileri düzenlemektir. Kimi kır gazinolarına yemek götürerek de gidilebilir. Henüz bütangaz tüpleri kullanılmadığından ispirto ocakları yedekte gider. Mutlaka Türk kahvesi pişirip içerek fal bakmak için. Hele Hıdrellez günlerinde bahçelerde gül diplerinde yapılan toplu ritüellerden sonra mutlaka kırlara çıkılır, yenilip içilir. Kırlarda, bahçede olmayan çok gölgeli ağaçlar, rüzgârlar ve biraz da evden uzaklaşmanın ferahlığı vardır. En kalın dallara salıncaklar kurulur; herkes kahkahalar içinde sallanır, derdini boşluğa bırakır.

Kadıköy’ün ve İstanbul’un her yanına dağılmış çay bahçeleri de en az küçük semt meyhaneleri kadar orta hâili insanların avuntu merkezi olmuşlardır. Oralarda buluşulur, konuşulur, hava alınır; güneşin batışı, ayın doğuşu izlenilir, soluklanılır, zaman geçirilir. Ve gitgide dert kuyusu olmaya başlayan evlere ya biraz güç toplamış ya da büsbütün yorulmuş olarak dönülür.

İstanbul’un bütün kıyıları 50’li yıllarda plajlarla kaplıdır. Plaj olmayan diğer yerlerden uygun olan bütün kıyılardan, iskelelerden çoluk çocuğun denize atlaması zararsız bir olaydır. Çünkü deniz temizdir o yıllarda. Belki de için için kirlendiğini belli etmemektedir henüz. Yaz günleri suda mısır koçanları, karpuz kabukları yüzer ama denizin nasıl olsa her pisliği alıp götüreceği gibi bir kanı yaygındır. Nereye götüreceğini sorarsanız kimse bilemez kuşkusuz. Plajlara da, Kalamış gibi halka açık kumsallara da aileler toplanıp giderler. Kiralık sandal tutup denize açılmak da olasıdır. Adı ‘denize gitmek’ olan bu yaz

eğlencesine İstanbulluların büyük çoğunluğu katılır. Bir bölümü ise yüzlerce yıldır olduğu gibi, denize arkasını dönmüş olarak yaşar ve yaşamaktadır.

Bir başka yaz eğlencesi olan yazlık sinemalara ise bütün İstanbullular olanakları ölçüsünde hep rağbet etmişlerdir. Tabii ki 20. yüzyılın ikinci yarısından televizyonun yaygınlaşmasına kadar geçen zaman aralığında. Biz Acıbadem'de yaz akşamları, daha önceden haberleşerek, komşularımızla toplaşıp, alelacele bir akşam yemeği yiyip, Koşuyolu'ndaki bahçe sinemasına giderdik. Hayatımıza yerleşen önemli yeniliklerden biri de buydu. Yıldızların altında film izlemek. Sinemaya topluca gitmek daha keyifli olduğu kadar gece yarısı çalılarla kaplı patikaların içinden eve dönmeyi de daha güvenli bir hâle getirirdi. Ay ışığının yol göstericiliğinde, kucaklarımızda minderler, peşimizde henüz uyumamış köpeklerle yorgun argın eve ulaşır, ağacın altında açık bıraktığımız çıplak ampulün verdiği güvenle bahçemizin koyu karanlığına dalardık. O yıllarda Yeldeğirmeni'nde de yazlık sinema olup olmadığına dair bir bilgiye rastlayamadım.

Yaşanan bunca dostluk, bunca eğlence, gezinti, paylaşılan üzüntüler, sevinçler, hep Müslümanlar arasında mı yaşanırdı derseniz "tabii ki hayır" derim. Çünkü gene o yıllarda, onca dağılmalardan sonra bile vazgeçemeyeceğimiz, kopamayacağımız Rum ve Ermeni dostlarımız vardı. Kadıköy'de alışveriş yaptığımız çoğu büyük manifaturacıların sahibi hep Musevi idi. Tanışıklık, dostluk hukuku ve alışveriş, her iki taraf da bu dünyadan ayrılıncaya kadar sürmüştür, hep aynı nezaket ve dürüstlük çerçevesinde. Çocukluk gezmelerimin büyük bir bölümü de Rumeli Hisarı'nda, Bağlarbaşı'nda, Fıstıkağacı'nda oturan Rum ve Ermeni evlerine ya da onların yazlığa gittiği semtlere doğru olmuştur. Hemen ikram edilen mastika ile bir bardak suyu, serin ev içlerini, mum ve sarnıç kokusunu unutmam mümkün değildir. Ve geçtiğimiz yıllara kadar içlerinden ömrü yetenler beni her zaman aramış, önemli günlerde aile fotoğraflarımın içinde yerlerini almışlardır.

Çalışma hayatının dışında kalmış ya da ev kadını olmaktan başka olanak bulamamış kentli kadınların nasıl gün geçirdiklerine ayrıntılara girmeden şöyle bir değindim. Sözünü ettiklerimin çoğu da gündelik olay sayılacak nitelikteydi. Ender yaşanan büyük olay, bir zengin düğününe davet olunmaktı kuşkusuz. Hazırlığı, telaşı ve tedirginliği günler önceden başlardı. Orta halli düğünler fazla bir zorluk getirmezdi. Ya küçük bir salonda ya da bahçeli bir gazinoda, hiçbiri bulunmazsa bir ahşap evin bahçesinde yapılabilirdi. Ne giysen, ne taksan olurdu. Ama örneğin Tokatlıyan Otel'inde yapılan bir düğün öyle miydi? Böyle düğünlerde genç kızlara da bir kısmet çıkabileceği düşünülerek, en uygun kıyafetleri seçmek gerekirdi. Düğünden geri

dönüşse köprünün olmadığı bir kentte, evin erkeklerinin önderliğinde son Kadıköy vapuruna yetişerek sağlanırdı.

Peki, 50-60 yıl öncesinin İstanbulluları evdeki işlerini kolaylaştıracak elektrikli araç gereçleri, ne çok eski ne de yeni zamanlardaki gibi yardımcıları olmadığı hâlde, bunca gezmeyi ve iletişimi nasıl becerebiliyorlardı? Paranın kıtlığı da düşünülürse. Ben bunu toplumun yaşama gücü, ayakta kalma, birbirine tutunarak değerlerini koruma güdüsü olarak tanımlıyorum kendimce. Sosyologların daha kapsamlı yaklaşımları vardır mutlaka. Ve içim karanyor, şimdiki bayram tatillerinde herkesin birbirinden bu kadar kaçarcasma uzaklaştığını düşününce.

Hanımlar sokağa çıkamazlarsa, gün ortasında bile olsa yorganı başlarına çekip uyurlardı, özellikle yağmurlu havalarda. Hava daha soğuksa sobanın üzerinde bir tuğlayı kızdırıp onu da alırlardı yataklarına. Yaz günlerinin bir vazgeçilmezi de öğle uykusudur. Ben de hiçbir yere gidilemeyen çok sıcak yaz günlerinde, hep bahçede uyumak isterdim. Bütün bu gezmelerden daha avutucu olabilirdi ağaç altlarındaki serinlik. Siz uyuklarken, içinde bahçedeki bütün çiçeklerin, kuru otların, olgun yemişlerin, çamların kokusu olan esintiler, başınızda toplaşır, ninni söylerlerdi sanki. Havuzun dibindeki bir iki kurbağadan ve ağustos böceklerinden gelen sesler de bu ninniye katılırlardı. Kim bilir kaç milyon yaşındaki bilge rüzgâr, yeryüzünde bizim gibi kısa bir konukluk yapacak olanlara cömert davranır, ruhumuzu göklere uçururdu sanki.

VI. Bölüm

Şimdi gelelim bunca gezintiden, görünürdeki tatlı koşuşturmalardan sonra özellikle eski İstanbullu kadınlara geçmişten bir miras olarak kalan yalnızlık ve yoksulluğa. Aslında dünyanın düzeni insanoğluna her zaman zenginliği, yoksulluğu; aklı, akılsızlığı; bilgiyi, cehaleti; acıyı, mutluluğu ve bütün karşıtlıkları bir arada bağışlamış, sonra bunları nasıl yönettiklerini de Tarih Baba oturup yazmıştır.

Örneğin Kadıköy'ün ilk ismi Kalkedonya'dır. İstanbul'un Megaralılar tarafından kuruluşundan -MÖ 658- on yedi yıl önce belki de Traklılar tarafından kurulmuştur. Ve Kadıköy'ün ilk sahibi Kalkedonyalılar, Kurbağalıdere'nin çevresine yerleştikten sonra, derenin suyu yetmemeye başlayınca, benim bile gözlerimle gördüğüm o güzelim Acıbadem suyunu şehre getirtmişlerdir. Nice uzun yıllar Çamlıca tepelerini, Bulgurlu dağlarını Bizans hükümdarları sayfiye ve av yeri olarak kullanmışlardır.

Evliya Çelebi, 4. Murat zamanında Kadıköy'de 600 kadar bağ bulunduğunu kaydediyor. Yeldeğirmeni'ndeki büyük saraylar, İstanbul'un diğer semtlerini bu bağlar bölgesine çekiyormuş. Yaz aylarında halk bağlarda eğlenirmiş. Ama sonradan Kadıköy sapa bir yer olarak düşünülmüş. Ve gitgide şehircilik açısından bakımsız bir duruma gelmiş. 1910'larda Kadıköy ve İstanbul belediyeleri arasında para isteme konusunda yapılan çekişmeleri, Niyazi Ahmet Banoğlu çok güzel anlatır. Süreyya Paşa'nın gayretleriyle bir bataklığa dönüşmüş Yoğurtçu Çayırı'nın ve Kurbağalıdere'nin nasıl kurtarıldığını meraklıları çok iyi bilir. Aynı dere aradan bir elli yıl geçmeden, ıslahıyla bir türlü baş edilemeyen bir kanalizasyona dönüşmüştür gene.

Haydarpaşa semtine adını veren zat III. Selim'in vezirlerindenmiş. Sonradan askerî hastane olacak ünlü binayı ilkin kışla olarak o yaptırmış. Ve ancak II. Mahmut, Çamlıca'ya 'ikbal buyurmaya' başlayınca, Haydarpaşa ve İbrahim Ağa çayırlarına da rağbet artmış. Sermet Muhtar Alus, "Çamlıcalara, Bağlarbaşı'na, Fenerbahçe'ye araba tutup gidemeyen, bir onluk vererek sıra kahvelerine çökenler nedeniyle, 'Züğürtler Yaylası' derlerdi." diyor Haydarpaşa Çayırı için.

İsterseniz Kadıköy-Haydarpaşa arasında bulunmuş, MÖ birinci yüzyıla ait, üzerinde Yunanca kabartma yazılar bulunan taşları da okuyalım, kimden kime ne hediyeler verildiğini öğrenebilmek için. Halkidona'nın Antik çağlarda yaşadığı parlak günleri, heykellerle dolu

Apollon Tapınağı'nın burada olduğunu, erken Hıristiyanlık döneminde 4. Evrensel Dini Konsül toplantısınm burada yapıldığını, hatta günümüzdeki Ayia Efimia Kilisesi'nin Bizans Kilisesiyle aynı yerde olup olmadığını şöyle bir düşünelim isterseniz. Görüyoruz ki aslolan değişimdir. İstanbul'un da 50'li yıllardan sonra her açıdan büyük bir değişim geçirmesi de tarihin bize alıştırdığı süreçlerden ayn düşünülmemeli. Bugüne kadar olumlu zihniyet devrimleri de yaşandı İstanbul'da, olumsuz uygulamalar da. Biz de olanları özümlemeye çalıştık. Bu anlatıda hiçbirini ölçüp tartmaya gücümüz yetmez, bilimsellik alanımız değil çünkü. Bugünden başka hiçbir zaman dilimine önem vermeyenler, hayatı artık yalnızca ekranlardan izleyenler için, bilinmesi gerekli bir gerçek var gene de. Günümüzde İstanbul'da elde edilen her şeyin bir bedeli vardır. Ve bu bedeli onlardan bir iki kuşak önceki insanlar ödemiştir genellikle. Kazanımlarımızla kayıplarımıza aynı zaman diliminde tanıklık eden bizlere ise, tarihin hep böyle devinerek, bir uygarlıktan başka bir uygarlığa evrildiğini düşünüp avunmaktan başka yapacak bir şey kalmadı.

Bugün nasıl her ana caddede bir fast food dükkânı açılıyorsa, benim çocukluğumda da her mahallede mutlaka bir tefeci vardı. Bütün gece altınlarını sayan çok zengin ve yaşlı bir adam olurdu bu da. Gizli-açık evinde mesleğini icra ederdi. O zamanlar taşınır taşınmaz her türlü değere borç para karşılığı ipotek koyan, rehin alan bir banka da vardı aslında. Emniyet Sandığı. Ona ulaşamayanlar sorunlarını mahalledeki tefecilerle çözerlerdi. Hemen herkes ömrünün bir döneminde bir takısını rehin bırakmış ve karşılığında ihtiyacı olan o ufak parayı temin etmiştir. Kimileri de mülklerini ipotekten kurtaramadan ölmüştür. Varisleri de kurtaramayınca eskiden sahip olunan her şey unutulup gitmiştir. Kadınlar bir yandan kabul günlerine giderler, kırmızı uçlu ince sigaralarla efkâr dağıtırlarken, bir yandan da tanıdık bir tefeciye uğrarlardı. Rehine verilecek bir şeyleri kalmamışsa, faizle para almak için. Faiz günahtı ama ayıp değildi ve bu yoksulluk ikliminde bir çıkış yoluydu.

Gizli yoksullukları yenmek için başka çareler de vardı tabii.

Yoldan geçen eskiciyi eve çağırmak gibi. Eskiciler hep aynı rolü aynı incelikle ve tek harfine dokunmadan oynayan oyuncular gibiydiler. Hep aynı yerde aynı davranışı sergilerler, asla rol dışına çıkıp acıma ve cömertlik göstermezlerdi. Alacakları hiçbir malı beğenmezlerdi. Pazarlık tiratları hep aynıydı. Malı kaptıkları gibi kaçışları da. Ev kadınlarının çaresizliği ise, rol değil gerçekti. Bütün bu senaryolarda evin erkeklerine hiç rol düşmezdi. Onlar ya zaten yoktular, savaşlarda ölmüşlerdi ya da vardılar ama bu küçük işlere bulaşamayacak kadar

gururluydular. Çünkü ilk gençliklerinde henüz gururu kullanmak gereğini duymuyorlarken, ana babaları ölü ya da sağken, eskicilerle kapı arkalarında epey iş birliği yapmışlar, onlardan kim bilir ne hayır dualar almışlardı. Bugünün hangi nakliye şirketi boşaltabilirdi o tıka basa dolu köşkleri, eğer karınca gibi çalışkan eskiciler olmasaydı.

Kadınlar bu zorunlu eskici ilişkilerinden ömür boyu pişmanlık duymuşlardır. Kandırılmasalar, verdiklerinin iyi kötü bir karşılığını alsalar da, anısı olan bir küçük eşyayı elden çıkarmak, kendi parçasını koparıp vermek kadar sızılı olurdu kimi zaman. Evlerdeki yalancı kahkahanın bolluğu bizi yanıltmamalı. İstanbullu fazla ağlamazdı ama roman okurdu, şiir karalardı, şarkı mırıldanırdı ya da varsa bir sazı onu tıngırdatırdı ara sıra. Ruhunu arıtmak için, iyilik yapmaya çalışır, gizli tilavetlerini hiç aksatmazdı.

Daha da zora düşüldü mü, bir antikacı çağırılırdı eve. Antikacılar kuşkusuz çok daha bilgili ve kibardılar eskicilerden. İşin içine ticaret girince onların da bilgilerini ne yönde kullanacaklarına güven olmazdı pek. Antikacısına resim ya da eşya satacak hanımefendi, ne kadar yoksul düşmüş olursa olsun, hâlâ zengin gibi görünmek ister, durumunu antikacıya belli etmekten utanırdı. Aslında antikacı hemen anlardı durumu ve müşterinin paraya tenezzül etmeyen havasından yararlanır, kişiliğini ondan bir lütuf yapmasını isteyecek kadar aşağı bir düzeye indiriverirdi. Bir tahterevalli oyunuydu oynanan. Ve sonuçta mutlaka antika mal en ucuz fiyata elden çıkar, uçar giderdi. Yıllar sonra sattığının gerçek değerini öğrenip kalp krizi geçirenler çoktur İstanbullular arasında. Bu imparatorluk mirasları, sonuçta un ufak olarak dağılmışlardır dünyanın dört bir yanına. Aynı arkeolojik değerlerimiz gibi.

Döküntü mallar bitpazarında birikir. Bunu hepimiz biliriz. Antika sınıfına girmeyen eski eşyalar. Hayatın en değer verilen ve bir o kadar da önemsiz olan ayrıntıları. Durmadan alınırlar, satılırlar. Kimi yeniyken satar, kimi eskisini alır. Bir zamanlar Amerikan pazarından aldığımız ikinci el giysiler gibi heyecan vermese de bitpazarlarından alınan mallar herkese gerekebilir günü geldiğinde. Bitpazarları yoksulluğun ayıbını kapatır, kendince bir sevinç taşır kenar mahallelere. Çelik tencereler çıkınca, herkes kilosu bir liradan bakır tencerelerini çuvala doldurup satmadı mı? Değişen yaşama biçimleri, kullanılan bütün araç gereçleri çöpe atılmadan önce bitpazarına savurmadı mı? Radyolar, dikiş makineleri, somyalar, komodinler...

Eşyalar evlerle bitpazarı arasında akıp dururken, bireylerin geçirdiği yıpranmalar da yığınların yazgısı içinde eriyip gitti. Hayatlarımız, zamanın durmadan taşıdığı küresel dünyanın artıklarıyla bitpazarı

gibi oldu. Her şey niteliksizdi, taklitti ve bizleri kazıklamak için pazarlanıyordu sanki. Ama bunu marka tutkunu hiç kimse anlayamazdı.

Burası dünyanın doğusu. Ortadoğu'dayız daha doğrusu. Geçmişten kalan ne varsa dağıttık, harcadık, değerini bilemedik ve belki de zorunluluklar nedeniyleydi bu savurganlık. Kaybettiklerimizin yenisini, bir gül suyu şişesini -gulebdan- bile yerine koymamız mümkün değilken, hangi yeni değerleri ürettik acaba? Özel olarak ne yaptık geriliği, yoksulluğu yenmek için? Çalışıp üretmeyi mi, araştırmayı mı, eğitimi mi, bütün çocuklarımızı okula yollamayı mı seçtik?

Bakın sözün ucu, İstanbullu, Kadıköylü kadınlardan ülkenin dört bir yanına doğru nasıl dağıldı. İstanbul artık başkent değil ama bir ülkede olup bitenlerin ölçüldüğü mihenk taşı olma özelliğini hâlâ koruyor. Yalnızca yoksulluk muydu özellikle kadınlarımızın boğuştuğu? Yalnızlığı, yaşlılığı, sahipsizliği hangi yana koyalım acaba!

Evet, doğrudur, benim hayatımın önemli bir bölümünün kadınlar arasında geçtiği. Ama tanıdığım kadınların çoğu da yalnızdı. Bu yalnızlık, evde tek başına yaşıyor olmak anlamına gelmez. Kadının eşsiz evlatsız kaldığı anlamına da. Kadıköy'de yüzyılın başında elli küsur bin kişi yaşarmış, tam tamına yarısı kadın yarısı erkekmiş bu nüfusun. Demek onca savaşlar bile bozamamış dengeyi. Her evde kaç erkek bulunursa bulunsun, İstanbullu erkeklerin 20. yüzyılın başında aileye destek olabilme özelliklerini çok çabuk kaybettiklerini, görev ve sorumluluklarının bilincini koruyamadıklarını, pek dile getirilmese de, herkes fark etmiştir. Onların her biri çocukluklarında şımartılmış birer 'küçük beydirler, sonra kibarlıklarıyla ünlü İstanbul beyefendisi' olurlar. Ve daha sonra da gene kadınların bakımına muhtaç, bencil bir yaşlılık dönemi onları bekler. Bu bir genelleme midir?

Hayır. Ama uçtaki örnekleri tanıyıp değerlendirmezsek, bugün sonuçlarına katlandığımız kayıpların, yanlışlıkların ipuçlarını yakalayamayız.

Asıl sorun toplumun içinde sahipsiz olmak, bir sosyal devletin henüz oluşturulamamış olması ise de, ben tanıdığım eski zaman erkeklerinden yola çıkarak, gülünç ve düşündürücü insanlık hâllerinde dolaştırmak istiyorum sizleri. Su sineği gibi, suyun üstünde yüzeceğim yani. Affola.

İstanbul erkeği için en önemli meslek, mirasyediliktir. Kuşaklar boyu aileden, devletten, devlet babadan beslenenler, o devlet kuşu ortadan

kalktıktan sonra, hazırları yemekten başka bir çıkar yol bulamamışlardır kendilerine doğal olarak. Zaten devletin maaşları ödeyemediği, fodlaları -çok özel ailelere, peygamber sülalesinden gelenlere verilen ekmek bedeli- kestiği tarihten sonra, Çanakkale Savaşı'ndan sağ dönenler, gene ilk iş olarak sokaktan geçen eskicileri gizlice eve çağırıp, gerçekten antika parçaları, yok pahasına satıvermişlerdir. Ya Kısıklı'da ya da Hamdi'nin Gazinosunda sefa yapabilmek için. Köşkteki hanımlar her şeyin farkındadırlar, lâkin durumun mahallelilerce de evde çalışanlarca da anlaşılmaması gerekmektedir. Hele büyük beyefendilerden her şey gizlenir. Yoksulluk, cüzzam kadar sakınılan bir hastalıktır. Yakalandığınızda ise bunu kendinizden bile saklamaktan başka yapacağınız bir şey yoktur. Büyük hanımlar, gizli gizli mücevher satıp o yılı atlatmayı, o ramazan ikramlarını sağlamayı düşünürler. Ne geçmiş ne de gelecek kavrayabildikleri bir boyuttur. Anılar hiç yaşanmamış var sayılır, bir sır gibi saklanır. Belki de uzun siyasi baskılar böyle bir suskunluğu gerekli kılmıştır.

Savaşlar, umutsuzluk ve çöküş ise, yarın sözünü ağza aldırmayacak bir yılgınlık ortamı yaratmıştır. İlle de bugün kurtarılacaktır. Nasıl? Elde avuçta ne varsa satıp savılarak. İşte bu nedenle, Kurtuluş Savaşı'ndan da sağ dönebilenler satış işlerinde deneyimli olduklarından ve aile büyüklerinin de iyice yaşlanıp güçten düşmesini fırsat bildiklerinden, bu kez taşınmaz mallara el atarlar. Cumhuriyetin onuncu yılına gelindiğinde, İstanbul mülklerinin yandan fazlası el değiştirmiştir bile. Köşkler satılmadan önce bölük bölük kiraya verilir. Aynı bahçede yabancılarla birlikte yaşamaya alışılır ilkin, ama kira gelirlerinin yetmeyeceği bellidir istenilen hayat düzeyini sürdürmeye. Ardından ikinci ve son aşama olan satış işlemleri gelir. Evleri satılanların kiralık ev bulması o kadar kolaydır ki -zaten bu emlakçılığı mahalle bakkalları yapar genellikle- hemen başka bir eve taşınılır. Hazır paralar azaldıkça, daha küçük, sonra daha da küçük bir eve sığınırcasına yerleşilir. Bu kez İstanbullular dışta kalma, yabancı olma sürecine girmektedir. Satılan mülkleri alan yeni sahipler de o zamanlarda yaygın olan kumar, eğlence tutkuları nedeniyle, daha 50'lere gelmeden elden çıkarmışlardır bu mülkleri. 60'lardan sonra inşaatçılara muhatap olanlar, genellikle ahşap evlere ikinci üçüncü elden sonra sahip olanlardır. İster ilk sahibi olsunlar, ister son, tümü de hayat düzeylerini yükseltmek, 'beyaz eşyalara' ve 'bir kat bir araba' beklentisine tez elden kavuşmak için, değerini hiç bilemedikleri bahçelerini tez elden feda etmişlerdir. Günümüze kadar yalılarını köşklerini koruyabilen soylu ailelerin ellerinden, bu değerli mülklerin, özellikle yeni zenginlerce nasıl alındığı ise, günümüzde hiçbir önem taşımayan sıradan polisiye olaylardan biri olarak anılır bilenler

tarafından.

Bu süreç, her evin kendi değişik hayat öyküsü üzerinden ilerlerken, sanayileşme, yolların açılması ve iç göç nedeniyle İstanbul'a bir iş bulma umuduyla gelenler gene imparatorluktan kalma bir alışkanlıkla devlete başvurmuş, hatta başvurmadan hazine arsalarını sahipli arsalar da dâhil olmak üzere işgal edivermişlerdir. Böylece İstanbullu erkeğin kolaycılığı ile Anadolu erkeğinin girişkenliği ilk kez yüz yüze gelme olanağını bulmuştur. Genetik olarak da, bir tarım toplumunda kırsal kesimdekilerin direncine sahip olmayan kentli erkek, hep çevresindeki kadınların desteğiyle ayakta kalmış, ölünceye kadar onlara yaslanmıştır. Görünüşteki kibarlık nedensiz değildir. Gönül çelebilmek için başka hiçbir silahı yoktur onun. Şık giyim, saygılı olma hâli, güzel konuşma, iltifattaki ustalık... Budur. Bir de buna gümüş saplı bastonu eklerseniz resim tamam olur.

Cumhuriyet döneminde İstanbullu bir Osmanlı erkeğinin, eşinden daha fazla hâlâ annesinin desteğini kazanmak istemesi doğaldır. Çünkü genellikle babadan kalan malların paylaşılmasında, anneyle birlikte hareket edebilmek zorunludur. Güler yüz tatlı dille vekâletler alınır mallar satılır. Bu arada ünlü avukatlar tarafından tezgâhlanan oyunlarla da çok büyük zararlara uğranabilir. Değer bilmezlik o kertededir ki, köşklerdeki kristallerin at arabalarına yüklenerek odun kömür gibi taşınması çok görülmüştür. Kibar mirasyedi kendi payına düşen her şeyi, Bükreş'te keman dinleyerek, İstanbul'un Ankara'nın gözde mekânlarında kafadarlarıyla günlerini gün ederek bitirdikten sonra, eğer varsa eşinin mülküne de başvuracaktır. Özellikle de bir gelecek vaat ettiği, umut verdiği için 'iş kurma' gibi önemli bir gerekçeyle kadına ait her şey satılıp paraya çevrilir. Sonuç hüsrandır.

Yalnızca mirasyedilikleri nedeniyle değil, çalışıp bir iş tutsalar da enikonu eli sıkı da olsalar, İstanbullu erkekler çoğunlukla şikâyet konusudurlar. Onlardaki gizli gurur, çekingenlik, kendini beğenmişlik, başarılarını etkiler mutlaka. Sınıf farklarına çok dikkat ederler. Herkesle konuşmazlar. Yakınlık kuramazlar. Kadınların candanlığı yoktur onlarda. 'Bıyık altından gülümsemek' deyimi herhâlde onları anlatmak için türetilmiştir. Buna bıyık altından küçümsemek de denilebilir. Onca incelikli davranışlarının altında, her an bir kabalık belirebilir. Sanırım başka bir anlatıda bir kez daha yazmıştım, tam evlendikleri gece, yüksek dereceli bir memur olan dedemin, potinlerini çözmesi için ayaklarını nineme doğru uzattığında, kadıncağızın nasıl düşüp bayıldığını.

Aslında insan davranışları başka başkadır ve onlar üzerinden bir genelleme yapılamaz. Ama tanıklıklarıma dayanarak söylüyorum ki,

İstanbullu erkekler evlerine bir misafir gibi gelip giderlerdi. Kuşlu sahanlarda yemekleri önceden ayrılıp korunur, etin tatlının en güzel yeri onların olur, çilingir sofraları önlerine kurulurdu. Gömlekleri kolalanır, çorapları içine yumurta geçirilerek örülür, giysilerinde en ufak bir kusur bulunmaması için çırpınırdı evin bütün kadınları. Eski zamanlarda feslerini kalıpçıya götürmeye bile üşenen bu erkeklerin gördüğü ezeli bakım, yalan yanlış da olsa evin geçimini üstlendikleri için miydi? Yoksa kadınların genetik kodlarının baskısıyla mı gerçekleşiyordu bilinmez. Yeni öğrendiğim bir gerçek var. Bütün memelilerin, -insanlar dahil- yumurtladığı, ancak 1827 yılında bilimsel olarak kanıtlanmış. O güne kadar, Aristoteles'den beri erkek sperminin varlığı biliniyormuş ama kadının nasıl olup da gebe kaldığı sorusu çözülemiyormuş. Kadını eşit olarak görebilmek için, biyolojik eşitliğin bile bilinemediği dönemlerden kalma değer yargılarının bırakınız kırsal kesimi, kentte bile hâlâ taşındığını görmek, çok doğal bence. Bu eşitsizliği ne savaşlar ne üretim ilişkileri, ne bilişim çağı, ne de her türlü feminizm öğretisi kırabildi bugüne kadar.

Akşam eve erkekler misafir gibi gelirler, sabah giyinir kuşanır, bir tavus kuşu edasıyla toplumun içine tekrar cesaret ve gururla katılırlar. Yaşlılıklarında bile yakalarına çiçek takan, kravat iğneli, kol düğmeli ceketlerinde renkli cep mendilleri olan, süt mavisi gözleriyle herkese yarı alaycı gülümseyen ve artık gidebilecekleri kendilerine uygun bir kahvehane bile bulamayan şaşkın yabancılar olup çıkarlar. Ceplerinde fazla bir para olmasa bile, son kuruşlarını vapurların lüks bölümünde oturabilmek için harcarlar. Eşleri kendilerinden önce ölürse, sözcüğün tam anlamıyla perişan olurlar. Bütün çabaları öte dünyaya önden gitmek ve eski mezar tapuları da kayıp olduğu için, kimsesizlerin yanında bir yer kapabilmektir. Şimdi artık yok hiçbiri. Ya da bana öyle geliyor.

Erkeklerin biricik kusuru sayılan, içki ve kadın düşkünlüğünü, ihaneti ise yalnızca İstanbullu erkeğin üzerinden konuşmak haksızlık olur. Ama hep anlattığım mirasyedilik konusunun içinde, vazgeçilemeyen, eski deyimle bir 'sefahat' tutkusu da vardır. Aynı kumar gibi. Kadınların daha fazla çıldırmasının bir başka nedeni de, katlanmak zorunda kaldıkları, açıklanamayan aile sırlarının çokluğudur belki. Evin erkekleriyle fazla konuşulmaz çünkü. Erkekler çocuklarıyla da konuşmazlar, yüzgöz olmak endişesiyle. Babaların çocuklarını gece uyurken sevdikleri söylenir.

Ve sonuçta o çok önem verilen saygı, evin içinde bir soğuk hava gibi eser, ürpertir. Aile bireylerinin mahalle komşularıyla yaşadığı sıcak dostluklar bu nedenle dengeleyici bir rol oynar.

Kadınların yalnızlığı belki de güvensizlikten kaynaklanmaktadır. Eğer bir rastlantıyla babalar mirasyedi, kocalar iç güveyi ve oğullar hazır yiyiciliğe yatkınsa, hem görünüşü kurtarabilmek, hem de bir yolunu bulup üretici duruma geçmek için, kadınlar zorlu bir çaba harcayacaktır. Sürdürülmesi gerekli çevre ilişkileri de cabası. Şimdiki gibi çalışan kadının, yaşama biçimlerini değiştirme gücü de yoktur onda. Her şey aynı kalmış gibi gösterilecek ama içten içe gizli bir dönüşümün sancıları yaşanacaktır bu arada.

Acıbadem'de komşumuz olan saraylı hanım da yalnız yaşayan kadınlardan biriydi. Yıllar önce tek oğlunu genç yaşta veremden kaybetmiş, eşi de birkaç yıl önce ölmüştü. Bildiği hiçbir varisi yoktu. Çünkü kendisi henüz bebek denecek kadar küçükken saraya bırakılmıştı. Sonradan evlendirildiği paşazade eşinin de bir kimsesi kalmamıştı hayatta. Saraylı hanımın Acıbadem'de bir bölümü çamlık olan on dönüm kadar bahçesi vardı. İçindeki köşk yandığı için, yerine yaptırdıkları iki katlı betonarme binada otururdu. Sonradan birinci katını kiraya vermişti. Zaten buraya yazdan yaza gelirler, Üsküdar Doğancılar'da kışı geçirirlerdi. Kocası ölünce temelli Acıbadem'e yerleşti. Her sabah terliğinin üstüne bahçe takunyasını giyer, sokaklar daha çamurlu olduğu için bahçeden bahçeye geçer, -bahçelerin arasında gerilmiş kümes telinde bu maksatla bir açıklık bırakılmıştı- bize gelir, sabah kahvesi ya da bir fincan kakao içerdi büyükannemle karşılıklı. Saraylı hanım, bahçıvandan kiracısına, mahallelilere, oradan yöneticilere kadar suçlamayı uzatır, hiç kimseye güvenemez, durmadan "Herkes hırsız!" derdi, "Herkes hırsız!" Çocuktum. Neden bu hırsızlar yakalanamaz, neden cezalanmaz diye söze kanşmadan kendi kendime düşünür dururdum. Büyük annemse oğluna bile güvenmezdi. "O şimdi fabrikadaki küçük hissesini sattı, artık bu gece gelmez, iki günde yer bitirir parayı." derdi. Haksızlıklar karşısındaki çaresizlikleri ve yaptırım güçlerinin olmayışı kadınları yıkardı. Ama yıkılmamış gibi yaparlardı. Çocukluklarından ölümlerine kadar, onlarca kez hep bir erkek eliyle yıkılıp, çimenler gibi tekrardan doğruldular.

Saraylı hanım da ölünce, duyduğumuza göre Eskişehir'in köylerinden kalabalık bir aile gelip, pek de gerçek olmayan bir verasetle, malları hemen sahiplenip, aynı hızla bir müteahhidin emin ellerine devretmişler. Mahalleye inşaat ilk kez onun bahçesinin yüksek duvarlarını yıkarak girmişti. Pek çok mavi çamın ve aşılı armut ağaçlarının yerine, birbirine bakan sayısız apartman sığdırılmıştı. Kızıl saçlı saraylı hanımın ruhuna bile geçecek yer kalmamıştı bana sorarsanız.

Bu ve bunun gibi bireysel öyküler ne resmî ne de özel tarih için bir

malzemedir. Bizler gibi masal anlatanlara gerekebilir kimi zaman. O da sayılarını sınırlı tutmak koşuluyla.

Acıbadem'den Yeldeğirmeni'ne rüzgârın peşinde koşarken, bunun bir zaman rüzgârı olma olasılığı da vardır. Zaman mı bizim peşimizde, yoksa biz mi onu kovalıyoruz, bunu anlamak mümkün değil bu sürüklenme içinde. Ama bu arada İstanbul'a bir şeyler olmuştur ve olmaktadır. Olanların sorumlusu, tarih midir, tarihsel kaçınılmazlık mıdır, düzen midir, insanlar mıdır? Bu anlatının içinde sorgulanamaz bile. Kadınların da erkeklerin de davranış biçimleri aynı ahşap evlerimiz gibi yok olan kültürel mirasımızın içinde düşünülebilir ancak. Bu nedenle yazarken hep gülümsüyorum andığım kişilere.

Ülkemizin ve İstanbul'un geleceği düşünüldüğünde kaybettiklerimiz için fazlaca hüzünlenmeye de gönlüm razı olmuyor. Yalnızca yok edilen doğa belimi büküyor. Bari kişi başına düşen yeşil alanı biraz arttırabilecek çareler üretilse. Ya kültür başkenti dile gelir de ağaçlarını geri isterse bir gün ne yapabiliriz acaba. Tarihi bir yapıyı isterse? Denizini isterse? Bir tane gökdelen mi veririz karşılık olarak? Ya da bir köprü, bir köprü daha mı veririz ona diş kirası gibi?

VII. Bölüm

Metropolleşen kentler, bütün ülkelerde çözülmesi gerekli sorunlarla doludur. Ama İstanbul gibi geç kalanlar, yetersiz metroları, düzensiz trafiği, plansız yerleşim alanları, cadde ve sokaklara tükürmeyi, izmarit atmayı doğal sayan kent insanlarıyla, bir yeryüzü cehennemi olmaya adaydırlar. Ve İstanbul'da yaşayanlar, kentin cennete benzetilen yanlarını, Boğaz'ını, Adalarını, minarelerini, gün batımlarını anarak, kendilerini sürekli avuturlar. Ben de onlardan biriyim işte. Ne yaptım? Belki de ömrümce rüzgâr alıp rüzgâr sattım kendimce. Havayı, boşluğu, imgeleri, renkleri kovaladım. Ama yazı bu, biraz ele avuca sığar konular bekler yazarından. Öyleyse biz de kırk yıl öncesinin Acıbademine gene geri dönelim.

Bu kez bizim tahta ev bomboş kalmış olsun. Onu rüzgâra, yağmura, kara, yakıcı güneşe teslim etmiş ve bırakıvermişiz orta yerde yalnız başına. Bütün sevenleri ölerek, evlenerek, uzaklara giderek, bir yolunu bulup terk etmiş onu. Sırıkla desteklenmeye alışkın kambur ayva ağaçları, boyası dökülmüş sokak kapımız, kelebek zilimiz, nasıl dayanmıştı bu ayrılığa bilemiyorum. Bahçede yeni yaptırılan tek katlı evde oturan teyzem de, eniştem ölünce ara sıra Fenerbahçe'ye gelip bizde kalıyordu. Fakat her gün bir hırsızlık olayıyla sarsılıyorduk. Teyzemin evinde antika eşya adına ne varsa çalındı. Tam on kez hırsız girdi evine. En sonunda olayı aydınlatmak için evde bir polis kaldıysa da, faydası olmadı. 70'li yılların başı. Halkın "anarşik olaylar" dediği karışıklıklar, üzücü olaylar her yanda var. Sonunda teyzem evini boşaltıp bize yakın bir yere taşınmak zorunda kaldı. Bu arada içi eski eşyayla dolu olan ahşap ev de bir sorun kaynağıydı. Çünkü evi götüremediğimiz gibi, içindeki eşyaları da götüremiyorduk yanımızda. Eski eşyalar onun üniforması gibiydi. Birbirlerinden ayrılamazlardı. Yeni kaloriferli apartman dairelerine uygun değildi açıkçası. Çini sobalar, mangallar, yıpranmış eski taban halıları, çerçevelerinde tahtakurusu pislikleri olan dev aile resimleri, paslı pirinç avizeler... Olacak gibi değildi. Onlar zamanın evinde dinlenmeliydiler. Ama nasıl?

Ahşap eve de bekçilik yapacak bir aile bulduk. Kira vermeden oturacaklar, evi ve eşyaları bekleyeceklerdi. Kimi odaları kilitlemiştik. Bir yıl geçti geçmedi, eve gelen bir haber gene telaşlandırdı bizi. Bekçi aile evde yokken, hırsız girmiş, kilitli odaları, odanın içindeki kilitli gardropları açmış, el yazması eski harfli kitaplardan başka bir şey bulamayınca da hepsini paramparça edip yaprak yaprak bahçeye

savurup kaçmıştı sözde. Bu öykünün pek fazla bir inandırıcılığı yoktu, bekçileri tatlılıkla çıkardık evden. Ama bu arada dedemizin el yazmaları uçup gitmişti. Annemin her yeri üst üste kilitlemesi bu olaylara yol açmıştı herhalde. Meraklandırmıştı herkesi. Geride kalan evse, zaten kendiliğinden yarı yarıya boşalmıştı artık. Tavan arasındaki bana ait dergilerin, yazıların yerinde yeller esiyordu. Bu hiç aklıma gelmeyen bir şeydi. İlk gençliğimle ilgili bilgilere, yazışmalara, hele ki konusu edebiyatsa, kimse dokunmaz sanıyordum. Onların soba tutuşturmada kullanılabileceğini hesaba katmamışım demek ki. Bu olaylardan sonra bahçedeki biri yaşlı ve ahşap, öbürü genç ve kagir olmak üzere iki boş ev bağırlarını rüzgâra açtılar ve zamana karşı aslanlar gibi direnmeye başladılar. Ara sıra düşlerimize girince ertesi gün onları görmeye gidiyorduk. Ve her gidişimizde, bahçedeki dikenli tellerin, su saatinin, varillerin, kuyu kapağının, çinko yağmur oluklarının, balkon kaplamalarının, pencere demirlerinin çalındığını görüyorduk. Zaten fırtına, saçakları, kirpi kiremitleri uçuruyordu. Gün geldi, evlere uğrayamaz, bahçeye uzaktan bile bakamaz olduk. O yıllarda ‘komando’ denilen bir siyasi grubun gençleri eve çoktan yerleşmişlerdi bile. Bıraktık olayları kendi hâline. Onlarla uğraşabilecek gücümüz yoktu kuşkusuz. Bir süre sonra çekip gittiklerinde ahşap evin ne kapısı kalmıştı artık, ne de penceresi. Kışın odun niyetine yakmışlardı herhâlde. Elektrik düğmeleri, muslukları bile sökülmüştü. Ev yan yatmış çöküyordu. İnildiyordu belki de. Bugün bile bu olayı anımsamak bir karabasan konusudur benim için.

Bu evden tez elden kurtulmamız gerekiyordu. Mahallenin ortasından koskoca Ankara asfaltı geçeli yıllar olmuştu ama değişen bir şey yoktu. İstimlâk edilen küçük ve şirin bakkal dükkânının yokluğundan başka. Acıbadem’de inşaat olayı bir türlü başlayamıyordu. Çamlıca ve etekleri SİT alanı sayıldığından bahçelerin ancak dörtte birine o da üç katlı olmak koşuluyla apartman yapılabiliyordu. Bu kârsız işe de hiçbir müteahhit yanaşmıyordu tabii. Kadıköy yakasında Moda’dan Fenerbahçe’ye, Bostancıya kadar her yer yeni inşaatlarla kaplanmıştı, Acıbadem’se ağaçların arasına gömülmüş uyuyordu. 80’li yılların başına gelindiğinde başladı Acıbademin yıldızı caddelerden başlayarak yavaş yavaş parlamaya. İmar durumu mu değişti? Değişmedi ama yaşa bağlı ölümler arttı, bir kuşak İstanbullu istemeyerek de olsa terk etti bulunduğu yeri ve genç kuşakların sabırsızlığı arttı. Kentin artan nüfusu da artık gelip Acıbademin kapısına dayanmıştı. Katlar henüz ucuzdu. Hem şehre yakındı, hem lisesi üniversitesi bile vardı. İçinde hemşerilik ilişkilerinin de yaşatılabildiği alçak gönüllü inşaatlar arttıkça, çekiç sesleri bizim sokağa kadar dayandı. Bahçesine siteler sığabilecek durumda olan büyük konakların varisleri ise 90'lara kadar düşüneceklerdi daha.

Ben günün birinde bahçemize bitişik olan ve yaklaşık otuz yıldır sahibini tanımadığımız boş arsada yaşlı bir beye rastladım. Rastlantıya bakın ki benim yıllar önceki Medeni Hukuk hocamdı kendisi. On yıl önce yatırım için aldığı bu arsanın hiç para etmediğini ve inşaatçıya satacağını söylüyordu. Öyle de yaptı. Bunu duyan teyzelerim komşudaki bu kıpırdanmayı ciddiye aldılar ve gide gele müteahhitle tanışıp bizim yıkıntıların da iyi bir pazarlamasını yaptılar herhalde. Yanımıza yapılan ilk apartmanın, saraylı hanımın arkamızda yapılan siteleri gibi bize zararsız olmadığı hemen anlaşıldı. Doğrudan doğruya, en sevgili komşumuz Müveddet Hanım'ın tarladan sonra başlayan bahçesini ve beyaz köşkünü perdeliyordu. O beyaz köşk ki, fıstık çamları ve mimozalar arasında gizlenmiş bir masal evi gibiydi. Biz orada yaşamasak da onun varlığını bilmek bile yeterdi insana. Evimiz yıkılsa da beyaz köşkün ayakta olduğunu, sahiplerinin yaşadığını, orada pek bir şeyin değişmediğini düşünmek acılarımızı azaltıyordu. Ama işte ilk karaçalı çekilmişti orta yere. Görüş dengemiz bozulmuştu. Yanımızda bu çirkin apartman yükselmişken, ilerde olanaklar elverirse, bahçeye yeni bir ev yapıp kullanmamız güçleşecekti. Nitekim daha taşındıkları yıl, apartmandaki bütün çocuklar ve büyükler bir anda bizim bahçede günlerini geçirir olmuşlardı. Aynı müteahhide bahçeyi vermemiz de o yıla rastlar zaten. Müteahhidimiz, yeni açılan TEM yolunun üzerindeki ormanlık alandan iki yüz dönümcük traşlamış ve kendine çiftlik yapmıştı. Çocuklarının bütün keklikleri vurduğunu söyleyerek övünüyordu. Çevreye bir de cami yaptırıp, bahçesine babasını gömünce, bir Karadenizlinin İstanbul'da kök salma eylemi epey yol almış sayılabilirdi.

İnşaat süresince yaşadıklarımız ise, herkesin tahmin edebileceği can sıkıcı bir öyküdür. Sonuçta bir yapboz parçaları gibi bütün apartmanlar boş olan her bahçeye, her arsaya gelip yerleşmiştir. Toprak oyulup çıkan kaynak suları kurutularak, eğim nedeniyle kat kazanılmış, Acıbadem'in her yerinde apartmanlar en az altı katlı oluvermişlerdir. Zemindeki dükkânlara kamyonlar rahat yanaşsın diye de bahçelere baştan başa beton dökmekte kimse bir sakınca görmemiştir. Katları satın alan kırsal kesim insanları ise, topraklarından henüz yeni koptuklarından daha yeşile ihtiyaç duymuyorlardı herhâlde.

Apartman bitince teyzem saraylı hanımın tarafına bakan arka daireyi seçti kendine. Apartmanın ön yüzünden Haydarpaşa Garı, Marmara Denizi ve Koşuyolu'na kadar inen bahçeler görünse de, karşı sağ yanında siyah sıradağlar gibi, Karacaahmet'in gölgeli selvileri uzanıyordu. Hiç sevmezdi o görüntüyü. Bir ilkbahar günü Karacaahmet'e gömülürken, mezarlıktaki bütün baharlar açmıştı ve serçeler şarkı söylemekteydiler. Ortam hiç de onun düşündüğü kadar

ürkütücü değildi aslında.

Şimdi yolda yürürken önünden geçtiğimiz her apartmana baksak, onun da insanlar gibi bir hayatının olabileceği aklımıza gelir mi acaba? Hepsi genç sayılır bu yapıların. Bir anı defteri tutmaya dahi hiç zamanları olmamıştır.

Bugün Acıbadem Gümeç Sokağı'ndan geçenler, bir bahçenin karşısından başlayan ve Koşuyolu'na kadar inen vadinin üzerinde yapılan sitenin bir camiyle birlikte otuz yıl önce kurulduğunu nerden bilebilirler? Sokağın en üst başına çekilmiş üç katlı yayvan yeşil köşk ve aşağıya doğru sıralanan müştemilatları, uçsuz bucaksız bahçesi, birçok havuzuyla birlikte ilk sahibinden belki gözyaşları içinde ayrılmış, 1950'lerin başında Güneydoğulu bir celep ve et müteahhidi tarafından satın alınmıştı. Eşi, aile büyükleri ve çocuklarıyla birlikte İstanbul'a ilk kez yerleşiyordu. Evin yaşlıları yaz günleri bahçede kış için durmadan tandır ekmeği pişirirlerdi. Genellikle askeriyeye et sattığı söylenen bu kişi, ara sıra iri parçalara bölünmüş sığır etlerini, sokağa da yığıp bekletebiliyordu nedense. Ve mahalledeki karasinek nüfusunda bir patlama yaşanıyordu. Sonra bir gece yarısı o toza toprağa bulanmış etler götürülürdü. Aynı kişinin zamanla Kadıköy'ün çok önemli mülklerini de satın aldığını öğrendik.

Bana akran sayılabilecek kimi çocuklarıyla arkadaşlık ederdim. Çoğunun yüzünde birer şark çıbanı izi bulunurdu. Köşk bahçesinin önemli bir bölümüne sebze ekilemediği için yaz ortasında kuru tarlaya dönerdi. Ve ben orada, biçilmiş kuru otların arasında çekirge toplar, bir kavanoza koyardım. Neydi çekirgeyle alıp veremediğim bilmiyorum. Onun sıçramasına mı özeniyordum acaba? Ne zevk veriyordu bana bir çekirgeyi engellemek? Güneş altında komşu bahçenin dikenlerle çalılarla dolu sonsuzluğuna dalmak, saman sarılarında kaybolmak gibi bir şeydi bu. Eve döner dönmez çekirgeleri salıverir, daha dengeli bir hayata dönüş yapardım.

Kızıltoprak'ta okuduğum Zühtü Paşa İlkokulunun bahçesindeki Acem dutlarını sağlam saplarından koparmak için yaz aylarında uzun bir uğraş verdiğimde bütün giysilerimin boyandığı gibi, burada da bacaklarım yara bere içinde kalıyordu işte. Ama her bahçeden bir anı devşirmek benim işimmiş. Odalarda geçen tek bir günüm olmadı çocukluğumda. Ben o yıllarda kar tatili verildiğini de anımsamıyorum hiç. Bahçe olmazsa, salıncak kurulmazsa, sandalla denize açılmak gibi bir olay da vardı hayatımızda. Çocuklar hep açık havada büyürdü. Zaten ahşap evin içine kışın bile her yerden hava girerdi. Yalıtım diye bir şey söz konusu değildi. Ve çocukların açık havadan başka bir lüksü de yoktu, doğruyu söylemek gerekirse.

Bu arada Müveddet Hanım'ın evinden de söz açmalıyım. Anılmazsa belki hatırı kalır. Ben onun kabul günü için bir kez limonata yapmıştım emaye kovanın içinde. O hasta yatıyordu çünkü ayağına tığ batmıştı. Yıllarca anlatmıştı bu yardımımı. Hiç çocuğu yoktu ama mutluydu. Döküm ustası kocasını çok severdi. Karı koca Tatar'dılar. Bu nedenle adı Hüseyin olan kocasına "Üseyin" derdi. Üseyin de onu Tatarca bir sözcükle çağırırdı. İleri yaştaki iki insanın birbirini bu kadar sevmesi az görülmüştür. Yaz gecelerinde sokağa yakın düşen fıstık çamlarınm altındaki tahta kerevette otururlardı. Daha doğrusu Hüseyin Bey, Müveddet Hanım'ın dizlerine yatardı. Yoldan hiç kimse geçmezdi ama onlar hep biri geçiyormuşçasına yola bakarak usul usul konuşurlar, ay ışığı vurmuş boş sokağı seyrederlerdi. Sokağa bakmanın bir gelen geçen olmasa da evde oturmaktan daha eğlenceli olduğu kesindi. Kış gelince birkaç komşu toplaşıp geceleri pişti oynardık onların evinde. Müveddet Hanım'ın evi, içine girmeye kıyılamayacak kadar temizdi. Her gün, her yeri bıkmadan temizlerdi. O evin temizliği hem insana huzur verir, hem de tedirgin ederdi. Acaba bir yeri kirletiyor muyum duygusu kaplardı içinizi.

Kış geceleri pişti oynamaya gittiğimizde arka taraftaki mutfak kapısından girerdik içeriye. Raflarda dizili parlak tencereler insanın gözünü alırdı. Yazın gündüz saatlerinde gidersek, mermer merdivenle çıkılan büyük beyaz ön kapıdan girerdik eve. Bizi çok geniş bir sofa karşılardı. Sofaya bakan bütün odaların kapısı her zaman ardına kadar açık tutulurdu. En küçük bir dağınıklığı olmayan, tertemiz, işlemeli örtülerle dantelle perdelerle süslü bu odalar sanki gözlerini açmış, bir misafir beklerlerdi. Üst katta yatak odaları vardı, onlar da hazırdı misafirler için. Müveddet Hanım kendilerinin çatı katında yattıklarını söylerdi. Zaten günlerini, bir kapısı da mutfağa açılan, sedirlerle çevrili oturma odasında geçirirlerdi. Müveddet Hanım her gün temizlediği hâlde, köşkün bütün odalarını kirletmemek için, kendilerine dar bir yaşama alanı ayırmışlardı. O evde beni en çok sofadaki, yukarı çıkan merdivenin altına doğru kuyruğunu uzatmış, sıkışmış gibi duran bozuk piyano ilgilendirirdi. Hâlâ korunan piyano iskemlesine hemen oturur, tuşlara dokunurdum. Gülünç sesler çıkardı, kınk göçmüş tuşlardan. Müveddet Hanım o piyanoyu köşkle birlikte satın aldıklarını söylerdi. Bu çok sık rastlanan bir olaydı İstanbul'da. Bilinen nedenlerle evini satılığa çıkaranların gözü hiçbir şeyi görmezdi. Kuyruklu piyano gibi yer kaplayan, artık bir çalanı da bulunmayan müzik aletlerini, bir evcil hayvanı sokağa bırakırcasına terk ederlerdi. Ve bir daha da akıllarına bile gelmezdi. Benim unutmadığıma bakmayın Müveddet Hanım'ın piyanosunu. Piyano çalmayı çok isteyip de çalamadığımdandır bu.

Hüseyin Bey her akşam eve eli kolu dolu gelen erkeklerdendi. Karısına

çarşıdan bir ekmek bile aldırtmazdı. Müveddet Hanım saçlarının yarısını açık bırakacak şekilde başını bağlardı. Yazın yarım kollu giysiler giyer, çorapsız sokağa çıkmazdı. Denize hiç girmemişti ömründe. O dönem için kapalı kadın sayılırdı. Kış geceleri pişti oynarken politik konuşmaları hep Hüseyin Bey yapar, o "Üseyin bilir" derdi yalnızca. Hüseyin Bey tatil günlerinde hiç oturmaz, bahçede çalışır, boynuna ter mendili bağlayıp, getirdiği cürufları eleklerle eler, yıkar, içinde sarı pirinç gibi onun mesleği için gerekli maddeleri arardı. Gül ve meyve fidanlarını da aşılamaya çok meraklıydı. Onların bahçesindeki kadar baygın kokusu derinlerden gelen kayısı güllerine ben hiçbir yerde rastlamadım bir daha. Arka bahçede altında oturulan çardağa sarılmış asmalarda, çok değişik türde üzümler yetiştirirdi,

Bahçenin her yanı bakımlıydı. Yalnızca pabuçlar kirlenmesin diye, gerekli yerlere daracık betonlar dökülmüştü. Hüseyin Bey orucunu hiç aksatmaz, yaşlı komiser bey amcayı, büyük annemi ve benim gibi gençleri toplar, teravih namazına giderken öncülük ederdi. Komiser bey, uzun yıllar Şam'da yapmıştı memuriyetini. Karısı Râife Hanım'a sık sık "Kızdırmayın, giderim yallah Şam'a!" derdi. Onların evi Müveddet Hanım'ın bahçesinin öbür yanına bitişikti. Her yanı sarmaşıklarla kaplanmış, tek katlı bir tahta evdi. Komiser bey amca, altmış yaşındaki evlatlığı Meryem ablanın evlenmesine sonunda razı gelmiş, o da görücü usulüyle seksen yaşındaki bir emekli hâkimle, Müveddet Hanımın biraz önce anlattığım geniş misafir odalarında yapılan bir düğünle dünya evine girmişti. Ve Hüseyin Beyin taş plakları çalınmıştı ilk kez.

Bahçeden bahçeye geçerek ulaştığımız, bir elin parmaklarını aşmayacak sayıdaki eski komşularımızı bir vesileyle anmak bile yüreğimi acıtıyor bazen. Bunun öyle çok nedeni var ki. 90'lı yıllara yaklaşırken, bahçesinin en dip köşesindeki büyük incir ağacına Hüseyin Beyin kendini astığını, Müveddet Hanımınsa evi hemen inşaata verdiğini duyduk uzaktan uzağa. Sonraları bahçenin ön tarafındaki iki fıstık çamının hiç olmazsa kesilmemiş olduğunu görünce duyduğumuz mutluluk enikonu buruktu tabii. Bir daha ne Gümeç Sokak'tan, ne Esat Paşa Sokağı'ndan ne de Acıbadem'in yakınlarından geçtim.

Ve hepimiz, nice acılardan sonra evini müteahhide verme işinden hevesimizi de, dersimizi de almıştık. Ne yazık ki, bu kabahati bir daha işlememe olanağını bize tanıyacak bir ikinci İstanbul yoktu elimizde.

VIII. Bölüm

Her ne kadar kent bizi üzse, biz onu hırpalasak da, kentten bıkılmıyor. Vazgeçilmiyor. Kentin hiç görmediğimiz, içinden geçmediğimiz bin bir köşesi, her an bizi çağırıyor sanki. Merakımızı ayakta tutuyor. Bir mahalleye, küçük bir yerleşim birimine sıkışıp kalmadığımız duygusunu veriyor gizliden gizliye. Özgürlük aşılıyor ruhumuza. Kent, evde oturana bile bir gün dışarıya çıktığında, birbirine açılan sonsuz sayıda sokakları caddeleriyle bir hayal kapısını aralıyor. Herkese bir umut, herkese bir acı, herkese hayata sarılacak, tutunacak bir dal var kentte. Kent, içinden çıkılamayacak kireç kuyuları, katran kazanlarıyla da doludur, sakınabilirsen sakınırsın elbette. Ama gene de kendini bir yere, bir kente ait hissetmek, hayatın bir kazanımıdır. Varlığını uygarlığa, tarihe eklemlemektir. Hele ki bu kent İstanbul ise...

83 yıl önce Atatürk, Kurtuluş Savaşı'ndan sonra ilk kez İstanbul'u ziyaret etmişti. Halkın temsilcileriyle yaptığı konuşmada, "İki büyük cihanın mültekasında -kavşak noktasında- Türk vatanının ziyneti, Türk tarihinin serveti, Türk milletinin göz bebeği İstanbul, bütün vatandaşların kalbinde yeri olan bir şehirdir..." demişti.

Bugün bu sözlerin doğruluğunu ve güzelliğini kuru kuruya tekrar etmek, İstanbul'un geleceği için yeterli değildir hiç kuşkusuz. Pek çok kişinin, kurumun, üstlenmesi gereken görevler, savunması gereken doğrular var. Çağın ölçütlerini, çıkarcılığa sapmadan uygulayabilecek 21. yüzyıl kahramanları gerekiyor İstanbul'da.

Geçmişle ve gelecekle ilgili olarak gördüğüm düşler, bir kandırmacadan başka nedir ki artık. Hep birlikte oyalanmaya yarıyor. Ben kentleri de insanlara benzetiyorum. İçinde yaşayanlardan huy kapan, onlarla uyuşan bir devdir kent. İyi yürekli ama kaba ve palavracı bir dev. Belki de koca pabuçlu ve ezici.

Mahalleler de insanlara benzer. Ya da insanlar mahallelerine. Her an göz göze gelirler. Bakımlı, perişan, içe kapanık, deli dolu, geri zekâlı mahallelerle, insanlar.

Sokakların da bir ruh hâli vardır. Günün her saatinde yılın her mevsiminde hâlden hâle girerler. Anlayan anlar bu değişiklikleri. Etkilenir. Bir sokağa bakmak, kimi zaman dünyaya bakmakla eş anlamlıdır. Çoğu insan hiçbir şey göremez, bazısı da her şeyi görür. Zaten herkes kendine göre, donanımı ölçüsünde tanımaz mı dünyayı? Bugünkü delik deşik olmuş perişan ve geleceği belirsiz hâliyle, dünya

da bize benziyor ya, neyse.

Sorun orada ki, artık evlerimiz bize benzemiyor! Uygar yaşama biçimi olarak, bir toplumun değişik sınıflarını -yeni yapılmaya başlanan bağımsız lüks villaları, gelişen burjuvazinin taleplerini saymazsak- değişik nitelikte apartmanların içine tıkan bir kalkınma modeli yaşadık. Sosyal hayat, birbirini tanımama, yabancılaşma üzerine kuruldu. İlgili bilim insanları bu gelişmeleri değerlendiredursunlar, ben son kez tahta evimizin kapısından içeriye gireyim diyorum. Tabii zorunlu olarak, bu olay da gene düşlerimde gerçekleşecek.

Hayret, ön kapı açık. Sofada serili kırmızı kilimin parıltısı gözlerimi almıyor bu kez. Demek hamarat birisi karla süpürmemiş onu. Odaların alçacık eşikleri gene gıcırdıyor. Büyükannemin takılıp düşmesine, kalçasını kırmasına ve belki de ölümüne neden olan eşikler. Sallanan bir kapı tokmağını çevirip, oturma odasına giriyorum. İçerde kimsecikler yok. Ev, yaşlı, yalnız ve suskun bir insan gibi. Bir konuşsa bunayıp bunamadığı anlaşılacak. Ama boş boş bakıyor. Görmüyor beni. Kızgın mı, dargın mı, ayrımına varmak çok zor. Mutfak çok soğuk. Bir yerlerde incecik bir su damlıyor. Ama nerede? Acaba tavan arası yerinde duruyor mu gibi bir soru geliyor aklıma. Çökmüş merdivenlerden korka korka çıkıyorum yukarıya. Tavan arasının küçücük balkonuna sis inmiş. Teyzemin sevmediği Karacaahmet manzarası görünmez olmuş. Tavan arasını tavan arası yapan eşya, oyuncak at, ağır konsol, özellikle de eski sandık, kim bilir nereye gitmiş. Çatının içine açılan küçük tahta kapıları aralıyorum, ne bir fare tıkırtısı var ortada ne de yağmur yağdığı zaman dizilen paslı teneke kovalar. “Bu ev ölmüş.” diyorum kendi kendime. İçimi yoğun bir acı kaplıyor. Merdivenlerden kanatlanmış-çasma iniyorum. Bahçede buluyorum bu kez kendimi. Bahçe taşlı topraklı bir çöplüğe dönüşmüş, yürünmüyor bile üzerinde. Bodrumun sallanan kırık tahta kapısına bakıyorum. Kış boyunca odunumuzu, kömürümüzü, bir o kadar çalı çırpıyı koruyan, bittiğinde de kimselere söylemeyen sır küpü bodrumumuzda düşman bir karanlık barınıyor şimdi. Bayram öncelerinde, içinde kurbanlık koyunları da yatırdığımız geniş gönüllü bodrumneredeyse üstüme saldıracak. Kaçacak yer arıyorum kendime.

Hep böyle olmaz mı, çok ama çok özlediklerimizle kavuşunca, bir an önce ayrılmak isteriz. Daha önce göremediğimiz pek çok olumsuz neden, gözümüze çarpıverir o an. Biz de böyle bir duyguyla herhâlde, eski semtlerimizin, evlerimizin düşünden bile kaçar olduk. Ve hiçbir yeni düşümüz de yok.

Köşesiyle bucağıyla, gizlisiyle açığıyla, kirli ve temiz yanlarıyla, soluk alıp veren, içinde yaşayan insanlar gibi alın yazıları olan evlerimiz,

sokağımız, mahallemiz, semtimiz, anılarla düşlerle birlikte uçup gitti. Hiçbir şey esen rüzgârın önünde çok fazla direnemezdi elbet. Ama bu rüzgâr Saatli Maarif Takvimi'nde adı anılan sayılı fırtınalardan değildi. Tuhaf bir şeydi. Yıktı, yeniledi, çirkinleştirdi aynı zamanda. Bizse boşu boşuna direndik. Kentten kalan bir kuru yaprağı olsun, geri döndürebilmek için kâğıda kaleme sarıldık ara sıra. Kitaplar okuduk, kitaplar yazdık. Eski deyimle sonucun 'nafile' olmaması için ilgilerimizi hayata geçirmek, uygulamaya sokmak gerekti aslında. Bir kenti adım adım dolaşmak, inceden inceye tanımak, onu özeline almak, varsa bir güzelliği onu yudum yudum tatmak gerekti. Önce sevip sahiplenmek, sonra da her konuda korumak için elden ne gelirse yapmak... Az şey miydi bu?

Eğer çocukluğumda, büyüklerimin yanında yürüye yürüye mahalleler aşmamış, ağaçlar arasında doğayla bütünleşmemiş bir apartman çocuğu olsaydım, yaşadığım kentte bu kadar aşina yüz, bu kadar bildik sokak biriktirmeye olanak bulur muydum bilemiyorum. Esen rüzgân kokusundan, mevsimleri gelişinden, yağmuru bulutundan tanıyabilir miydim? Bunca belgesizlikte, kenti yaşaya yaşaya biriktirdim hayatıma. Bir özyaşam öyküsü yazmayı kotarabilirsem, kim bilir ne kadar çok İstanbul yeniden dirilecek gözlerimde. Kültür başkenti olmanın yanı sıra, zaman zaman anılarımın başkenti olmayı sürdürmüş nice Istanbullarla karşılaşacağım ve birbirimizi zorlukla tanımaya çalışacağız herhalde yazının içinde.

Gene de her zaman diliminin ve herkesin İstanbul'unun birbirinden farklı olduğunu düşünerek, kendimden çok başkalarının anlatımına ilgi duyduğum unutulmasın. İnsan kendi düşlerini unutabilir ama başkalarından duyduklarını, asla!

Melisa Gürpınar